

Tekirdağ Namık Kemal University
Institute of Social Sciences

No: 01 / 2021

Sosyal Bilimler Metinleri
Papers on Social Science

SOSYAL BİLİMLER METİNLERİ

Papers on Social Science

Sürelî Hakemli Dergi

ISSN 1308-4453

e-ISSN 1308-4895

Tarih | Date

Nisan, 2021 | April, 2021

Sahibi / Owner: Prof. Dr. Mümin ŞAHİN-Rektör
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Adına

Editörler / Editors:

Dr. Öğr. Üyesi Ali Faruk AÇIKGÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun AKDENİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board:

Prof. Dr. Nikolaos APERGIS

Prof. Dr. Sudi APAK

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU

Prof. Dr. Rasim YILMAZ

Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ

Prof. Dr. Alpay HEKİMLER

Prof. Dr. Selçuk KOÇ

Prof. Dr. Burak DARICI

Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

Prof. Dr. Dilek ALTAŞ

Prof. Dr. Ayşen SİNA

Prof. Dr. Murat ÇETİN

Prof. Dr. Ali TİLBE

Prof. Dr. Petru GOLBAN

Prof. Dr. Murat Selim SELVİ

Prof. Dr. Ertuğrul Recep ERBAY

Prof. Dr. Çiğdem VATANSEVER

Doç. Dr. Oya Onat KOCABIYIK

Doç. Dr. Tatjana SPASESKA

Dr. Öğr. Üyesi Celal DEMİRKOL

Dr. Öğr. Üyesi Harun GÖÇERLER

Dr. Öğr. Üyesi Mohamad Husam HELMI

Sosyal Bilimler Metinleri, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından çevrimiçi olarak sosyal bilimlerin farklı alanlarında yapılan çalışmaların duyurulması ve kamuoyu ile paylaşarak tartışmaya açılmasına yönelik olarak yayımlanan, farklı üniversitelerdeki öğretim elemanlarından oluşmuş Hakem Kuruluna sahip olup; **ProQuest, SOBIAD, ASOS İndeks, Research Bible** ve **Zeitschriftendatenbank (ZDB)** tarafından indekslenen **uluslararası, hakemli, akademik ve süreli** bir yayındır. Çalışmada öne sürülen görüş ve düşünceler yazar(lara) aittir.

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Değirmenaltı Yerleşkesi TR-59030 Tekirdağ

Tel: +90-282-250 4500
E-Posta: sbm@nku.edu.tr

Faks: +90-282-250 9932
Web: <http://dergipark.gov.tr/sbm>

İÇİNDEKİLER

Teoman AKPINAR, Baki Yiğit ÇAKMAKKAYA

Pandemi (Covid-19) Süreci ve Sonrasında Lisansüstü Uzaktan Eğitim1-14

Sedat KARDAŞ

İshak Çelebi'nin Şiirlerinde Üsküp..... 15-23

Melis ÇİL, A. Nazif ÇATIK

Türkiye ve Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Enerji Fiyatlarının Enflasyonist Etkileri..... 24-48

Başak AYDIN, Celal DEMİRKOL

Çanakkale İli Ayvacık İlçesinde Organik Sığır Besiciliği Yapan İşletmelerin Ekonomik ve Fonksiyonel Analizi 49-61

PANDEMİ (COVID-19) SÜRECİ VE SONRASINDA LİSANSÜSTÜ UZAKTAN EĞİTİM

Teoman AKPINAR¹

Baki Yiğit ÇAKMAKKAYA²

Özet

İnsanoğlu, edindiği bilgi, beceri ve anlayışlar vasıtasıyla doğa ile verdiği mücadelede bu günkü noktaya gelerek, varlığını ve toplum halinde yaşama başarısını kazanmıştır. Eğitim bilgi dağarcığının kuşaktan kuşağa aktarılmasında rol oynayan önemli etmenlerden biridir. Geçmişte; mektupla, radyo televizyon ile sunulabilen uzaktan eğitim, bilgi çağına girdiğimiz günümüzde gelişen teknolojiler ile sınıf ortamı da oluşturularak eş zamanlı olarak internet üzerinden verilmeye başlanmıştır. İlk olarak 2019 yılının Aralık ayının başında görülerek, 30 Ocak 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından da acil sağlık durumu ilan edilmesine sebep olan, 11 Mart 2020 tarihinde küresel salgın hastalık olarak ilan edilen COVID-19, bulaşıcılığı sebebiyle uzun süredir insanların bir araya gelmelerine engel olmaktadır. Eğitim faaliyetlerine de yansıyan bu durum, uzaktan eğitimin ilkökul seviyesine kadar inmesine sebep olmuştur. Uzaktan eğitimin yaygınlaşması, uzaktan eğitim teknolojilerinin gelişmesini sağlarken, kendine özgü bir kültür oluşturmuştur. Pandemi sonrasında da kazandığı ivmeyi ve hayatımızdaki yerini koruyacağını düşündüğümüz uzaktan eğitimin Lisansüstü eğitim açısından da önemi bulunmaktadır. Çalışmamızda; uzaktan eğitim kapsamında; öğrencinin bilgiye ulaşma, eriştiği bilgiyi değerlendirerek yorumlayabilme, bilimsel araştırmalar yapabilme yeteneğini kazandırma amacı taşıyan yüksek lisans eğitimi ile öğrenciye başkasına bağımlı olmadan araştırma yapabilme, bilimsel konuları detaylarına inerek inceleyip yorum yapabilme, yeni sonuçlar elde edebilmek için yöntemler belirleyebilme yeteneği kazandırma amacına sahip doktora eğitiminin Pandemi sonrası geleceği üzerine kaynak tarama yöntemi ile yapılan araştırmalar derlenerek değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Lisansüstü Eğitim, Yüksek Lisans, Doktora, COVID-19

GRADUATE DISTANCE EDUCATION DURING AND AFTER THE PANDEMIC (COVID-19)

Abstract

The human race maintained its presence and managed to live as communities as result achieved in its struggle with nature thanks to accrued knowledge, improved skills and understandings. Education is one of the important factors that play a contributing role in the transfer of knowledge from generation to generation. Being provided via letters, radio and TV in the past, distance education is currently being provided via Internet on synchronous basis by creating classroom environment utilising advanced technologies developed in the current knowledge era. Initially occurred in early December 2019, causing the World Health Organisation to declare emergency health issue on January 30, 2020, thus being announced to

¹ **Sorumlu Yazar**, Doçent Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu MYO, Tekirdağ, TÜRKİYE, takpinar@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2205-1584>

² Cumhuriyet Savcısı, Sakarya Adliyesi, Sakarya, TÜRKİYE, yigitcakkaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9976-1824>

be a global epidemic on March 11, 2020, COVID-19 has long prevented people from coming together due to its contagiousness. This circumstance has also affected educational activities and resulted in distance education for elementary school pupils. While the widespread use of distance education has enabled the development of distance education technologies, it has created a unique culture. Distance education, which we believe will maintain its momentum and role in our lives in the post-pandemic period, is important also in terms of postgraduate education. In this study, research made, using literature review method, on the post-pandemic future of postgraduate education that aims to build student's skills to access to information, evaluate and interpret the information thus accessed and make scientific research and of doctorate aiming to build student's skills to make research independently, scrutinise scientific matters in detail and commentate and to determine methods enabling to obtain new results within the context of distance education, are compiled and evaluated.

Keywords: Distance Education, Postgraduate Education, Master Degree, Doctorate, COVID-19

1. GİRİŞ

Pandemi, eski Yunanca'da tüm anlamına gelen “*pan*” ile insanlar anlamına gelen “*demos*” kelimelerinden türetilmiştir. Bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, ya da bütün dünya üzerinde çok geniş bir alanda yayılım göstermesine genel olarak Pandemi adı verilmektedir (Akcan vd., 2020, s. 355). 11 Mart 2020 tarihinde, Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19, SARS-CoV-2 adı verilen yeni bir koronavirüsün neden olduğu hastalık olan COVID-19 Pandemisi ilan edilmiştir. COVID-19'un yayılmaya başlaması ile okullar salgını kontrol edebilmek amacıyla kapatılmış ve Dünya'da milyarlarca çocuk eğitimde geri kalma riski ile karşılaşmıştır. Ülkeler, çocukların eğitimde geri kalmaması için uzaktan eğitim yöntemini kullanmaya başlamışlardır. Uzaktan eğitim, zaman ve mekândan bağımsız olarak öğrencilerin okullarına, üniversite kampüslerine gitmeden; bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi mobil araçları ile eş veya farklı zamanlı olarak eğitim aldıkları eğitim yöntemidir. Eş zamanlı eğitimde öğrenciler derse, eğitimi veren kişi ile aynı anda karşılıklı etkileşim ile katılırlarken farklı zamanlı eğitimde, sisteme yüklenen geçmiş derslere ait kayıtlar, oluşturulmuş ses, video kayıtları gibi araçlardan yararlanarak eğitim alırlar. Ancak, birçok ülkede yoksul hanelerde yaşayan interneti, kişisel bilgisayarı, televizyonu, radyosu olmayan çocuklar için eğitim eşitsizliklerini artırmıştır. Dünya'daki okul çağındaki çocuklarının yüzde 31'ine (463 milyon) ya evde gerekli teknolojik varlıkların bulunmaması ya da benimsenen politikalar tarafından hedeflenmemesi nedeniyle yayın ve İnternet tabanlı uzaktan öğrenme politikaları ile ulaşılamamaktadır (UNICEF, 2021).

Salgın sebebi ile okulların kapanması ile ülkelerde, İnternet, TV ve radyo gibi teknolojileri kullanarak sürekli eğitim sağlamanın alternatif yolları araştırılmıştır. Ancak, bu teknolojilere erişim birçok düşük ve orta gelirli ülkede, özellikle de yoksul haneler arasında sınırlıdır. Okullar kapalı kalırken hükümetler tarafından eğitim vermek için en çok kullanılan araç çevrimiçi platformlar olmuştur. Bu şekilde ancak Dünya çapında okul çocuklarının yalnızca dörtte birine ulaşılabilmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında, ülkelerin tüm çocuklara ulaşmak için tek bir uzaktan öğrenme kanalına güvenmemesi, tüm çocuklar için İnternete ve diğer dijital çözümlere erişimi genişletmek, öğrenme açıklarını azaltmak için uzun vadeli bir plan hazırlanması UNICEF tarafından da tavsiye edilmektedir (UNICEF, 2021).

Türkiye'yi de etkisi altına alan Pandemi nedeniyle Yükseköğretim kurumlarında da 2019-2020 eğitim/öğretim yılının bahar yarıyılında uzaktan eğitime geçilmiştir. Pandemi sürecinin başlaması ile yükseköğretim kurumlarında, lisans ve ön lisans eğitiminde olduğu gibi yüksek

lisans ve doktora eğitimleri de uzaktan eğitim yöntemi ile verilmiş ve verilmeye devam edilmektedir. 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgın olarak ilan edildikten sonra, COVID-19 Dünya'daki Üniversitelerin eğitim sistemini de etkisi altına almış, ülkemizde de 16 Mart'ta Türkiye'deki üniversiteler yüz yüze öğretimi askıya alarak, on-line yüksek öğrenime geçmiş, dijital çevrimiçi formatlar kullanılmaya başlanmıştır. Online eğitim, öğrenciler ve öğretim elemanları için yeni bir sistem olarak aniden karşılımlarına çıkmıştır. Covid-19 süreci tüm insanların birçok şeyin farkına varmasını sağlamıştır. Çalışmamızda, Lisansüstü Uzaktan Eğitim kavramına değinildikten sonra, COVID 19 Pandemisi kapsamında Lisansüstü Uzaktan Eğitim konusu kapsamında; pandemi sürecindeki gelişmeler ve sonrasına ait düşünceler üzerinde değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. LİSANSÜSTÜ UZAKTAN EĞİTİM

Lisansüstü eğitim kavramı, Fransızca'da "education post-universitaire", İngilizce'de "postgraduate education" veya "quaternary education" Kuzey Amerika'da "graduate education" olarak kullanılmaktadır. Lisansüstü eğitim üniversite bittikten sonra bireylerin yükseköğrenime devam etmesi ve bilime katkı sağlamanın ve bilim adamı yetiştirmenin de amaç edinildiği öğretim biçimidir. Bu sayede özellikle doktora öğreniminde bireyler, kendi bilim alanlarında bağımsız bir bakış açısıyla yorum ve sentez yapmayı öğrenmekte; üretken olma, sorunlara duyarlı olma ve sonuç olarak topluma yararlı bir birey olma yolunda ilerleyebilmektedirler. Doktora tezlerinde konunun felsefe ve mantık bilimlerinin eleştiri yöntemleri ile sözel prensiplerinin ortaya konması gerekmektedir. Tezlerin yeni metotlar kullanılarak farklı ve yeni bir bakış açısı getirmesi önem taşımaktadır. Doktora eğitimi, belli bir bilimsel alanın metotlarıyla o alandaki bilimsel bir soruya veya soruna cevap bulmak, sorunu çözmek, farklı bir bakış açısı getirmek, yeni bir yaklaşımda bulunmak olarak da tanımlanmıştır (Nayır, 2007, s.17-19; Şen, 2013, s.13; İlkılıç, 2018, s.8).

Yüksek lisans eğitimi bilgi, görgü artırma, bilgiye ulaşma, sonrasında devam eden doktora eğitimi ise bilime yenilik getirme, bir konuyu nitelikli olarak araştırma yöntemlerini öğretme amacı taşımaktadır. Lisansüstü eğitimin hedef kitlesi, mesleklerinde ilerleme kaydetmek isteyen kişiler olabileceği gibi meslekleri ya da farklı bir konuda bilgilerini artırmak araştırma yapmak amacı taşıyan kişiler de olabilir. Yüksek lisans eğitimi ile başlayan ve doktora öğrenimi ile sürdürülen eğitim faaliyetlerinin amacı, öğrenciler için iyi birer araştırmacı olmak, üniversitelerde öğretim üyesi, öğretim görevlisi, uzman ve okutman kadrolarına atanma isteği de olabilir. Doktora yapmak isteyen kişiler için tezli yüksek lisans programları, mesleki gelişim veya bir alanda bilgilerini artırmak isteyenler için tezsiz yüksek lisans programları açılmaktadır.

Doktora derecesi, belirli bir çalışma alanında veya meslek alanında uzmanlaşmayı simgeleyen ileri derecedir. Doktora derecesi, ileri seviyede araştırma, araştırma sonuçlarını sentezleme, yorumlama ve bulguları çıktı olarak jüri önünde sunabilme, savunabilme ve kabul ettirebilme ile elde edilebilmektedir. Doktor ünvanının alınması, alanında derinlemesine araştırma, analiz yapılması ve alan içerisinde spesifik bir konuda yeni bir yorum ve çözüm getirilmesine bağlıdır. Doktora eğitimi kişilere, bir problem üzerinde çalışma, gözlemde bulunma, etkin araştırma yapabilme, eleştirel düşünme, akademik düşünme ve yazma yeteneği kazandırır. Doktora öğrenimi gören aday, bağımsız bilimsel çalışmalar yapabildiğini kanıtlamış olmaktadır. Doktora; bağımsız araştırma yapmak, kısacası bilim insanı olabilmek amacıyla yapılmaktadır. İlgili alanın felsefesini yapmak olarak da tanımlanabilir. Doktora öğrenimi, öğrencileri iş hayatına adapte etmekten ziyade akademik çalışmalara, deneylere, kuramlara ve literatüre hazırlamayı amaçlamaktadır. Doktora öğrenimi öğrenciye değişimin

temsilcisi olmayı öğretmekte ve yenilikçi düşünce tarzını kullanarak verileri analiz etme yeteneklerini kazandırarak her öğrencinin mesleki ve kişisel yükümlülüklerini akademik gereksinimlerle birleştirmesine olanak sağlamaktadır (Walden University, 2021; Franklin University, 2021; ENSTİTÜ, 2021). Pandemi sürecinde lisansüstü eğitim süreçleri olan ders işlenmesi ve hazırlanan tezlerin sunumu internet üzerinden sürdürülmüş ve halen de anılan şekilde yürütülmektedir.

Uzaktan eğitimin kısa tarihçesine değinecek olursak; 20 Mart 1728 tarihinde, Boston Gazetesi'nde "Steno Dersleri"nin uzaktan eğitim aracılığıyla gerçekleştirileceğinin ilanı sonrası, uzaktan eğitim, ilk olarak mektuplar ile başlamıştır. Bu yıllarda İsveç Üniversitesi'nde, bayanlara mektupla kompozisyon dersleri verilmesi, 1840'larda Sir Isaac Pitman'ın stenografi dersinde posta yolu ile eğitimi sistematik olarak gerçekleştirmesi ve Yazışmalı Koleji'nin (Correspondence College) temellerini atması, Pitman'ın öğrencilerinden ödev ve sınavlarını posta yoluyla göndermeleri istemesi ile öğrencilerin tekrar soru sormalarına gerek kalmayacak şekilde ayrıntılı ve açıklayıcı yanıtlar vererek etkin bir geribildirim mekanizması kurması, 1886 Yılında Pitman'ın geri bildirim ilkesini yazıya döken William Harper'ın, dersin başında öğrencilere müfredat göndermeyi ilke edinmesi, uzaktan eğitimde öğretmenin yüz yüze eğitime nazaran daha cefakâr, özenli, sabırlı, sempatik ve canlı, öğrencinin ise ders boyunca ilgili, hırslı, anlayışlı ve aynı derecede canlı olması gerektiğini vurgulaması, Almanya da 1856 yılında, "Tele Colleg", "Schulfernsehen", "Fern Universität" ve "Deutsch Institut Fur Fernstudien" gibi uzaktan eğitim kurumlarının kurulması, Hans Svensson Hermod'un 1890'da İsveç'in Malmö şehrinde küçük bir özel okul açarak, lisan ve ticari konularda eğitim vererek 1901 Yılında yazışmalı eğitimde tatil vakitlerinin olmadığını ve hiçbir şeyin öğrencilerin çalışmasını aksatmayacağını iddia etmesi, 1892 yılında Chicago Üniversitesinde, ilk mektupla eğitim yapan bölümün açılması, Fransa'da da 1907 yılında ilk çalışmaların gerçekleştirilmesi, 1939 yılına gelindiğinde Fransa'da resmi olarak Uzaktan Eğitim Merkezi kurulması ve halka hizmet vermeye başlaması, uzaktan eğitimin kilometre taşları olarak nitelendirilebilir.

Fransa'da mektupla uzaktan eğitim hizmetlerinin 1930'lu yıllarda öncelikle özel kurumlar tarafından başlatıldığı ve devletin bu uygulamaları desteklediği, sonrasında ABD, Çin Halk Cumhuriyeti gibi bir çok ülkede uzaktan eğitim çeşitli yollarla kullanılmaya başlandığı hususları kaynaklarda yer almaktadır.

Türkiye'deki ilk uzaktan eğitim çalışmaları Dewey'in " Öğretmen Eğitimi Raporu " na dayanmakta ve uygulama anlamında ise "Mektupla Öğretim" ile başlatılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir "Mektupla Öğretim Merkezi" kurulmuş ve bir süre sonra bu merkez, müdürlüğe dönüştürülmüştür. 1975 yılında yapılan YAY-KUR eğitimleri de aynı zamanda uzaktan eğitim uygulamaları olarak anılmaktadır. Bu uygulamayı, günümüzde de faaliyetini sürdürmekte olan, 1975 yılında Açık Üniversite'nin kurulması izlemiş ve 1981 yılında Anadolu Üniversitesi bünyesinde Açık Öğretim Fakültesi kurulmuştur (Kırık, 2014, s. 80-81; Gül & Arabacı, 2018, s. 80; Can & Köroğlu, 2020, s. 371; Larsson & Kurt, 1995, s. 59; Demiray & İşman, 2001, s. 92).

Lisansüstü uzaktan eğitim ise lisans sonrası, ders süreçleri, tez sunumu gibi aşamaların uzaktan eğitim yöntemi ile sürdürülmesidir. Bunun yanında derslerin bir kısmının örgün bir kısmının uzaktan eğitim yolu ile sürdürüldüğü karma eğitim yöntemleri de bulunmaktadır. Ülkemizde lisansüstü alanda uzaktan eğitim, özellikle tezsiz yüksek programlarında yaygın olarak kullanılmakta iken tezli yüksek lisans ve doktora programlarında aynı şekilde kullanılmamaktadır.

3. COVID-19 PANDEMİSİ VE LİSANSÜSTÜ UZAKTAN EĞİTİM

Pandemi Süreci ile karşılaşması Dünya ülkelerinde uzaktan eğitimin önemini arttırmıştır. Ayrıca uzaktan eğitim uygulamalarının örgün eğitim kadar önemli olduğu da anlaşılmıştır. Eğitim Kurumları daha önceden uzaktan eğitimle ilgili tecrübeleri olmasına karşın bu süreçle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Tüm eğitim kurumlarında ve tüm düzeylerde uzaktan eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmesi ilk defa karşılaşılan bir durum olmuştur (Söylemez, 2020, s. 627). Mevcut salgının yüksek öğrenim üzerindeki olumlu etkisi, çevrimiçi konferansların ve öğretim teknolojisinin aniden benimsenmesidir. Bunun sonuçları potansiyel olarak çok büyüktür. Dünya'nın her yerinden eğitimciler sifıra yakın marjinal maliyetle büyük kitlelere öğretebilmiştir. COVID-19, Dünyada uygulanan eğitim sistemini bir şimşek gibi vurmuş ve özüne kadar sallamıştır. Tıpkı İlk Sanayi Devrimi'nin bugünün eğitim sistemini şekillendirdiği gibi, COVID-19 sonrasında farklı türde bir eğitim modelinin ortaya çıkmasını beklemek mümkündür (Hillman, 2020). Bu süreçte, teknolojiye sürekli devam eden gelişmelerden eğitim şekilleri de etkilenmiş ve eğitim, zaman ve mekândan bağımsız olarak değerlendirilmeye başlanmış, mesafe kavramı yok olmuş ve farklı zaman ve mekânlarda yapılabilen dersler sayesinde yeni eğitim tarzları gelişmiştir. Bunlardan en çok bilineni ise uzaktan eğitim olmuştur (Elitaş, 2017, s. 84). Dolayısıyla uzaktan eğitim, zaman ve mekândan bağımsız olarak öğrencilerin üniversite kampüslerine gelmeden evlerinde, iş yerlerinde bilgisayar, cep telefonu vasıtasıyla canlı, sesli ve görüntülü olarak da derslere katılım sağlayabildiği üstelik öğrencinin kaçırdığı dersleri istediği herhangi bir zamanda tekrar izlemesine olanak tanıyan bir eğitim sistemi olarak tanımlanmaktadır. Eğitime olan talebin artması nedeniyle uzaktan eğitime ihtiyaç bulunmaktadır. Uzaktan eğitimde bilgi yaygın olarak kullanılabilir ve geniş kitlelere ulaşma imkânı sağlamaktadır. Bireylerin alacakları farklı eğitim çeşitleri ile kişisel gelişimlerini devam ettirebilmelerine olanak sağlayabilmekte ve dolayısıyla yaşam boyu eğitim için önemli bir araç olarak kullanılabilir. Zekâ ve yetenek seviyeleri birbirinden farklı öğrenci gruplarının bir araya getirerek eğitimin belli bir standartta yürütülmesi uzaktan eğitim ile sağlanabilmektedir. Uzaktan eğitim özellikle bireylerin niteliklerine göre şekillendirilebilmelidir. Uzaktan eğitimde zaman ve mekân kısıtlaması olmadığı için işe gitmek zorunda olup okula gidemeyenler, ekonomik, sosyal ve ulaşım gibi zorluklar nedeniyle eğitime ulaşamayanlar ve engelliler için önemli bir fırsat oluşturmaktadır. İletişim teknolojilerini kullanabilen öğrenciler ödevlerini yapabilmekte, projeler üretebilmekte ve bütün çalışmalarını zaman ve mekân sınırlaması olmadan iletebilmektedirler (Elitaş, 2017, s. 91-92).

Uzaktan eğitim üniversitelerde her geçen gün yaygınlaşmaktadır ve bu konuda üniversitelere destek olmak hem öğrencilerin yararına olacak hem de eğitim kalitesinin daha iyi yerlere gelebilmesi için önemli bir adım olabilecektir (Duman, 2020, s. 97). Uzaktan eğitim bir ülkedeki eğitim eksikliklerini gidermek için önemli bir araç olarak görülmektedir. Ayrıca, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik kriterlerinde, lisansüstü öğrenci sayıları ve öğretim kaliteleri önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Uzaktan eğitim sayesinde istekli ve çalışkan bireylerin uzmanlaşması sağlanarak ülkenin kalkınma hedeflerine ulaşması, ekonomik sosyal ve kültürel gelişimin tetiklenmesi ivme kazanabilecektir. Çevrimiçi uzaktan eğitim programları başvuru kolaylığı, eğitim sürecindeki esneklik sebebi ile tercih edilmektedirler. Uzaktan eğitim, dünyanın her yerindeki öğrencilerin mekândan bağımsız olarak eğitim görmesine hizmet etmektedir. Bu özelliği sebebi ile tam zamanlı çalışan kişiler ve engelli bireyler için özellik ve nitelik arz etmektedir. Dünya'da üniversitelerin önemli bir kısmı, öğrencilerin daha erken mezun olmalarına izin veren yoğun çevrimiçi Master programları sunmakta, böylece öğrenciler daha hızlı bir iş bulabilmekte veya kariyerlerine

odaklanarak devam edebilmektedirler. Anılan şekilde öğrenim süresi daha sıkıştırılmış halde tutularak eğitim, öğrenci odaklı olarak yürütülmektedir (Study portals, 2021).

4. PANDEMİ SÜRECİ VE SONRASI UZAKTAN EĞİTİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Koronavirüs salgınının başlaması ile ilkökul, ortaokul ve liseler ile Yükseköğretim kurumları tamamen kapatılmıştır. Pandemi süreci insanlığı büyük ölçüde etkilemiş yeni kararlara ve uygulamalara yol açmıştır. Pandemi süreci Dünya’da yaklaşık 1,723 milyar öğrenciyi de etkilenmiştir. Bilindiği gibi uzaktan eğitim konusundaki tartışmalar ve uygulamalar pandemi sürecinden önce de vardı fakat salgın nedeniyle eğitimciler bu sürece hazırlıksız yakalanmıştır. Salgın sürecinde üniversiteler de uzaktan eğitime geçmiş ancak, özellikle uygulamalı eğitimin önemli olduğu tıp gibi branşlarda uzaktan eğitim hem öğrencileri hem de öğretim üyelerini zorlamıştır. Üniversiteler lisans ve lisansüstü düzeylerde eğitim veren kurumlar olup hem eğitim hem araştırma faaliyetleri birlikte yürütülmektedir. Üniversitelerde örgün eğitime ara verilmek zorunda kaldığı için üniversiteler bu konuda ilk anda zorlanmış ancak kısa sürede öğretim elemanlarının gayreti ile gerekli ders hazırlıkları hızlı şekilde yapılmış ve hatta işlenecek ders materyalleri bir hafta öncesinden sisteme yüklenebilmiştir (Öğüdücü, 2020).

Dünya’da ve Türkiye’de pandemi sürecinde uzaktan eğitim ve sorunları konusunda çeşitli düzeylerdeki bazı araştırmalarda varılan sonuçlar şöyledir:

Crawford vd., (2020) tarafından, Dünya’da 6 farklı bölgede ve farklı gelişmişlik düzeyindeki 20 farklı ülkede yapılan araştırma sonuçlarına göre; uzaktan öğrenmenin yakın gelecekte öğrenmenin asli zemini haline geleceği öngörülmüştür (Crawford vd.,’den (2020) akt. Kanat & Arı, 2020, s. 366-367). Acil uzaktan öğrenme ile çevrimiçi öğrenme arasındaki farkı inceleyen bir araştırmada ise pandemi sürecinde örgün eğitimden senkronize eğitime geçilmesi ile çeşitli aksamaların olabileceği ve bu aksaklıkları gidermek için eş zamansız uzaktan eğitimin önemli olduğu belirtilmiş ayrıca öğrencilere verilen ödevlerde biraz daha esnek sağlanması gerekliliği belirtilmiştir. Gürcistan’da yapılan başka bir araştırmada pandemi nedeniyle çevrimiçi uzaktan eğitime hızlı geçişin başarılı olduğu, bu konuda deneyim kazanıldığı ve bu yöntemin yaygınlaşabileceği vurgulanmıştır. ABD’de yapılan başka bir araştırmada ise öğrencilerin çevrimiçi eğitimde sessiz kaldıkları, bunun eğitim sürecini olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Pekin Üniversitesi’nde uzaktan eğitim süreci incelenmiş ve çevrimiçi eğitimin etkinliği altı ilkeye bağlanmıştır. Bunlar; çevrimiçi öğretim tasarımı ile öğrenci öğrenimi arasında yüksek düzeyde uygunluk oluşturulması; çevrimiçi öğretim bilgilerinin etkili bir şekilde sunulması; öğretim elemanlarının öğrencilere yeterli desteği sağlaması; derslere yüksek kaliteli katılım sağlanması ile öğrencinin her yönüyle öğrenmesini sağlamak ve çevrimiçi eğitim platformlarının, beklenmedik olaylarla başa çıkmak için acil durum planının olması olarak belirtilmiştir (Kanat & Arı, 2020, s. 366-367). Genç vd., (2020) tarafından yapılan ve lisansüstü öğrencilerinin uzaktan eğitim konusundaki görüşlerini içeren araştırmaya göre; öğrenciler, derslere fiziksel hazırlık ve yolculuk süreçlerinin olmadığını, derslerin kayıt altına alınması ve her an erişime açık olmasını avantaj sağladığını, verilen ödevlerin öğrencileri araştırmaya sevk ettiği ve öğretim üyelerinin iletişimi açık olması sebebiyle faydalı olduğu kanaatlerini ifade etmişlerdir (Genç vd., 2020, s.144-150). Erzen ve Ceylan (2020) tarafından uzaktan eğitim yöntemi ile ders alan Eğitim Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada öğrenciler, internete erişememenin derslere ve sınavlara katılma yönünden kendilerinde stres yarattığını belirtmişlerdir. Ayrıca, aynı araştırmada öğrenciler, başarılı akademisyenlerin sistematik olarak ve titizlikle çevrimiçi veya çevrimdışı dersler

verdikleri, öğrencilere en kısa sürede geri bildirim sağladıkları, özgün ve kaliteli içerik oluşturdukları belirtilmiş buna karşın, başarısız olarak algılanan akademisyenlerin ise sadece ders notlarını paylaştığı, öğrenciler ile iletişime geçmediği, verilen ödevlerde anlaşılabilir ifadelerle görevi yerine getirmeyi zorlaştıran talimatlar kullandıklarını ifade etmişlerdir (Erzen & Ceylan, 2020, s. 239,242). Ceviz vd., (2020) tarafından, Türkiye’de eğitim veren çeşitli üniversitelerden 997 öğrenci ile on-line anket yardımıyla yapılan araştırmaya göre; öğrenciler en çok uzaktan eğitim de ödev konusundan memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre; ödev verilmesini istemeyen 758 öğrenci (% 22,7) olmuş, ayrıca, 689 öğrenci (% 20.63), ödevlerin zor olmamasını istemiş, 568 öğrenci (% 17.01) ise ödev yaparak çok zaman kaybettiklerini belirtmiş, 483 öğrenci (% 14.47) uzaktan eğitim için araç gereç ile ilgili evde internete girecek araç (cep telefonu, bilgisayar, tablet, laptop) sıkıntısı olduğu ve ödevlerini telefon ile yapmak zorunda kaldıklarını vurgulamış, 345 öğrenci (% 10.33) evde ders ortamının uygun olmadığını belirtirken, 259 öğrenci (% 7.76) internet kesintilerinin olduğunu belirtmiş ve 237 öğrenci (% 7.1) de hiç internet olmadığını belirtmiştir (Ceviz vd., 2020, s. 1331).

Başaran vd., (2020) tarafından, 80 öğrenci, veli ve öğretmen ile pandemi sürecinde uzaktan eğitimin etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapılan araştırmada öğrenciler; uzaktan eğitim yönteminde, eğitimin aksamadan ilerleyebildiğini, bunun önemli bir avantaj olduğunu ve bu sayede derslerinden geri kalmadıkları için faydalı bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, öğrenciler; uzaktan eğitim sayesinde dersleri daha rahat ortamda izleyebildiklerini ve istedikleri saatte tekrar izleyerek pekiştirme fırsatı bulduklarını ifade etmişlerdir. Uzaktan eğitimin dezavantajları olarak; dönüt (geribildirim) almanın zayıf olduğundan, derslere aktif olarak katılmadıklarından ve etkileşimin sınırlı olduğundan bahsetmişlerdir. Ders süreleri kısa olduğu için örgün eğitimdeki kadar verim alamadıklarını ve sınıf arkadaşlarıyla yüz yüze görüşemedikleri için sıkıldıklarını da belirtmişlerdir. Araştırmada, uzaktan eğitim sisteminin geliştirilmesi gerektiği ve bu sağlanması durumunda daha fazla fayda yaratabileceği vurgulanmıştır (Başaran vd., 2020, s. 380).

Kurnaz vd., (2020) tarafından farklı il/ilçelerde koronavirüs sebebi ile uzaktan eğitim veren 418 öğretmenin görüşlerinin nicel ve nitel sonuçlara dayanılarak değerlendirildiği araştırma sonuçlarına göre; öğretmenlerin % 57’si uzaktan eğitim derslerine hazırlanmanın zaman aldığını düşünmekte olduklarını belirtmişler ancak, öğretmenlerin % 55’i uzaktan eğitimin esnek yapısı sayesinde ders planlamanın kolaylaştığını belirtmişlerdir. Bunun yanında, öğretmenlerin % 51’i televizyonda işlenen derslerin olması gerekenden daha hızlı ilerlediğini, % 50’si internet altyapısının olmaması nedeniyle uzaktan eğitime bağlanmada sorun yaşadıklarını belirtirken, % 44’ü ise uzaktan eğitim derslerinin zaman kullanımında tasarruf sağladığını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre; öğretmenlerin % 72’si, öğrencilerin uzaktan eğitim platformundaki tartışmalara katılımının örgün eğitime göre daha az olduğunu düşünmektedir. Araştırmada, bilgisayarda yapılan sınavların sonuçlarına hızlı erişimin öğrenciyi motive ettiği vurgulanırken, uzaktan eğitimin öğrencilere çalışma fırsatı sağladığı görüşünde öğretmenler arasında fikir birliği olmadığı belirtilmiştir (Kurnaz vd., 2020, s. 310-311).

Duman (2020) tarafından yapılan ve öğretmen adaylarını kapsayan araştırma sonuçlarına göre; öğretmen adayları uzaktan eğitim sürecinin avantaj ve dezavantajları bulunduğunu belirtmiş; evlerinden bilgisayar ve mobil iletişim araçları ile derslere rahatça girebildiklerini olumlu yön olarak belirtmişler, derslerin neredeyse tamamen teorik olarak yürütülmesini ve uygulama yapılamamasını ve elektrik ve internet kesintilerinin olmasını ise uzaktan eğitimin dezavantajlı yönü olarak değerlendirmişlerdir (Duman, 2020, s. 104-105). Aydıntuğ (2021)

ise yürütmüş olduğu teorik derslere ilişkin gözlemlerinde; öğrencilerin derse geç kalmalarından kaynaklanan sorunların uzaktan eğitim yöntemi ile çözüldüğünü, kişisel olarak öğrencinin gecikmesi yanında dersin bölünmesi sorununun da kendiliğinden ortadan kalktığına değinmiştir. Bu bağlamda içe dönük öğrencilerin de sanal ortamda derse katılımının kolaylaştığına öğrencilerin araştırma yöntemleri ve öğrenmeyi öğrenme üzerine odaklandıklarını anlatmıştır (Aydıntuğ, 2021, s.41).

Uzaktan eğitim konusunda önemli çekincelerden birisi öğrencilerin dersleri zamanında takip etmemeleri konusudur. Avustralya'da 2008 yılında ve dört üniversiteyi kapsayan bir araştırmaya göre; öğrencilerin sadece % 50'sinin ders materyallerinin sisteme yüklendiği hafta takip ettiğini ancak, % 40'ının ise haftalarca bekleyerek ders materyallerini bir defada gözden geçirmeyi tercih ettikleri belirtilmiştir. Başka bir çalışmada ise uzaktan öğrenme sistemlerinin öğrencilere geri bildirimde bulunma açısından zaman alıcı ve efor gerektiren bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir (Can & Köroğlu, 2020, s.372).

Yüksek öğrenim, deneyim üzerine eleştirel bir şekilde düşünmesini sağlayan ve öğrenciyi akıl yürütme düzeylerine yükselten bir eğitim sürecidir (Zou vd., 2012, s.170). Öğrencilerin geleceğe hazırlanmak ve sürekli ve hızlı bir değişim dünyasında liderlik yapabilmeleri için kesintisiz olarak eğitilmeleri gerekmektedir. COVID-19 nedeniyle yükseköğretimde yapılan değişiklikler, salgından sonra yine de faydalı olacaktır. Bunlar, daha geniş dijital kaynakların ve daha yaratıcı değerlendirme yöntemlerinin kullanılmasını gerektirecektir. Çevrimiçi öğretim, öğretim elemanlarının etkinlikleri daha özel olarak konularına göre uyarlamalarına da izin verebilir. COVID-19, üniversiteler ve öğrenciler için olağanüstü zorlayıcı olmuştur ve aksaklık büyük olasılıkla bir aşımın kullanıma sunulmasının ötesinde devam edecektir. Akademik personel ve öğrencilere yönelik talepler benzersiz olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Her ikisi de, kalıcı belirsizliğin ortasında, büyük ölçüde alışılmadık bir şekilde öğretirken ve öğrenirken iş-yaşam dengesini yönetmek zorundadırlar. Bununla birlikte, COVID-19 süreci boyunca, üniversiteler, öğrenciler ve öğretim elemanları yükseköğretimdeki rollerini kökten yeniden tanımlamışlardır. COVID-19'dan sonra değişime devam etmenin yüksek öğrenimde değerli olacağı öngörülmektedir. Pek çok konu için bir üniversite eğitimini oluşturan dersler ve eğitimlerin birleşimi, her zaman amaca uygun olmadığı kabul edilmiştir. Çok az uyarı veya deneyimle aniden çevrimiçi öğrenmeye geçiş, birçok öğretmen ve öğrenci için zor olmuştur. Ancak, gelecek planlarına, çevrimiçi öğretimi dahil etmek, öğretim elemanlarının işledikleri konuya en uygun etkinliklere odaklanmalarına ve bunları uyacak şekilde tasarlamalarına olanak tanıyabilecektir. Dersler, öğrencilerin eğitmen rolünü üstlendiği ve akranlarına öğrettiği akran eğitimi veya bir sınıfın fiziksel bir alanda sanal bir tura çıkabildiği sanal alan gezileri ile desteklenebilir. COVID-19, yüksek öğretim için büyük bir zorluk olmuştur ancak, üniversiteler gelecekte öğrenmeyi ve öğretmeyi geliştirmek için bu zorluktan öğrenebilirler (WEF, 2021).

Birçok öğrencinin uzaktan eğitim deneyimi olmamasına rağmen uzaktan eğitimin örgün eğitim yerine alternatif olarak kullanılabileceği yönünde görüşler çoğunluktadır. Lisansüstü öğrencileri lisans öğrencilerine göre daha yüksek oranda hedefe odaklı öğrenmeyi başarabilecek seviyededirler. Dolayısıyla, uzaktan lisansüstü eğitim, öğrenci görüş ve beklentileri de dikkate alınarak, ders materyallerinin ilgi çekici hale getirilmesi, teknik destek ve olanakların iyileştirilmesi, iyi bir tasarım sürecinden geçirilmesi ile ön lisans ve lisansa göre daha başarılı olabilecektir. Gelecekte de araştırma konusu yapılabileceği üzere, lisansüstü eğitiminde uzaktan eğitimin kullanılması coğrafi uzaklıkları ortadan kaldıracığı için önemli bir tercih sebebi olabilecektir (Akgün vd., 2013, s. 141).

1665 Yılında Cambridge Üniversitesi veba nedeniyle kapatılmış, Isaac Newton evden çalışmaya karar vermiş ve Kalkülüs ile hareket yasalarını keşfetmiştir. Dolayısıyla, Uzaktan eğitim sayesinde araştırmacılar evlerinde de bilime katkı yapabileceklerini, öğretim elemanlarının işbirliğine dayalı mesleki dayanışması sonucunda verimliliklerinin artabileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca öğretim elemanlarının bir araya gelip bilgi ve fikir paylaşımı öğretimde sürekli iyileştirmeye yol açabilecektir. Hatta bu etkileşimin sadece aynı üniversite içinde değil, farklı üniversiteler çapında işbirliği ile yürütülmesi; ortak komisyonlar, kurullar ve bilim dalları bazında çalışma grupları ile daha da faydalı hale getirilmesi mümkündür. Öğrencilerden alınan geribildirimlere göre; uzaktan eğitim yönteminin bazı derslerde, öğrencilerin dersleri algılamasında biraz zayıf kaldığı noktasında birleştiklerini ifade edebiliriz. Dolayısıyla, derslerin biraz daha dikkat çekici olması örneğin, video, animasyon, grafik, kısa hikâyeler gibi materyaller ile öğrencilerin öğrenmeye olan istekleri artırılabilir. Derslerin güncel olaylarla da desteklenen ve öğrencileri araştırmaya sevk edecek yönlendirmelerle dizayn edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, uzaktan eğitim sadece canlı ders olarak algılanmamalı, kapsamlı ders notları ile konular zenginleştirilmelidir. Özellikle lisansüstü öğrenciler için blog, forum, sunumlar, tartışma gibi araçlar yardımıyla asenkron etkileşimi arttıracak etkinliklere de yer verilmesi faydalı olacaktır (Dennis, 2020; YÖKAK, 2021, s. 75-76).

Mevzuatta ve lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliklerinde değişikliklere gidilerek, örneğin, ALES konusunda ve yabancı dil konularında yönetmeliklerde yer alan kriterlere sadık kalınarak, öğrenciler uzaktan eğitim imkânı tanınabilir. Uzaktan eğitim programları tezli yüksek lisans, tezsiz yüksek lisans ve doktora programları olarak açılabilir ve tezsiz yüksek lisans tezliye geçiş imkânları sağlanabilir. Böylelikle, bir çok öğrenciye lisans üstü eğitim alma fırsatı verilmiş olacaktır. Lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliklerine maddeler eklenerek uzaktan eğitim kavramı yönetmeliklerde ayrıntılı olarak yer almalıdır. Ayrıca, diplomaların da örgün eğitim statüsünde değerlendirilmesinin öğrenciler açısından önem taşıyacağı hatırdan çıkarılmamalıdır. Öğrencilere belli bir oranda derse katılma zorunluluğu tanınarak, çeşitli ödevler ve projeler yaptırılarak, öğrencilerin aktif katılımı sağlanarak dinamik bir eğitim modeli kurmak mümkündür. TÜBİTAK projeleri ve YÖK bursları ile sağlanan bursiyer olanakları arttırılarak daha fazla öğrencinin Lisansüstü eğitime geçebilmesi kolaylaştırılabilir. Bölümlerde ise yeteri kadar araştırma görevlisi ve bursiyerin varlığı halinde akademik faaliyetlerin verimliliği ve çeşitliliği artabilecektir (Yavuz, 2020).

Türkiye’de özellikle, sosyal bilimler alanlarında uzaktan eğitimin yürütülmesi konusunda bazı altyapı eksiklikleri giderilerek hızla faaliyete geçmek mümkündür. Ayrıca, bu sayede normalin birkaç katı öğrenci alımı yapılabilir ve lisansüstü eğitim almak isteyen ancak çeşitli imkânsızlıklar sebebiyle eğitime ulaşamayan bireylere fırsat verilmiş olacaktır. Çalışmak zorunda olan, Üniversitelerden uzakta ikamet eden ve çeşitli sebeplerle yüksek lisans doktora eğitimi için Kampüse gidemeyen istekli öğrenciler için önemli imkân yaratılmış olacaktır. Öğretim üyesinin yetenekleri ve ders anlatma becerisi ile öğretim üyesi öğrenci ilişkisinde sinerji yaratılması suretiyle öğrencilerin ilgisini çekecek, derslere aktif katılım ve devamlılık sağlanarak öğrenci öğretim üyelerinin memnuniyet seviyesi de artırılabilir. Uzaktan eğitimi daha etkin olabilmesi ve açısından özellikle yüksek lisans ve doktora öğrencilerine finansal açıdan daha fazla destek verilmeli, hibe programları genişletilmeli, öğrenciler arkalarında devlet desteğini hissedebilmelidir (Kılıç, 2020, s. 7).

COVID-19’un ilk dalgası sırasında uzaktan eğitim deneyimine sahip olan daha fazla fakülte (ve bölüm) artık çevrimiçi kursları rahatça öğretebilir duruma gelmiştir. Daha önce çevrimiçi kurslara kayıt yaptırmaktan çekinen öğrenciler, programlarında başarılı bir şekilde

ilerleyebileceklerini öğrenerek bunu yapacaklardır. Geleneksel öğretim üyeleri ve personel pozisyonları, yeni bir öğretim esnekliği ve dijital yetkinlik çağına uyum sağlayacak şekilde gelişecek, önümüzdeki birkaç yıl içinde personel işe alındığında, yeni çevrimiçi lisansüstü programları desteklemek, uzaktaki öğrencileri (ve öğretim üyelerini) destekleyen personel niteliklerine doğru hızlı bir yönelim olacaktır (ETHIC SCAN, 2021).

Uzaktan eğitim yardımıyla pandemi sonrasında da yapılacak olan lisansüstü eğitimlerde kaliteyi yakalamak amacıyla; eğitim vermek isteyen üniversitelerin UZEM (Uzaktan Eğitim Merkezi) altyapılarının geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle, iletişimin kesintisiz olması en önemli noktadır. Ayrıca, özellikle sayısal derslerde öğretim elemanının kullanımını kolaylaştırıcı her türlü geliştirmeler yapılmalıdır. Derslere katılımın yüksek olması ve derslerini verimli geçmesi sağlanmalı ve öğrencilerden gelen geri bildirimler objektif olarak değerlendirilmelidir. Sosyal bilimler ve fen bilimleri Enstitüleri ile Uzaktan Eğitim Merkezi'nin koordineli çalışmasının önemi de unutulmamalıdır (Gül & Arabacı, 2018, s. 83).

5. SONUÇ

Pandemi sonrasında eğitime istekli olan herkesin erişebilmesi, başka bir ifadeyle eğitimde fırsat eşitliği yaratabilmek için internet erişim sorununun çözülmesi ve lisansüstü eğitim alan öğrenciler için internetin ve kaynakların erişilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Öğrenimin geniş kitlelere ulaşabilmesi için eğitim-öğretim süreci öğrencilere ekonomik olarak ağır yükler getirmemelidir. Öğrenciler interneti ucuz şekilde kullanabilmelidir. Lisansüstü eğitim gören öğrenciler yakın zamanda akademisyen olarak bir araştırmacı olabilecek ve bilgi üreten bireyler olarak topluma önemli katkılar yapabileceklerdir. Bu nedenle bilgi üretebilmek için öncelikle bilgiye kolay erişimleri gerektiği daima göz önünde bulundurulmalıdır. Uzaktan eğitim amaçlı bilgisayar programı kullanımı esnasında öğrencilerin internet kotasından düşülmemesi veya daha az düşülmesi de eğitimin sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilecektir.

Lisansüstü öğrenimde öğrenci ihtiyaçlarına göre uyarlanmış yenilikçi müfredat kullanılmalıdır. Eğitimin temellerini alırken daha hızlı bir öğrenme için, çevrimiçi derece müfredatlarının çevik ve modern olması gerekir. Bunlar, sınıf sırasında (canlı metin yoluyla) veya öğretmenlerin düzenli olarak cevaplar yayınladığı sınıf forumlarında sorular ve yanıtlar aracılığıyla ana noktayı anlamaya odaklanabilir. Öğretim kadrosunun öğretim tarzı ve kurs yapısı da mevcut iş piyasasının gerekli standartlarına uyum sağlamak için gelişmiş olması gerekir. Uzanan uzaktan eğitim programları, endüstri ile ilgili müfredatı kapsamlı ve endüstrisinde daha uygulanabilir olmalıdır. Bu bağlamda çevrimiçi öğrenme kaynakları ve platformları düzenli olarak güncellenmelidir. Ayrıca, öğrenciler bilgiye olabildiğince hızlı erişebilmeleri ve zamanlarını verimli kullanabilmeleri gerekir. Dersler, tüm modern cihazlara uyacak şekilde oluşturulur ve öğrencilerin hareket halindeyken öğrenmesine olanak tanır. Zengin bir öğrenme deneyimi oluşturmak için video, ses ve yazılı medya bir araya getirilmiştir. Çevrimiçi öğrenme platformları güvenilir, kullanımı kolay ve hızlı olacak şekilde geliştirilmelidir. Dersler, bilgileri etkili bir şekilde sunarken gözden geçirilmesi kolay olacak şekilde tasarlanmıştır. Çevrimiçi dereceler her zaman bir adım önde olmayı hedefler, böylece kurs materyalleri sürekli olarak ilgili endüstri standartlarına göre güncellenir. Çevrimiçi dereceler, hem çalışan hem de işverene kariyer avantajları sunar. Halihazırda bir işi olan insanlar, işlerini bırakmak zorunda kalmadan ve gelecekteki kariyer gelişimlerine sanal olarak yatırım yaparken becerilerini geliştirme şansına sahip olurlar. Kariyerine yeni başlayan insanlar, iyi bir işe daha kolay girmelerine yardımcı olacak hızlı bir bilgi artışı elde edebilirler. Ayrıca, öğrendiklerini kısa sürede hayata geçirerek öğrenimlerini ve yaşam masraflarını kazanabilir ve ödeyebilirler (Study portals, 2021).

Üniversitelerin mühendislik fakülteleri ve özellikle Bilgisayar Mühendisliği bölümleri kolay anlaşılır, ekonomik ve etkin yerli yazılımlar üreterek uzaktan eğitimin yaygınlaşmasına yardımcı olabileceklerdir. Üniversitelerin kendi programlarını üretmesi sayesinde özel firmalara bağımlılık azalacaktır. Ayrıca, aksaklıkları düzeltmek daha hızlı şekilde yapılabilecek, öğrenci ve öğretim elemanlarının taleplerine göre şekillenebilen ve yeni koşullara adapte olabilen yazılımlar öğretim kalitesinin artmasında önemli bir rol oynayacaktır. Lisansüstü eğitimin geleceğinde uzaktan eğitimin önem ve etkinliğinin artacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla, bu eğitimi verecek olan öğretim elemanlarının bilgisayar teknolojileri konusunda hızlandırılmış eğitim alınması faydalı olacaktır. Ayrıca, öğrencilerinde bu tarz eğitimlere ihtiyacı olması halinde üniversiteler onlara da Pandemi sürecinde online ve sonrasında online veya yüz yüze eğitimler verebilmelidir.

Uzaktan eğitim, çeşitli olanaksızlıklar sebebiyle Lisansüstü eğitime geçme fırsatı bulamayanlar, akademik kariyer yapma konusundaki heveslerini yerine getirememiş olanlar için bir fırsat sağlamak anlamına gelmektedir. Özellikle, çalışmak zorunda olan bireyler mesai süresince kendi işlerini yapmak zorunda oldukları için örgün eğitim alma fırsatını yakalayamamaktadır. Bu bireyler için uzaktan eğitim akşam saatlerinde veya hafta sonu eğitim olarak da planlanabilir. Bu sayede eğitimde fırsat eşitliği yaratılarak hem çalışıp hem de eğitim alma imkânı geniş kitlelere ulaşabilecektir. Kariyerini yarıda bırakmak zorunda kalan bireyler için çalışma hayatı ile eğitim tecrübelerinin etkileşimi sayesinde önemli toplumsal katkılar sağlayabilecektir.

Uzaktan eğitimde öğretim üyeleri öğrencilerini akademisyen olmaya teşvik edebilirler. Öğrenciler ile makale ve bildiri yazımı kitap veya bölüm yazarlığı yapabilir ve birlikte araştırma yapabilirler. Bu sayede öğrencilerin zamanla öğretim üyesi olarak yetiştirilmesinin de önü açılmış olabilecektir. Türkiye’de bazı üniversitelerin yürütmekte olduğu yüksek lisans ve doktora uzaktan eğitim programlarının yaygınlaştırılmasında fayda vardır.

“Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının 19.03.2020 Tarihli ve 75850160-199-E.22344 Sayılı yazısı uyarınca uzaktan eğitim sürecinde paylaşılan tüm dokümanlar ile video, ses ve görüntü kayıtlarının hazırlanmasında emek harcadığı da dikkate alınarak sosyal medya platformlarında paylaşılmaması, kayıt altına alınmasının sorumluluk doğuracağı, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve ilgili mevzuatın yaptırımlar içerdiği hususlarında öğrencilerin bilgi sahibi olmaları gerektiği hususu açıklanmıştır” (GUZEM, 2021).

Bu bağlamda, Öğretim Elemanlarının paylaşmış olduğu ders notları ve materyallerin başkalarıyla paylaşılmaması gerektiği konusunda öğrencilere bilgi verilmelidir.

Türkiye’de eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla ve özellikle çalışan bireylere ya da akademik kariyer planlayanlara, uzaktan öğretim programlarının ulaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada özellikle vurgulanan konu lisansüstü eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. Yüksek lisans ve doktora yapmak isteyen ancak çeşitli olanaksızlıklar sebebiyle bu fırsatı yakalayamayan bireylere uzaktan öğretim yoluyla önemli bir imkân tanınmış olacaktır. Yüksek lisans öğrenimini tamamlayarak, sonrasında doktora öğrenimine devam ederek alanında uzmanlaşan bireyler, Türkiye’nin ihtiyacı olan bilim insanı niteliklerine kavuşabilecek ve toplumun gelişimine önemli katkılar sağlayabileceklerdir. Uzaktan öğretimin öğrenciler için daha faydalı olabilmesi için öğretim elemanları ve öğrencilere, kullandıkları programın özellikleri anlatılmalı ve tanıtılmalıdır. Bunun yanında, eğitimin etkinliğini artırmak için öğretim elemanları zaman zaman bir araya gelip daha iyi bir eğitim verebilmenin usul ve esasları konusunda tartışabilmelidir. Ayrıca, öğretim üyeleri ile lisansüstü öğrencilerinin birlikte çalışabilmesine daha fazla imkân tanınması gerekmektedir.

Webinar (online seminer) gibi etkinliklere lisans üstü öğrencilerinin de katılımı sağlanabilir. Bu konuda öğrencilere de önceden duyurular yapılabilirdir. Mevzuatta da ilgili düzenlemeler yapılması gerekliliği; uzaktan eğitimin üniversiteler bazında tanımlanması, üniversite senatolarınca yönetmelikleri eklenmesi ile lisansüstü uzaktan öğretimin yasal zeminin oluşturulması konuları da bu çalışmada değinilen konular arasındadır. Uzaktan eğitimin öğrencilere zamandan tasarruf sağlaması yolda geçen vaktin daha verimli değerlendirilebilmesi, Lisansüstü eğitimde uzaktan eğitimin yaygınlaşmasının bireylerin bulunduğu yerdeki üniversitelere değil de hangi üniversitede okumak istiyorsa o üniversitede lisansüstü eğitimini sürdürebilmesi imkânını elde etmesi sebebi ile internetin keşfi kadar önemli olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akcan, F. A., Onec, K., Annakkaya, A., Pehlivan, M., Karaduman, Z.O., Balbay, Ö., Çakar, N.D., Eravcı, F., Kaplan, Z., Şen, N., Odabaşı, N. & Koku, S. (2020), Pandemi Sürecinde Düzce Üniversitesi Hastanesi: Başhekimlik Yönünden, *Konuralp Tıp Dergisi*, 12 (1), 354 - 357.
- Akgün, Ö. E., Güleç, İ. & Topal, M. (2013). *Lisansüstü Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri*, T. C. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, Sakarya.
- Aydınтуğ, N. (2021). *Uzaktan Eğitimin Geleceği Toplantıları (E-Kitapçık)*, Biruni Üniversitesi.
- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. & Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Getirisi Olan Uzaktan Eğitimin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma, *AJER - Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 368-397.
- Can, N. & Köroğlu, Y. (2020). Covid-19 Döneminde Yaygınlaşan Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi ve Eğitim Emekçileri Açısından İncelenmesi, *Madde, Diyalektik ve Toplum*, Cilt: 3, Sayı: 4.
- Ceviz, N. Ö., Tektaş, N., Basmacı, G. & Tektaş, M. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışı: Türkiye Örneği, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 52 (2020 Kasım), 1322–1335.
- Demiray, U. & İşman, A. (2001). History Of Distance Education, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (1).
- Dennis, M. (2020). How will higher education have changed after COVID-19?, Erişim Tarihi: 09.04.2021, <https://www.universityworldnews.com>
- Duman, S. N. (2020). Salgın Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi, *Millî Eğitim Dergisi*, 49 (1), 95-112.
- Elitaş, T. (2017). *Uzaktan Eğitim Lisans Sürecinde Yeni İletişim Teknolojileri: Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) T.C Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*
- ENSTİTÜ, *Doktora Nedir? Neden Yapılır?*, Erişim Tarihi: 11.04.2021, <https://www.iienstitu.com/blog/doktora-nedir-neden-yapilir>
- Erzen, E. & Ceylan, M. (2020). Covid-19 Salgını ve Uzaktan Eğitim: Uygulamadaki Sorunlar, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 24, (84).

- ETHIC SCAN, (2021). *Radically Remaking the Future of Higher Education Post COVID*, Erişim Tarihi: 26.04.2021, <https://ethicscan.ca/blog/2020/11/09/radically-remaking-the-future-of-higher-education-post-covid/>
- Franklin University, *Applied Doctorate vs. Ph.D.: What are the Differences?* , Erişim Tarihi: 25.04.2021, <https://www.franklin.edu/blog/doctorate-vs-ph-d-what-are-the-differences>
- Genç, S. Z., Engin, G. & Yardım, T. (2020). Pandemi (Covid-19) Sürecindeki Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Lisansüstü Öğrenci Görüşleri, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı.41.
- GUZEM, (2021). Gazi Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (GUZEM), Erişim Tarihi: 23.04.2021, <http://guzem.gazi.edu.tr/>
- Hillman, N. (2020). The Future of Higher Education After COVID, Erişim Tarihi: 26.04.2021, <https://www.hepi.ac.uk/2020/10/16/the-future-of-higher-education-after-covid/>
- Gül, İ. & Arabacı, İ. B. (2018). Uzaktan Eğitimle Öğrenim Gören Eğitim Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencilerinin Programa İlişkin Görüşleri, Ordu Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 79-88.
- İlkılıç, İ. (2018). Lisansüstü Eğitimin Anlamı ve Amacı, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erişim Tarihi: 14.06.2021, <https://cdn.istanbul.edu.tr/statics/saglikbilimleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2018/02/%C4%B0lhan-Hoca-Sunum.pdf>
- Kanat, M. H. & Arı, A. G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimdeki Sınavlar Hakkında Öğrenci Görüşleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (74), 364-379.
- Kılıç, M. (2020). Pandemi Döneminde Dijital Eğitim Teknolojisinin Dönüştürücü Etkisi Bağlamında Eğitim Hakkı ve Eğitim Politikaları, *Yükseköğretim Dergisi*, 11 (1), 25-37.
- Kırık, A.M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye’deki durumu, *Marmara İletişim Dergisi*, (21), 73-94.
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş. & Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri, *Millî Eğitim Dergisi*, 49 (1), 293-322.
- Larsson, H. & Kurt, M. (1995). İsveç Üniversite ve Yüksek Okullarında Uzaktan Öğretim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 59-63.
- Nayır, F. (2007). Ankara’da Eğitim Bilimleri Alanında Lisansüstü Öğrenim Görmekte Olan Öğretmen, Yönetici ve Müfettişlerin Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öğüdücü, Ş. G. (2020). *Koronavirüs Sonrası Yeni Eğitim Düzeni*, *Bilim Genç, Tübitak*, Erişim Tarihi:18.04.2021, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/koronavirus-sonrasi-yeni-egitim-duzeni>
- Söylemez, N. H. (2020). Covid 19 Bağlamında Uzaktan Eğitim ile İlgili Yapılan Bazı Çalışmaların Değerlendirilmesi, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10 (3), 625-642.

- Study portals, “ 7 Benefits of Studying a Distance Learning Degree in 2021 ”, Erişim Tarihi: 25.04.2021, <https://www.mastersportal.com/articles/143/7-benefits-of-studying-a-distance-learning-degree-in-2021.html>
- Şen, Z. (2013). Türkiye’de Yüksek Lisans ve Doktora Eğitimi Kalitesinin İyileştirilmesi için Öneriler, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3 (1), 10 -15.
- UNICEF, *Education and COVID-19*, Erişim Tarihi: 20.04.2021, <https://data.unicef.org/topic/education/covid-19/>
- WEF, (2021). World Economic Forum, *COVID-19 has transformed education*, Erişim Tarihi: 26.04.2021, <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/covid-19-pandemic-higher-education-online-resources-students-lecturers-learning-teaching/>
- Walden University, What Is the Difference Between a Doctoral Study and a Dissertation?, Erişim Tarihi: 25.04.2021, <https://www.waldenu.edu/online-doctoral-programs/resource/what-is-the-difference-between-a-doctoral-study-and-a-dissertation>
- Yavuz, F. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Bir Yükseköğretim Muhasebesi, *Kriter Dergisi*, Yıl:5, (50).
- YÖKAK, (2021). *Yükseköğretim Kurulu, Küresel Salgın Bağlamında Yükseköğretim Kurumlarında Sağlıklı ve Temiz Ortamların Geliştirilmesi Kılavuzu*, Erişim Tarihi: 20.04.2021 <https://www.yok.gov.tr>
- Zou, Y., Du, X. & Rasmussen, P.D. (2012). Quality of higher education: Organisational or educational? A content analysis of Chinese university self-evaluation reports, *Quality in Higher Education*, 18 (2), 1-16.

İSHAK ÇELEBİ’NİN ŞİİRLERİNDE ÜSKÜP*

Sedat KARDAŞ¹

Özet

Divan şairleri, şiirlerinde çeşitli vesilelerle yerleşim yerlerine yer verirler. Öyle ki, klasik edebiyatta zamanla sadece yerleşim yerlerini konu edinen edebi türler meydana gelmiştir. Klasik edebiyatta şehirleri konu alan şehrengiz, şehraşub ve biladiye türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Söz konusu manzumeler, Osmanlı yerleşim yerlerinin o dönemdeki genel görünümünü yansıtmaları açısından önem arz eder. Bu türde şiirler kaleme alan şairlerden biri de 16. yüzyılda yaşamış olan Üsküplü divan şairi İshak Çelebi’dir. Şair, gezip gördüğü şehirlerin güzelleri ve güzelliklerine şiirlerinde yer vermiş, Bursa ve Üsküp için de birer şehrengiz kaleme almıştır. Şairin Üsküplü olması ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiş olmasından dolayı, şiirlerinde Üsküp şehri önemli bir yer tutar.

Bu çalışmada, genel hatlarıyla, Üsküplü İshak Çelebi’nin başta “*Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb*” başlıklı mesnevisi olmak üzere, şiirlerinde Üsküp şehrini nasıl ele aldığı ve 16. yüzyıldaki Osmanlı Üsküp’ünün şair İshak Çelebi’nin şiirindeki genel görünümü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Şiiri, Üsküplü İshak Çelebi, Üsküp, Makedonya, Şehrengiz

SKOPJE IN ISHAQ CHALABI’S POEMS

Abstract

Divan poets give place to settlements on various occasions in their poems, so much so that in the Classical literature, literary genres that mention only settlements have emerged in time. In classical literature, many works were written about cities in the genres of shahrangiz, shahrashub and biladiye. These verses are of great significance for reflecting the general view of the Ottoman settlements in that period. One of the poets who wrote such poems is Ishaq Chalabi, the divan poet from Skopje, who lived in the 16th century. The poet included the beautiful women and beauties of the cities he visited in his poems, and wrote a shahrangiz for Bursa and another one for Skopje. Since the poet is from Skopje and spent most of his life there, the city of Skopje holds an important place in his poems.

In this study, in general terms, how Ishaq chalabi of Skopje mentioned the city of Skopje in his poems, especially in his masnavi titled “*Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb*” and the general interpretation of the 16th century Ottoman Skopje in his poem will be dealt with.

Keywords: Ottoman Poetry, Ishaq Chalabi of Skopje, Skopje, Macedonia, Shahrangiz

* Bu çalışma, 27-29 Eylül 2018 tarihleri arasında Makedonya/Üsküp’te düzenlenen Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu’nda sunulan “Üsküplü Divan Şairi İshak Çelebi’nin Gözünden Üsküp” başlıklı bildirinin genişletilmesinden ve yeniden düzenlenmesinden oluşturulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar**, Doçent Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muş, TÜRKİYE, sedat_kardas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3444-0106>

1. GİRİŞ

Klasik edebiyatta şairler, çoğunlukla gezip gördükleri bazen de görmeyip işittikleri yerleşim yerleri hakkında şiirler kaleme almışlardır. Zamanla bu tarz şiirler etrafında gelişen edebi türler meydana gelmiştir. Şehrengiz/şehraşub, biladiye/beldename, dariye, menazilname, seyahatname, sefaretname ve sergüzeştname söz konusu edebi türlerden bazılarıdır.

Adı geçen türlerden biri olan ve Farsça “*Halkının çoğunluğu ticaret, sanayi ve yönetim işleri ile uğraşan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı; kent*” (Çağbayır, 2007, s. 4448) manasına gelen *şehir* sözcüğü ile “*karıştıran, koparan, kıskırtan, tahrik eden, uyandıran, heyecanlandıran*” (Çağbayır, 2007, s. 1450) anlamlarına gelen *-engiz* son ekinin birleştirilmesiyle meydana gelen *şehr-engiz*, “*şehir karıştıran*” anlamına gelir.

Edebi tür olarak ise Klasik edebiyatta bir şehrin güzelliklerini, güzellerini, bir şehrin sakinlerinin yaşama biçimini ve güzel sıfatıyla nitelendirilen meslek erbabını konu edinen manzum eserler (Akkuş, 2007, s. 234) için kullanılan şehrengiz kavramının, İran edebiyatındaki karşılığı şehraşubdur (Canım, 2010, s. 292).

Klasik edebiyatta 16. yüzyıldan itibaren şehrengiz türü gelişmeye başlamıştır. Zamanla yaygınlaşan şehrengiz edebî türünün bir özelliği olarak şair, yaşadığı yerde gördüğü mahbub veya dilber adı verilen güzellerin tasvirine yer verir. Genel itibariyle mahbub adı verilen bu erkek güzeller çoğunlukla o şehrin çarşısı esnafının genç, güzel ve başarılı olanlarından seçilir. Bu yönüyle, şehrengizler şairin yaşadığı çevre hakkında bilgi veren eserler olarak değerlendirilir (Tezcan, 2001, s. 161).

Türün Fars dilinde yazılmış ilk örneği, Mesud-ı Sad-ı Selman tarafından yazılmış olan *Şehraşub* adlı eserdir. Türe örnek teşkil eden Farsça eserler genel itibariyle şehir övgüsü ve şehir yergisi şeklindeki anlatım tarzlarını tercih etmişlerdir. Söz konusu eserler aynı zamanda Doğu kültüründe türün hazırlayıcıları konumundadır. Türk edebiyatında ise, bir şehrin güzellikleri ve güzelleri konusu, türün odaklandığı esas noktadır. Klasik Türk edebiyatında türün ilk örnekleri Mesihî ve Zatî tarafından kaleme alınan *Edirne Şehrengizi* başlıklı eserlerdir. Bunlardan, Mesihî'nin *Edirne Şehrengizi* adlı eseri kendisinden sonra gelen Türkçe şehrengizlere örnek teşkil etme özelliğine sahiptir (Akkuş, 2007, s. 235).

Türk edebiyatında şehrengizlerin en çok yoğunlaştığı konu, meslek erbabı aracılığıyla mesleklerin tanıtılmasıdır. Genellikle yar, dilber, mahbub gibi Klasik şiirde sevgili tipinin temsil ettiği sıfatlarla nitelendirilen meslek ehli ve meslek erbabı vasfında; ilgili mesleklerin bilinen özelliklerine yer verilerek, şehrengizde bahsi geçen şehrin esnafı ve mesleki yapısını tanıtmaya çabası içine girilir. Manzumelerde konu olarak işlenen mesleğin erbabı genç, güzel ve yetenekli erkekler sevgili tipinin bütün özelliklerini taşırlar. Türk edebiyatında türe örnek teşkil eden hemen hemen her eserde erkek güzeller ön plandadır (Akkuş, 2007, s. 235). Kadın güzelleri ele alıp işlediği bilinen tek eser ise Azizi'nin *İstanbul Şehrengizi* adlı eseridir (Çetinkaya, 2014). Türün bir şehrin güzelliklerine yoğunlaşan örnekleri de vardır. Lâmiî'nin *Bursa Şehrengizi* ve Dürrî'nin *Gümülcine Şehrengizi* bu tür şehrengizlerdendir. Şehrengizlerde genel itibariyle bir şehir ele alınırken bazen iki şehrin söz konusu edildiği de görülür. Kâtib Davud'un *İstanbul ve Vize Şehrengizi* bu tarz eserlerdendir (Kaya, 2015, s. 635).

Şehrengiz türünün Klasik Türk edebiyatında bahsedilen odak noktasının değişimi hususu dönemin güzel anlayışı ve güzel kelimesine yüklenen anlamlarla açıklanabilir. Osmanlı döneminde güzeli sevme anlayışı sadece kadına yönelik olmayıp erkeği de kapsayan bir anlayıştır. Şiirde çoğu zaman bahsedilen güzel erkek olur. Bunun dönemin güzel anlayışının farklı olması, kadın güzellerden bahsedilmesinin uygun görülmemesinin yanında tasavvuf

anlayışıyla da ilgisi vardır. Tasavvuf anlayışına göre varlığın özü ve gerçek varlık olan Tanrı aynı zamanda mutlak güzelliğe yani cemal-i mutlak özelliğine sahiptir. Tanrı bilinmek ve beğenilmek istediğinden bu mutlak güzelliğini tek tek varlıklara ve kâinata da yansıtmıştır. Kâinatın her zerresinde tecelli eden bu mutlak güzellik nedeniyle mutasavvıflar evreni sevmekle yükümlüdür. “Yaradılanı yaradandan ötürü sevmek” düşüncesiyle, Tanrı’nın güzelliğini taşıyan insanı sevmek bir zorunluluk bir görevdir. Bu sevgi mecazî aşk diye adlandırılır. Mutlak güzelliğin birer yansıması olan kâinattaki diğer varlıkları severek gerçek aşka, yani ilahî aşka ulaşılacağı inancı tüm mutasavvıf şairlerde görülür (Tezcan, 2001, s. 166). Bu anlayış sadece mutasavvıf şairlerin şiirleriyle sınırlı kalmamış, geleneğin bir parçası haline gelmiş ve farklı amaçla da olsa diğer şairler tarafından da kullanılagelmiştir. Fakat Rumeli şairleri gibi rindane tavırlarıyla ön plana çıkan bir edebî muhitin içinde yetişen şairlerin şiirlerindeki mahub kavramını bu yönüyle ele almak hakikatten uzak gibi görünmektedir. Söz konusu şairlerin şiirlerinde yer alan erkek güzellerin varlığı, Şehrengiz edebî türünün gelenek tarafından belirlenen özellikleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Üsküplü şair İshak Çelebi tarafından kaleme alınmış olan “*Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb*” başlıklı mesnevi de bu tür eserlerden biri olarak değerlendirilebilir. Adı geçen şehrengizde Üsküplü meslek erbabı erkek güzellerden övgüyle söz edilmiştir.

2. İSHAK ÇELEBİ (1464-1537)

Kılıççızade lakabıyla tanınan İshak Çelebi o günkü Osmanlının Rumeli’deki en önemli kültür merkezlerinden biri olan Üsküp şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda araştırmacılar tarafından farklı bilgiler verilse de şair 15. yüzyılın ikinci yarısında ve büyük ihtimalle de H. 869/M.1464-1465 yılında doğmuştur (Savaş, 2000, s. 528; Yıldırım, 1991, s. V.; Keskin, 1998, s. 6.; U. Eke, 2007, s. 371). Babası kılıç yapmakla geçimini sağlayan İbrahim adlı bir ustadır. Şair bu yüzden Kılıççızade diye tanınmıştır.

İshak Çelebi, öğrenimine Üsküp’te başlamış ve öğrenimini İstanbul’da tamamlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul Atik Ali Paşa Medresesinde müderrislik görevine başlamıştır. Şair daha sonra Edirne, Serez ve Üsküp şehirlerinde de müderrislik görevini yapmıştır. 1526 yılında Edirne’de bulunan Dârulhadis Medresesine ve 1528 senesinde Edirne Üç Şerefeli Medresesine, 1530-31’de ise Sahn Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir. İshak Çelebi, bir dönem Halep’teyken Yavuz Sultan Selim’in musahiplik görevine getirilmiş, fakat bu görevde uzun süreyle kalamamıştır (Durmuş, 2020).

İshak Çelebi’nin ölüm tarihi ile ilgili de tıpkı doğum tarihi konusunda olduğu gibi kaynaklarda farklı bilgiler verilmiştir. Genel olarak, H. 942/M.1536 yılında Şam’a vali olarak atanan şairin bir süre sonra burada öldüğü kabul görmüştür.²

İshak Çelebi, kaynaklarda, devrinin hatırı sayılır bilgin ve önde gelen şairlerinden biri olarak sayılmıştır. Bununla birlikte, aynı kaynaklarda, şairin gündelik hayatında ve esprilerinde argoya çokça yer verdiği, şaraba aşırı düşkün olduğu ve laubali tavırlar sergilediği gibi olumsuz özellikleriyle de anılmıştır. Şair zeki, şakacı ve hoşsohbet olması yönüyle meclislerin aranan isimlerinden olmuş fakat bu özellikleri ile seçilmiş olduğu padişah musahipliği görevinden yine söz konusu tavırları öne sürülerek uzaklaştırılmıştır. İshak Çelebi’nin bahsedilen karakterine ait özellikleri şiirlerine de yansımıştır. Şair eserlerinde, daha çok âşıkla sevgili arasında geçen konuları tercih etmiş, bu konuları da rindane bir

² Söz konusu kaynaklardaki bilgiler için Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri’nin hazırlamış olduğu, şaire ait divanın tenkitli basımına bakılabilir. Bkz. Çavuşoğlu & Tanyeri, 1990, s. 1-8.

üslupla işlemiştir. Şairin şiirlerinin, çoğu zaman eğlence meclislerinde sanatçılar tarafından okunan şiirler arasında yer aldığı bilgisi de kaynaklarca ifade edilmiştir (Durmuş, 2020).

İshak Çelebi'nin *Divan* ve *Selimname* olmak üzere bilinen iki eseri vardır. Yavuz Sultan Selim hakkında yazdığı *Selimname*'si Osmanlı tarihçileri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Eser üzerine bir doktora (Savaş, 1986) ve bir yüksek lisans tezi (Keskin, 1998) yapılmıştır. Ali Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi (Yıldırım, 1991) hazırlanan divanı, ayrıca Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri tarafından da yayımlanmıştır (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1990). Şairin divanında 15 kaside, 342 gazel, 6 musammat, Mesnevi nazım şekliyle yazılan 1 Bursa Şehrengizi ve 1 Üsküp Şehrengizi, 12 adet kıt'a ve tarih ile 1 Arapça ve 10 Farsça şiir yer almaktadır.

3. İSHAK ÇELEBİ'NİN ŞİİRLERİNDE ÜSKÜP

Divan şairleri şiirlerinde geniş bir coğrafyada yer alan yerleşim yerlerine yer verirler. Şairler, belki de hiç görmedikleri bulunmadıkları yerleşim yerlerinin adlarını geleneğin bir icabı olarak anmış, şiirde çeşitli sanatlarla birlikte ele almışlardır. Şairler, yerleşim yerlerini şiirlerinde işlerken de, geleneğin belirlemiş olduğu çerçeveye uymuşlardır. Rumeli Şairleri de, yaşadıkları coğrafya ile mensubu oldukları çevreye kayıtsız kalmamış, geleneğe uymakla birlikte daha çok yaşadıkları coğrafyayı şiirlerinde geniş bir biçimde ele almışlardır.

Klasik Türk edebiyatı sahasında ürün veren başlıca muhitlerden biri olan Rumeli'de şiir yazan şairlerin eserlerine bakıldığında, onların şiir anlayışı ve dünya görüşü ile ilgili bazı noktalarda öncülük yaparak Klasik şiire yeni bir yön verdikleri görülmektedir. Bu sahada yetişen şairlerin coğrafyanın doğal bir sonucu olarak daha rahat bir yaşam anlayışına sahip olmaları verdikleri eserlere de yansımış bir özelliktir.

Rumeli şairleri serbest ve rahat yaradılışlı, kayıt tanımayan, aldırılmaz rindane tavırları ile geleneğin dışına çıkan özellikleri ile ayrı bir grup vasfı taşımaktadırlar. Rumeli şairlerinden Hayalî, Hayretî Usûlî gibi Vardar Yeniceli şairler daha çok klasik şiirin mistik tarafını temsil ederken bölgedeki hedonist, laübali, aldırılmaz ve rindane tavrın en önemli ismi İshak Çelebidir. Rumeli şairleri olarak tanınan bu şairlerin ortak özelliği, duygularını içtenlik, yalınlık ve coşku ile dile getirmiş olmalarıdır (Durmuş, 2020).

Rumeli şairleri bu yapılarının bir sonucu olarak şiirlerinde daha çok Rumeli coğrafyasını işlemişler, şehrengîz türünü icat etmişler, hece vezniyle şiir yazma denemelerine girişmişler ve sevgili ve âşık tiplerini ele alırken daha gerçekçi bir profil çizme yoluna gitmişlerdir. Sözelimi Klasik şiirdeki siyah saçlı kara gözlü sevgili tipi onların şiirlerinde sarışın ve renkli gözlü bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rumeli şairlerinin şiirlerinde Rumeli coğrafyası geniş bir yer tutar. Rumeli şairleri, söz konusu coğrafyayı divanlarında beyit bazında anmakla kalmamış; bu coğrafyada yer alan yerleşim yerleri ile ilgili müstakil şiirler de kaleme almışlardır. Bir şehir veya kasaba için yazmış oldukları şehrengiz türü kapsamında değerlendirilebilecek manzumeler kaleme almışlar ve böylece şehrengiz türünün gelişmesine de katkı sağlamışlardır (Çeltik, 2018, s. 420).

Söz konusu şairlerin şiirlerinde ele alınan Rumeli şehirlerinden biri de Makedonya'nın başkenti olan Üsküp'tür. Üsküp şehri ile ilgili şiirler kaleme alan Rumeli şairlerinden biri de Üsküp'te doğmuş olan İshak Çelebi'dir (Çeltik, 2013, s. 310). Şair, farklı şiirlerinin beyit ve mısralarında Üsküp şehrini çeşitli vesilelerle andığı gibi, *Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb* başlığını taşıyan mesnevî nazım şekliyle bir manzume yazmıştır.

Bir bahar tasviri ile başlayan mesnevîde, nevrüz zamanı ile birlikte kendini gösteren doğadaki canlanmanın şair üzerindeki etkileri bahariye tarzına ait mazmunlar ile birlikte verilmiştir. Şair, baharın gelişi ile birlikte reyhanlarla süsülenmiş olan Üsküp şehrini süsler içindeki güzel bir geline benzetmiştir:

*Meğer bir gün cihân olmuşdı pîrûz
Şeref virmiş idi eyyâm-ı nevrüz*

*İrüp gelmiş idi devri bahâruñ
Yüzi gül gibi gülmiş rûzgâruñ*

*Reyâhîn ile zeyn olmuşdı dünyâ
Diyeydüñ bir 'arûs-ı hûb u zîbâ*

(Şehrengiz 2/1-3)

Baharda yükselen ırmağın (Vardar nehri) sularının coştüğünü, çiftçilerin bağlarıyla uğraştığını gören şair nehrin kenarında gezintiye çıkar. Gördüğü manzarayı güzel bir tabloya benzeten şair, baharda güzelliklerle bezenen Üsküp şehrini de cennete teşbih eder. Bu durumu gören şairin gönlü de sular gibi ansızın coşar:

*Delürmişdi sular ırmağ içinde
Kılurdu zârilikler bâğ içinde*

*Temâşâ itmeğe çıkdum kenâra
Cihân dönmişdi bir zîbâ nigâra*

*Diyeydüñ kim behişt olmuşdı Üsküb
Bahar ile şu resme zeyn idi hûb*

*Görüp bu hâli dil geldi hurûşa
Taşup sular gibi başladı cûşa*

(Şehrengiz 2/13-16)

O esnada yanına altı dilber gelir. Şehrin erkek güzellerinin çokluğundan bahseden şair, bu mahbublardan altı tanesini seçerek tanıtır:

*N'ola hôt diyü söylerken bürâder
Göründi nâgehânî altı dilber*

*Ne dilber her biri rûh-ı musavver
Görenler didiler Allâhu Ekber*

*Ne dilber her biri hûb-ı yegâne
Nice takrîr idem gelmez beyâna*

(Şehrengiz 2/22-24)

Şair tarafından Mehmed Bekir, Mahmud, Pir Ali, Mustafa, Kılıçoğlu Ali Bali ve Kazancıoğlu Mustafa adlı bu altı mahbub için mesnevînin içerisinde birer gazel söylenmiştir. Gazellerin içeriğine, kullanılan dil ve üsluba bakıldığında, o dönemin güzel ve güzeli sevmeye anlayışının sadece kadın merkezli olmadığı, çoğu zaman erkek güzellere yönelik olduğu görülür. Manzumede bahsedilen erkeklerin meslekleri ile ilgili verilen ipuçlarına bakıldığında

bunların aslında Üsküp'ün önde gelen esnafları olduğu anlaşılmaktadır. Sözelimi Pir Ali'nin mesleğinin kumaşçı olduğu "pişesi kazazlıktır" sözleri ile ifade edilmiştir. Bir şehrin esnaf takımı ve belirli mesleği temsil eden genç, yetenek sahibi erkeklerin methedilmesi ve güzel bir sevgilinin vasıflarıyla nitelendirilmesi şehrengizlerin genel bir özelliğidir.

Şair bu şiirinin sonunda, Üsküp'ün, her birinin cana safa veren, gönüllere sevgi veren gönül alıcı genç güzellerinin çok olduğunu fakat bu güzellerin hepsine şiirde yer vermek mümkün olmadığından bu mahbublardan altı tanesini seçtiğini ifade etmiştir:

*Bu şehrin gerçi çokdur dil-rübâsı
Gönüller sevgüsü cânlar safâsı* (Şehrengiz 2/99)

*Ve likin muhtasar çün oldu matlûb
Güzîn itdük olardan altı mahbûb* (Şehrengiz 2/101)

Memleketi Üsküp için bu şehrengizi yazan İshak Çelebi, başka şiirlerinde de bu şehirden övgüyle söz etmiştir. Şair aşağıdaki musammatın son bölümünde, kendini soyutlayarak İshak'ın nerede olduğunu sorup ona Üsküp şehrinin gümüş tenli, göğsü yasemin beyazı olan servi boylu güzellerini göstermek istediğini belirtir:

*Kanı İshak ki aña gösterelüm yerlerini
Üsküb'ün şol güzelüm serv-i semen-berlerini
Bir yere cem' idelüm Rumili dilberlerini
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm* (Musammat 3/VII)

Şair gazel nazım şekliyle yazmış olduğu manzumelerinde de Üsküp ve onun güzelliklerinden bahseder. Divanındaki 48. gazelden alınan aşağıdaki beyte göre, Üsküp'ün güzellikleriyle âşıkları öldüren güzelleri vardır:

*Bir yer var imiş dilberi 'âşık-küş olurmuş
İshâk yüri gidelüm Üsküb olacakdur* (Gazel 48/5)

İshak Çelebi, başka bir gazelinde Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Üsküp şehrinin uç eri olarak taştan ekmeğini çıkararak, bakışlarıyla gönüldeki yaraları tımar olarak alan erkek güzellerin (oğlan/mahbub) çokça bulunduğunu, bu mahbubların sahip oldukları güzellikleriyle bu coğrafyada meleklerle bile yer bırakmadıklarını ifade etmiştir:

*Gel e bir bûseñe lutf eyle ya biñ cân virelüm
Dahi ser-ber virelüm memleket-i 'Osmâni* (Gazel 282/2)

*Nice tîmâr ide gamzeñ okı zahmına yürek
Kendü başına tokınmaz yüregüñ dermâni* (Gazel 282/4)

*Çıkarur rızkını taşdan bilürüz uc eridür
Yer bulur kanda ise gamzeñ okı peykâni* (Gazel 282/5)

*Göre İshâk göre Üsküb'i virmez feleke
Meleke yer komadı şehrimüzüñ oğlanı* (Gazel 282/7)

Gazelde kullanılan Osmanlı, tîmâr, uc eri, Üsküp gibi terimler ile Üsküp şehrinin Osmanlı idari sistemi içerisindeki yeri hakkında ipuçları vermektedir. Çünkü Üsküp şehri, tımar ve zeamet teşkilatı yapılan, Osmanlı'nın Balkanlardaki uç şehirlerinden biridir.

Üsküp, Paşa Yiğit Bey tarafından Saruhan bölgesinden getirtilen Türkmenlerin iskan edilmesiyle Osmanlı devletinin önemli bir uç şehri haline gelmiştir. II. Murad döneminde (1448) yapılan İkinci Kosova savaşıyla birlikte Makedonya tamamıyla Osmanlı devletinin hâkimiyetine girmiştir. Fetihlerden sonra hâkimiyet kurulan topraklarda tımar ve zeamet teşkilatı kurularak, buralardaki Türk nüfusunu arttırmak üzere Anadolu'nun muhtelif yerlerinden Türk göçmenler yerleştirilmiştir (Nureski, 2016, s. 354). İshak Çelebi de gazelinde bu bilgilere göndermede bulunarak, Osmanlı devlet yönetim sistemini ifade eden bu terimleri başarıyla şiire taşımıştır.

Şair, başka bir gazelinde, gerçek olduğundan emin olduğunu ifade ettiği bir haber, bir bilgi işittiğini; bu habere göre, gönül kapan güzel sevgilinin kıyamet koparıp, Üsküp şehrinin tamamını saçlarının zincirine dizerek cümle halkı kendisine kul olan bir aşığa çevirdiğini ifade etmiştir. İshak Çelebi söz konusu gazele ait aşağıdaki beyitte, Üsküp'te yeni ortaya çıkan gönül alıcı bir güzelin güzelliğiyle şehrin bütün halkını peşine taktığını ve onun etrafında toplanan halkın mahşer kalabalığını andırdığı düşüncesini, kıyamet gibi kalabalık mazmunu vasıtasıyla vermiştir. Şair bu bilgiyi işittiğini dile getirerek, beyitte gerçek sıfatıyla birlikte yer alan mahşeri kalabalık mazmunu ile yaptığı mübalağanın şiddetini hafifletmiştir. Çünkü işitilen bir bilgi doğru olacağı gibi yalan da olabilir. Şair bunu işittiğini söyleyerek bir bakıma gerçeğin sorumluluğundan da kurtulmuştur:

*İşitdüm yine bir gerçek kıyâmet dil-rübâ kopmuş
Saçı zencîrine dizmiş kul itmiş cümle Üsküb'i (Gazel 290/4)*

İshak Çelebi, tamamı doğum yeri olan Üsküp şehri ile ilgili altı beyitten oluşan aşağıdaki gazelde ise, Üsküp'ü daha önce görmemiş olanların ömrünün boşa geçtiğini dile getirmiştir:

*Âh ol kişiye kim geçüre rûzgârını
Görmek müyesser olmaya Üsküb diyârını*

*Enhâr-ı cennetün yüzi suyu değül midür
Farzâ ki öğmedün tatalum Vardar'ını*

*Yusın sehâb goncanun ağzın gülâb ile
Tâ lâyük ola öğmeğe anun bahârını*

*'Ayş ide gör felek seni ferdâya salmasun
Yârin şikâr iden bu gün anar mı yarını*

*Yaşum ocağına gice gündüz revân olur
Andukça Karadağ'daki ol Akbınar'ını*

*Bî-ihdiyâr âdemün ağzı suyu akar
İshâk'un anma a gazel-i âbdârını (Gazel 322)*

Şair, Üsküp şehrini bir kanal gibi ortadan ikiye ayırarak akıp giden Vardar nehrini "farz edelim ki övmeyelim ama bu nehir cennetin yüzü suyu değil midir?" sorusuyla Vardar'ın

suyunu Kevser'e benzetip tecahül-i arif ve istifham yapmıştır. Şaire göre, Üsküp'ün baharı o kadar güzeldir ki, Üsküp'ün baharını övmeye lâyük olabilmesi için bulutlar goncaların ağzını yağmur suyu ile yıkamalıdır. İshak Çelebi ayrıca, gazelinin hüsn-i makta beytinde Balkanların mühim yerlerinden olan Karadağ'daki Akpınar'a da yer vermiş ve Akpınar'ı andıkça gözyaşlarının gece gündüz göz çukuruna doğru aktığını ve ağladığını dile getirmiştir.

Şair verilen örneklerdeki gibi doğrudan Üsküp adını vermediği beyitlerde de yaşadığı şehrin güzellerinden söz etmiştir. Şair doğrudan yer ismi vermese de aşağıda verilen beyitlerdeki şehrin Üsküp olduğu söylenebilir:

*Yağmaya vardı kalmadı sabr u mecâlimüz
Şehrüñ güzelleriyle 'aceb n'ola hâlimüz (Gazel 97/1)*

*Bize şehrün güzeli nâz ider oldı İshâk
Var gibi şimdi güzel sevmek ile şöhretimüz (Gazel 98/5)*

*Ol nigâruñ çeşmi âfet gamzesi gammâz imiş
Şehrümüz dilberlerinden cümleden mümtâz imiş (Gazel
112/1)*

Şair bu beyitlerde de Üsküp olduğu anlaşılan şehri güzelleri ile ön plana çıkarmıştır. Şair, İshak diye kendisine seslenerek güzel sevmekle şöhreti olduğunu ancak Üsküp güzellerinin kendisine artık naz yapar olduğunu ve bu işin nereye varacağını bilmediği için sabır ve mecalinin kalmadığından dert yanmıştır.

4. SONUÇ

Klasik edebiyata konu olan mefhumlardan biri de yerleşim yerleridir. Şairler, gördükleri, bazen de görmedikleri, gerçek veya hayali yerlere, çeşitli anlam ilişkileri kurarak temel mazmunlarla birlikte şiirlerinde yer verirler. Rumelili şairler klasik şairlerden farklı olarak genellikle kendi coğrafyalarını şiire taşırlar. Bu şairlerin işlediği coğrafya çoğunlukla gerçek ve somut bir coğrafyadır. Söz konusu olan şairler, zamanla gördükleri şehirler hakkında müstakil şiirler yazarak şehrengiz edebi türünün oluşmasını sağlamışlardır.

Divan şiirinde şehrengizler, çoğunlukla bir şehrin güzelliklerine ve o şehirdeki meslekleri icra eden güzel ve yetenekli gençler aracılığıyla mesleklerin tanıtılmasına odaklanır. Rumeli şairlerine ait şehrengizlerde de türün bu yönü ön plana çıkmakla birlikte, daha çok meslekleri icra eden genç erkek güzeller (dilber, mahbub, yar) üzerinde durulduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Rumeli şairleri, klasik şairlere nazaran daha serbest, sınır tanımayan, aldırılmaz ve rindane tavırlarıyla ön plana çıkarlar. Söz konusu şairlerden biri olan İshak Çelebi de hazza düşkün, laubali, aldırılmaz kişiliğinin yanı sıra rindane tavrın önde gelen isimlerindedir. Çalışmamızda verilen örnek şiirlerden alınan bölümlerde şairin sürekli olarak şehrin erkek güzelleri ve dilberlerinden söz ettiği görülür. *Şehrengiz*'inde yer alan bu tarz ifadelerin maksadı, meslek erbabı vasıtasıyla Üsküp şehrinin güzelleri ve güzelliklerinin aktarılmasıdır. Bu tutum, şehrengiz geleneğinin genel bir üslup özelliğidir.

Bütün bunları bir kenara bırakacak olursak, şairin memleketi olan Üsküp için bir şehrengiz kaleme almış olması önemlidir. Şairin bahar ayında nevrulza birlikte Vardar nehrini de içine alarak Üsküp'teki canlanmayı tasvir etmesi, bunu yaparken yaptığı teşbihleri klasik şiir geleneği açısından önem arz etmektedir. Öte yandan Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan şehirlere şiirde yer verilmiş olması, o dönem Osmanlı coğrafyası hakkında tarihi vesikalarda

kendisine yer bulamayan, subjektif de olsa birtakım bilgilerin şiir metinleri vasıtasıyla geleceğe aktarılması, edebiyat, coğrafya ve tarih alanları arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Canım, R. (2010). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. 4. Cilt, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, A. (hızl.) (1990). *Üsküblü İshak Çelebi, Divan*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Çeltik, H. (2018). Rumeli Şairlerine Göre Rumeli Coğrafyası. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ÇELTİK-Halil-RUMELİ-ŞAİRLERİNE-GÖRE-RUMELİ-COĞRAFYASI.pdf>, E.T. 13.09.2018.
- Çeltik, H. (2009). Rumeli Şairlerinin Klasik Türk Şiirine Katkıları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/8 Fall 2009, ss. 804-824.
- Çeltik, H. (2013). *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*. Anlara: Kurgan Edebiyat.
- Çetinkaya, Ü. (2014). Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstnabul Şehrengizi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 54, 1, ss. 229-268.
- Durmuş, T. (2021). İshak Çelebi (d.-/--ö.944/1538). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ishak-celebi>, E.T. 28.03.2021.
- Eke, N. U. (2007). Üsküplü İshak Çelebi Dîvânı'nda Klâsik Sanatlar. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, ss. 371-379.
- Kaya, H. (2015). Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi. *Turkish Studies*, Volume 10/12 Summer 2015, p. 631-686.
- Keskin, B. (1998). *Selim-nâme (İshak b. İbrahim)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- Nureski, D. (2016). Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Avrasya Etüdleri*. 50/2016-2, ss. 351-388.
- Savaş, H. (2000). Kılıççı-zâde İshak Çelebi. *İslam Ansiklopedisi*. C. XXII. İstanbul: TDV Yayınları, ss. 528-529.
- Savaş, H. (1986). *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, N. (2001). Güzele Bir Şehrengizden Bakış. *Türkoloji Dergisi*. nr. XI, c. I, 2001, ss. 161-194.
- Yıldırım, A. (1991). *İshak Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği)*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ AVRUPA ÜLKELERİNDE ENERJİ FİYATLARININ ENFLASYONİST ETKİLERİ¹

Melis ÇİL²

A. Nazif ÇATIK³

Özet

Bu çalışma, Türkiye, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya’da enerji fiyatları ile enflasyon arasındaki bağlantıları 1999:1-2019:12 dönemi için Sınır Testi yardımıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular, göz önüne alınan tüm ülkeler için döviz kuru, petrol fiyatları ve/veya enerji fiyatlarından tüketici fiyatları ile ölçülen yurtiçi fiyatlara istatistiksel olarak anlamlı bir kısmi geçiş etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Döviz kuru geçiş etkisinin Almanya ve Türkiye’de görece yüksek olduğu ve uluslararası petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yalnızca bu iki ülkede ulusal enerji fiyatlarını pozitif yönlü olarak etkilediği tespit edilmiştir. Türkiye dışında analizde yer verilen tüm ülkeler için yurtiçi enerji fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yurtiçi fiyat düzeyini pozitif yönlü etkilediği sonucuna da varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Etkisi, Döviz Kuru, Petrol, Enerji, ARDL

INFLATIONARY EFFECTS OF ENERGY PRICES IN TURKEY AND SELECTED EUROPEAN COUNTRIES

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between energy prices and inflation in Turkey, Germany, the United Kingdom, France, and Italy from 1999:1 to 2019:12 using the Bounds Testing methodology. The study's empirical findings show that there are statistically significant incomplete pass-through effects from the exchange rate and/or energy price into domestic prices represented by consumer price indices in all countries. The exchange rate pass-through effect is relatively stronger in Germany and Turkey, and changes in international oil prices only have a positive impact on domestic energy prices in those countries. It is also concluded that changes in domestic energy prices have a positive impact on the domestic price level in all the countries under consideration, with the exception of Turkey.

Keywords: Pass-through Effect, Exchange Rate, Oil, Energy, ARDL

¹ Bu çalışma Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, Bölgesel Kalkınma İktisadı Yüksek Lisans Programı’nda; 2021 yılında savunulmuş “Türkiye ve Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Enerji Fiyatlarının Enflasyonist Etkileri” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² **Sorumlu Yazar**, Bağımsız Araştırmacı, İzmir, TÜRKİYE, meliscill9@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5576-2075>

³ Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, İzmir, TÜRKİYE, a.nazif.catik@ege.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9247-5668>

1. GİRİŞ

Küresel piyasalarda arz ve talebe göre belirlenen enerji fiyatlarında meydana gelen değişimlerin, yurtiçi fiyatlar genel düzeyi üzerinde yaratacağı olası etkiler, enerji fiyatları geçiş etkisi olarak adlandırılır. 1973 ve 1979 yıllarında meydana gelen petrol fiyat şokları ve bu şokların bir sonucu olarak değerlendirilen küresel stagflasyon süreci, petrol fiyatları veya daha genel bir ifadesi ile enerji fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkinin ele alınmasına yönelik akademik araştırmalar için önemli bir teşvik olmuştur. Örneğin Hamilton (1983, 1996), ABD’de II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen resesyonların çoğunlukla petrol fiyat artışlarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Buna karşın Hooker (2002), ABD’de petrol fiyatlarından yurtiçi fiyatlara geçiş etkisinin 1980’li yıllardan itibaren önemli ölçüde zayıfladığını iddia etmektedir. Çeşitli çalışmalarda, üretimde enerji yoğunluğunun azalması, alternatif enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşması, düşük enflasyon oranları, ücret esnekliği ve petrol fiyat şoklarının etkilerinin para politikası ile telafi edilmesi gibi faktörler geçiş etkisinin azalmasının nedenleri arasında gösterilmiştir (Bernake vd., 1997; DeGregorio vd., 2007; Blanchard ve Gali, 2007; Blinder ve Rudd, 2008).

1970’li yıllardaki kadar enflasyonist etkilere sahip olmamasına rağmen, petrol fiyatlarının 1990’lı yılların sonundan 2007-2008 küresel finansal kriz sürecine değin hızlı bir artış eğilimi göstermiş olması, enerji fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkinin analizi üzerine yapılan çalışmaların sayısının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bazı çalışmalarda enerji fiyatları geçiş etkisinin doğrudan kanallar yanında dolaylı kanallardan da kaynaklanabileceği öne sürülmektedir (Çatık ve Karaçuka, 2012; Sek, 2017). Buna göre tüketici fiyat endeksini teşkil eden mal ve hizmet kalemleri içerisinde enerji bileşeni de bulunmakta ve bu bağlamda enerji fiyatlarında meydana gelen değişimler, doğrudan doğruya yurtiçi fiyatlar üzerinde etkili olabilmektedir. Diğer yandan, söz konusu mal ve hizmet sepeti içerisinde yer alan enerji dışı ürünlerin üretim sürecinde kullanılan en önemli girdilerden birini de enerji oluşturmaktadır. Dolayısıyla enerji fiyatlarında meydana gelen değişimler, üretim maliyetleri üzerinden yurtiçi fiyatlar üzerinde dolaylı/gecikmeli etkiler yaratma potansiyeline de sahiptir.

Enerji fiyatlarında meydana gelen değişmelerin yurtiçi fiyatlar üzerindeki olası etkileri, yukarıda bahsedilen arz yönlü faktörler ile de sınırlı değildir. Söz konusu şoklar, enflasyonist beklentiler, reel ücret ve reel gelir üzerindeki etkileri nedeniyle de yurtiçi harcama düzeyini ve/veya bileşimini değiştirebilmektedir. Talep düzeyinde ve bileşiminde meydana gelen değişimler de yurtiçi fiyat düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir (Blanchard ve Gali, 2009; Edelstein ve Kilian, 2009; Choi vd., 2017).

Bu bağlamda, merkez bankalarının temel görevinin fiyat istikrarının sağlanması olduğu göz önüne alındığında; para politikası tasarımında enerji fiyatlarındaki değişimlerin yurtiçi fiyatlar üzerinde yaratacağı etkilerin de dikkate alınması gerektiği açıktır. Bu durum, enerji fiyatları ve enflasyon arasındaki ilişkilerin sürekli olarak ölçümlenip değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Enerji fiyatlarının büyük ölçüde küresel piyasalarda küresel arz ve talep tarafından döviz cinsinden belirlendiği gerçeği de dikkate alındığında; enerji fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yurtiçi fiyatlar üzerindeki etkisinin uygun biçimde belirlenmesi için döviz kurlarında meydana gelen değişimlerin de hesaba katılması gerekmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen hareketlerin yurtiçi genel fiyat düzeyi üzerindeki etkisi ise döviz kuru geçiş etkisi olarak adlandırılmaktadır. Döviz kurundaki değişimler, enerji fiyatlarında meydana gelen değişimler gibi hem ithal ürünlerin yurtiçi fiyatlarını hem de ithal girdi kullanım miktarına bağlı olarak yurtiçinde üretilen malların üretim maliyetlerini değiştirmekte ve yurtiçi fiyat düzeyini arz yönlü olarak etkileyebilmektedir. Diğer taraftan döviz kurlarındaki değişim,

yurtiçi mallar ile ithal mallar arasındaki nispi fiyatları değiştirmek suretiyle yurtiçi talebi etkileyerek yurtiçi fiyatlar üzerinde etkiler yaratma potansiyeline de sahiptir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmanın temel amacı, küresel petrol fiyatları ile temsil edilen uluslararası enerji fiyatlarından yurtiçi enerji ve tüketici fiyatlarına geçiş etkisinin tahmin edilmesidir. Bu çerçevede tek ülkenin konu edildiği çalışmalardan farklı olarak Türkiye'nin yanı sıra Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'ya ait veriler de kullanılmaktadır. Söz konusu ülkelerde ham petrol ve yurtiçi enerji fiyatlarının uzun ve kısa dönemli enflasyonist etkileri otoregresif gecikmesi dağıtılmış modellerin (ARDL) tahmini üzerinden incelenmektedir. Böylelikle Avrupa ülkeleri ile Türkiye'deki geçiş etkilerindeki olası farklılıkların ortaya konması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın geri kalan kısmı şu şekilde tasarlanmıştır: İzleyen bölümde geçiş etkilerine ilişkin bir literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan modeller, veri seti ve ekonometrik yöntemler tanıtılmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise sırası ile çalışmanın ampirik bulguları sunulmuş ve tartışılmıştır. Son bölümde ise çalışmadan elde edilen bulgular ve literatür incelemesi bağlamında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu kısmında, genellikle petrol fiyatları cinsinden ifade edilen enerji fiyatlarından yurtiçi fiyatlara geçiş etkisinin belirlenmesine yönelik literatür, yakın dönemli çalışmalara odaklanmak suretiyle özetlenmeye çalışılmıştır. Doğrusal ve doğrusal olmayan gecikmesi dağıtılmış modellerin, yakın dönem literatürde yaygın biçimde kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Sek vd. (2015), 1980-2010 döneminde 20 ülkeden oluşan iki farklı ülke grubu için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini ARDL modeli yardımıyla araştırmıştır. Yüksek ve düşük petrol bağımlılığına sahip ülke grupları için elde edilen sonuçlar, ikinci grupta yer alan ülkelerdeki geçiş etkisinin daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Yüksek petrol bağımlılığına sahip ülkelere ilişkin geçiş etkisindeki zayıflık ise petrol fiyat değişimlerinin bu ülkelerde öncelikle ihracat maliyetlerini etkilemesi ve dolayısıyla yurtiçi enflasyon üzerindeki geçiş etkisinin dolaylı yoldan gerçekleşmesi ile açıklanmaktadır.

Long ve Liang (2018), 1998-2014 dönemi için Çin'deki petrol fiyatlarından tüketici ve üretici fiyatlarına geçiş etkisini NARDL yaklaşımı çerçevesinde ele almaktadır. Hata Düzeltme Modeli yardımıyla elde edilen bulgular, petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinin uzun dönemde asimetric bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Buna göre, petrol fiyat artışlarının yurtiçi enflasyon üzerindeki geçiş etkisi, petrol fiyat azalışlarının yurtiçi enflasyon üzerindeki geçiş etkisinden daha büyüktür.

Lacheheb ve Sirag (2019), 1970-2014 döneminde Cezayir için petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçiş etkisini NARDL yaklaşımı ile incelemiştir. Çalışmada, petrol fiyat artışlarından yurtiçi fiyatlara geçiş etkisinin varlığı tespit edilirken petrol fiyatındaki azalmalardan yurtiçi fiyatlara anlamlı bir geçiş etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yazarlar ayrıca kısa ve uzun dönemli geçiş etkisindeki asimetric yapının, enerji piyasasındaki pazar gücünden kaynaklanabileceğini ifade etmişlerdir.

Kun (2019) yarısı petrol ihracatçısı diğer yarısı petrol ithalatçısı on ekonominin 1965-2014 yılı verilerine ve NARDL yöntemine dayalı olarak petrol fiyat şoklarının yurtiçi enflasyon üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyat şoklarının her iki ülke grubu enflasyon oranları üzerinde doğrudan ve dolaylı asimetric etkiler yarattığını

ortaya koymaktadır. Ancak söz konusu etkilerin petrol ithalatçısı ülkeler açısından daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Nusair (2019), 1970-2016 dönemini kapsayan çalışmada Körfez İş Birliği Konseyi üyesi 6 ülke için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini NARDL modeli yardımıyla incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyat artışlarına ilişkin geçiş etkisinin, petrol fiyat azalışlarına ilişkin geçiş etkisinden daha büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar ayrıca petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinin kısa döneme göre uzun dönemde daha büyük olduğunu göstermektedir.

Raheem vd. (2020) 10 tanesi net petrol ihracatçısı 10 tanesi de net petrol ithalatçısı olan 20 ülkenin 1986-2017 dönemine ilişkin bir veri seti ile NARDL yönteminden yararlanarak petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkinin asimetrik bir yapı sergileyip sergilemediğini sorgulamıştır. Çalışmanın ampirik bulguları, söz konusu asimetrinin her iki ülke grubu için de mevcut olduğunu ve petrol fiyatlarında gözlenen artışların enflasyona geçiş derecesinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, söz konusu asimetrik ilişkinin petrol ihracatçısı ülkeler için daha zayıf olduğu da ileri sürülmüştür.

Yakın dönem literatür de yaygın olarak kullanılan bir diğer ekonometrik yaklaşım da, geçiş etkisinin farklı frekanslardaki yapısının belirlenmesine olanak veren Wavelet (Dalgacık) Analizidir.

Tiwari vd. (2019), 1871-2018 dönemini kapsayan çalışmada ABD ekonomisi için petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçiş etkisini Wavelet Analizi yardımıyla incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, petrol fiyatlarından yurtiçi fiyatlara geçiş etkisinin, önemli yapısal değişikliklerle karakterize edilen uzun araştırma dönemi boyunca azalmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada ayrıca geçiş etkisinin frekanslar arasında da farklılık gösterdiği ve kısa dönemde daha zayıf bir geçişkenliğin bulunduğu ifade edilmiştir.

Adeosun vd. (2020) petrole dayalı bir ekonomi olarak temsil edilen Nijerya ekonomisinin 1995:1-2019:5 dönemine ilişkin bir veri seti ile Wavelet ve Markov Zincirleme Modellerinin bir kombinasyonuna dayanan karma bir yöntem yardımı ile petrol fiyat şoklarının gıda fiyatları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, bahse konu olan geçiş etkisinin göz önüne alınan frekanslar bağlamında farklılaştığını ortaya koymaktadır. Kısa dönemde petrol fiyat şoklarının gıda fiyatları üzerinde yarattığı doğrudan etkilerin büyüklüğüne bağlı olarak hızlı bir geçiş sürecinin mevcudiyetine işaret etmektedir. Buna karşın orta ve uzun vadede ise dolaylı etkilere bağlı olarak daha yavaş bir geçiş etkisi gözlemlenmektedir ve bu etkiler petrol fiyatlarının yerel para birimi ile tanımlanması halinde daha da şiddetlenmektedir.

Lundberg vd. (2020) yüksek frekanslı (8/21/1979-11/29/2019) bir veri seti ile Wavelet Tabanlı Regresyon Analizinden yararlanarak petrol fiyat değişimlerinin tarımsal ürün fiyatlarına geçiş sürecini araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, söz konusu ilişkinin farklı zaman ufukları için farklı şekilde işlediğini ortaya koymaktadır. Bu sonucun en önemli nedeni, tarımsal vadeli kontratların kısa dönemde yarattığı fiyat katılıkları olarak değerlendirilmiştir.

Geçiş etkisinin zaman içerisindeki değişimini göz önüne alan çalışmalarda ise genellikle geçiş etkisinin azalış eğiliminde olduğu yolunda bulgular sağlandığı göze çarpmaktadır.

Sekine (2020), 1974-2015 döneminde ABD için petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçiş etkisini STAR modeli yardımıyla incelemiştir. Taylor Hipotezi çerçevesinde ele alınan çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinin yıllar

itibariyle zayıfladığını ve bu zayıflamanın düşük enflasyon ortamından kaynaklandığını göstermektedir.

Chen vd. (2020), 1999-2016 yıllarını kapsayan çalışmada Çin için petrol fiyatlarından yurtiçi fiyat enflasyonuna geçiş etkisi TVP-VAR-SV çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada petrol fiyat şoklarından tüketici ve üretici fiyatlarına geçiş etkisi tespit edilmekle birlikte bu ilişkinin 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında zayıfladığı belirtilmiştir. Yazarlar, geçiş etkisindeki zayıflamanın fiyat kontrolleri ve enerji sektöründeki düzenlemelerden de kaynaklanabileceğinin altını çizmektedir. Çalışmada ayrıca farklı nitelikteki petrol fiyat şoklarına ilişkin geçiş etkisinin zaman içinde değiştiği ve farklı zaman ufuklarına sahip olduğu ortaya konulmaktadır.

Renou-Maissant (2019), 1991-2016 dönemini kapsayan çalışmasında 8 gelişmiş ekonomideki petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinin zaman içindeki değişimini Gözlenemeyen Bileşenler modeli yardımıyla analiz etmektedir. Petrol fiyatlarıyla genişletilmiş Philips Eğrisi denkleminin benimsendiği çalışmadan elde edilen bulgular, Almanya dışındaki tüm ülkelerde geçiş etkisinin 2000'li yılların başından 2008 Küresel Finansal Krize kadar arttığını ortaya koymaktadır. Sonuçlar, enflasyonun düşük ve istikrarlı olduğu dönemlerde bile geçiş etkisinin anlamlı etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Geçiş etkisine ilişkin literatürde, çok nadiren de olsa panel veri analizlerine dayalı çalışmalara da rastlanmaktadır.

Salisu vd. (2017), 2000-2014 dönemini kapsayan çalışmalarında net petrol ihracatçısı ve ithalatçısı konumundaki 15 ülke için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini Panel NARDL yöntemi yardımı ile araştırmaktadır. Çalışmada uzun dönemli geçiş etkisinin varlığı tespit edilirken kısa dönemli geçiş etkisine yönelik farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona uzun dönemli geçiş etkisinin net petrol ihracatçısı ülkelere göre net petrol ithalatçısı ülkelerde daha büyük olduğu ifade edilmiştir.

Kpodar ve Imam (2021), 109 gelişmekte olan ülkenin 2000-2014 dönemini kapsayan bir veri seti ile Sabit Etkiler Tahmin Yönteminden yararlanarak uluslararası petrol fiyat değişimlerinin yurtiçi perakende petrol fiyatlarına geçiş sürecini araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, uluslararası petrol fiyatlarında düşük volatilité sergileyen ılımlı değişimlerin, yurtiçi petrol fiyatlarına geçiş derecesinin daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte döviz kurunun değer kaybı ve komşu ülkelerdeki düşük petrol fiyatlarının da geçiş etkisini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda özetlenen çalışmalarda yer verilen ekonometrik yöntemlerden farklı teknikleri göz önüne alan birçok çalışmada da geçiş etkisinin mevcudiyetine ilişkin kanıtlara ulaşılmıştır.

Castro vd. (2017) Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya ekonomilerinin 1996:1-2014:12 dönemine ilişkin bir veri seti ile Çok Değişkenli Transfer Fonksiyonlarının tahminine dayalı olarak petrol fiyatlarındaki değişimlerin gerek genel fiyatlar gerekse de sektörel fiyatlar üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyat şoklarının yurtiçi enerji fiyatları üzerinden kayda değer ve pozitif yönlü etkiler yarattığını ortaya koyarken yurtiçi fiyatlar genel düzeyi üzerinde ise zayıf etkiler yarattığını ortaya koymuştur.

Lopez-Villavicencio ve Pourroy (2019), 1980-2017 dönemini kapsayan çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan 49 ülke için petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçiş etkisini Durum-Uzay modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Enflasyon hedeflemesini benimseyen ve benimsemeyen ülke grupları için geçiş etkisinin incelendiği çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyat azalışlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinin enflasyon hedeflemesini benimseyen ülkelerde daha büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki ülke grubu için petrol

fiyat artışlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinde ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Yazarlar ayrıca, geçiş etkisindeki asimetrisinin muhtemel nedeninin para politikası tepkisinden kaynaklandığına işaret etmektedir.

Topan vd. (2020), 2002-2020 döneminde İspanya için ulusal ve bölgesel düzeyde petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona ve alt bileşenlerine geçiş etkisini ARIMA ve Varyans Ayırıştırma analizi çerçevesinde ele almıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona doğru bir geçişkenlik olduğunu doğrulamaktadır. Bu etkinin büyük ölçüde enerji fiyatları enflasyonuna geçişten kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Petrol fiyatlarından enerjiyle ilişkili olmayan fiyatlara geçiş etkisi ise oldukça sınırlıdır. Çalışmada ayrıca yurtiçi enflasyonun yaklaşık yarısının petrol fiyatındaki değişimlerle açıklanabildiği ve geçiş etkisinin bölgeler arasında önemli farklılıklar gösterebildiği belirtilmiştir.

Kim vd. (2020), 1973-2017 dönemini kapsayan çalışmada ABD ekonomisi için döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçiş etkisinde enerji fiyatlarının rolünü VAR modeli yardımıyla araştırmıştır. Tüketici fiyat endeksinin alt bileşenlerinin de analiz edildiği çalışmadan elde edilen bulgular, döviz kuru geçiş etkisinin enerji fiyatları kanalıyla gerçekleştiğini göstermektedir. Enerji fiyatlarının bu anahtar rolü ise 1990'lı yıllardan 2008 Küresel Finansal Krize kadar olan süreçte enerji ithalatındaki ciddi artış ile açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca Etki Tepki Fonksiyonları yardımıyla döviz kuru geçiş etkisindeki yapısal kırılmaların büyük ölçüde enerji fiyat şokları ile açıklanabileceği ortaya konulmuştur.

Geçiş etkisinin Türkiye ekonomisindeki mevcudiyetini sorgulayan çalışmalardan elde edilen ampirik bulguların da, söz konusu etkinin mevcudiyetine işaret ettiği söylenebilir. Örneğin Çatık ve Önder (2011), 1996-2017 dönemi için Türkiye'yi kapsayan çalışmalarında petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçiş etkisini Markov Rejim Değişim Modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Petrol fiyatları ile genişletilmiş Philips Eğrisi denkleminde yararlanılan çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyatlarından enerji ve gıda hariç enflasyona ve manşet enflasyona asimetric geçiş etkisinin varlığını doğrulamaktadır. Petrol fiyatlarından çekirdek enflasyona geçiş etkisi ise yüksek ve düşük rejim dönemlerinden etkilenmemektedir.

Çelik ve Akgül (2011), 2005-2010 döneminde Türkiye için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini VAR analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, yaklaşık bir yıllık gecikme sonrasında kuvvetli bir geçiş etkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Hata Düzeltme Modelinden elde edilen sonuçlar, petrol fiyatlarındaki artışın tüketici fiyat endeksinde artışa yol açtığını göstermektedir. Çalışmada ayrıca petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Çatık ve Karaçuka (2012), 1994-2009 dönemini kapsayan çalışmalarında Türkiye için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini MS-VAR modeli kapsamında incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, ekonomi yüksek rejimden düşük rejime geçerken petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinin ciddi bir azalma gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yazarlar, geçiş etkisindeki bu düşüşün büyük ölçüde döviz kurlarındaki düşüşten kaynaklanabileceğini ifade etmektedir.

Dedeoğlu ve Kaya (2014), 1990-2012 döneminde Türkiye için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini VAR modeli ve Kaya Pencere yaklaşımı ile incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyatlarından tüketici ve üretici fiyatlarına geçiş etkisinin zaman içinde arttığını ortaya koymaktadır. Yazarlar, geçişkenlik derecesindeki artışın enerji maliyetlerinin toplam maliyet yapısı içerisinde artan önemi ile açıklamışlardır. Çalışmada ayrıca petrol fiyatlarından üretici fiyatlarına geçiş etkisinin, tüketici fiyatlarına geçiş etkisinin

yaklaşık iki katı olduğuna ve geçiş etkisindeki bu farkın zamanla artma eğiliminde olduğuna dikkat çekilmiştir.

Özdamar (2015), 2006-2015 döneminde Türkiye için petrol fiyatlarından üretici fiyatlarına geçiş etkisini ARDL modeli yardımıyla ele almıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyat şoklarından üretici fiyatlarına geçiş etkisinin uzun döneme göre kısa dönemde daha etkili olduğunu, bununla birlikte her iki dönemdeki etkinin de oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

Özdemir ve Akgül (2015), 2005-2012 dönemini kapsayan çalışmalarında Türkiye için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini MS-VAR analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına ve çekirdek enflasyona geçiş etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Diğer yandan, düşük ve yüksek rejim dönemlerindeki petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyonuna geçiş etkisinin farklı olduğu sonucuna ulaşılmış ve geçiş etkisindeki asimetrik yapıya dikkat çekilmiştir. Çalışmada ayrıca petrol fiyat artışı sonucunda düşük rejimden yüksek rejime geçme olasılığının, düşük veya yüksek rejimde kalma olasılığına oldukça yakın olduğu belirtilmiştir.

Özata (2019), 2003-2018 dönemini incelediği çalışmasında Türkiye için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini ARDL ve NARDL yaklaşımı çerçevesinde ele almıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyatlarından üretici ve tüketici fiyatlarına geçiş etkisinin uzun dönemde asimetrik bir görünüme sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmada ayrıca kısa dönemli geçiş etkisi de incelenmiş ve uzun dönemli geçiş etkisinin aksine kısa dönemde asimetrik etkilere rastlanmamıştır.

Bari ve Adalı (2020), 2009-2020 dönemini kapsayan çalışmalarında Türkiye için petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçiş etkisini ARDL ve NARDL modelleri yardımıyla araştırmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular, kısa dönemli geçiş etkisini doğrulamakla birlikte asimetrik bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Uzun dönemli geçiş etkisi ise yalnızca petrol fiyat artışları sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Ertürk ve Erkan (2020), 1980-2018 dönemini inceledikleri çalışmalarında Türkiye ekonomisi için petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisini SVAR analizi yardımıyla analiz etmiştir. Geleneksel Philips Eğrisi çerçevesinin benimsendiği çalışmadan elde edilen bulgular, petrol fiyatından tüketici fiyatlarına geçiş etkisinin 2002 yılından sonraki dönemde, önceki döneme kıyasla artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada, 2002 yılından sonraki dönemde geçiş etkisinde ortaya çıkan bu azalma, petrol yoğunluğundaki artış ile açıklanmıştır.

Akkoç vd. (2020) Türkiye ekonomisinin 2005:1-2018:4 dönemine ilişkin bir veri seri seti ile Faktör Genişletilmiş VAR (FAVAR) yönteminden yararlanarak petrol fiyat şoklarının yarattığı ekonomik etkileri araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, pozitif petrol fiyat şoklarının yurtiçi fiyatların artması ile sonuçlandığını ortaya koymaktadır. Ulaştırma ile yiyecek ve içecek sektörleri söz konusu şokları en yüksek dereceli tepkileri vermektedir. Bununla birlikte, para politikasının petrol fiyat şoklarını dengeleyemediği de vurgulanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Model

Ham petrol, döviz kuru ve enerji fiyatlarındaki değişimin Türkiye ve seçili AB ülkelerinde yurtiçi fiyatlara geçiş etkisinin analiz edilmesini amaçlayan bu çalışmada kullanılan modellerin aşağıdaki gibi ifade edilmesi mümkündür:

$$lcpit_t = \alpha_0 + \alpha_1 ler_t + \alpha_2 lbrnt_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$lcpit_t = \beta_0 + \beta_1 ler_t + \beta_2 lenrgy_t + v_t \quad (2)$$

$$lenrgy_t = \pi_0 + \pi_1 ler_t + \pi_2 lbrnt_t + \tau_t \quad (3)$$

Yukarıdaki modellerde $lcpit_t$ tüketici fiyat endeksinin doğal logaritmasını; ler_t ise bir Amerikan dolarının ilgili ülkenin ulusal para birimi cinsinden değerini ifade eden nominal döviz kurunun doğal logaritmasını temsil etmektedir. Petrol fiyatlarının küresel piyasadaki göstergesi olarak ise brent tipi ham petrolün Amerikan doları cinsinden varil fiyatı, doğal logaritması $lbrnt_t$ alınmak suretiyle modele dahil edilmiştir. $lenrgy_t$ ise ilgili ülkenin tüketici fiyat endeksinin alt bileşenlerinden biri olan yurtiçi enerji fiyat endeksinin doğal logaritmasıdır. Ham petrol ve döviz kurunun tüketici fiyatları üzerindeki doğrudan etkileri denklem (1) ile analiz edilmektedir. Denklem (2)'de ise döviz kurları ile ulusal para birimi cinsinden ifade edilen enerji fiyatlarında meydana gelen değişimlerin tüketici fiyatları üzerinde yaratacağı doğrudan etkilerin tartışılabileceği alternatif bir model kullanılmıştır. Son olarak (3) nolu denklem ile ise döviz kuru ve petrol fiyatlarının yurtiçi enerji fiyatları üzerindeki olası doğrudan etkilerin tahmin edilmesi mümkündür.

3.2. Veri Seti

Petrol fiyatlarından yurtiçi fiyatlara geçiş etkisinin analiz edildiği bu çalışmada Avrupa ülkeleri, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya ile Türkiye'ye ait 1999:1-2019:12 dönemini kapsayan aylık sıklıktaki veriler kullanılmıştır. Analiz döneminin başlangıcı olarak Avrupa ülkelerinin tek para birimi olan Euroya geçtiği 1999 yılı seçilmiştir. Çalışmada yararlanılan tüketici fiyat endeksi ve petrol fiyatları serilerine FRED (Federal Reserve Economic Data) veri tabanı; enerji fiyatları serilerine EUROSTAT (European Statistics) veri tabanı ve son olarak döviz kuru serilerine ise IMF veri tabanı üzerinden erişim sağlanmıştır. Ekonometrik analizlerde söz konusu serilerin Census-X11 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmış versiyonlarına yer verilmiştir. Veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de sunulmaktadır:

Tablo 1.*Tanımlayıcı İstatistikler*

	Ortalama	Ortanca	En Büyük	En Küçük	Std. Sapma	Eğiklik	Basıklık	Jarque-Bera [olasılık]
İbrnt	3.991	4.096	4.834	2.343	0.559	-0.481	2.457	12.801 [0.002]
İcpi	4.519	4.526	4.663	4.360	0.089	-0.161	1.733	17.944 [0.000]
Almanya İlenrgy	4.443	4.523	4.719	3.907	0.216	-0.683	2.208	26.168 [0.000]
İler	-0.174	-0.198	0.165	-0.458	0.142	0.497	2.673	11.504 [0.003]
İcpi	4.478	4.478	4.485	4.279	0.130	-0.003	1.559	21.806 [0.000]
Birleşik Krallık İlenrgy	4.346	4.453	4.755	3.816	0.320	-0.349	1.483	29.280 [0.000]
İler	-0.455	-0.456	0.205	-0.729	0.126	-0.080	2.509	2.803 [0.246]
İcpi	4.525	4.539	4.654	4.360	0.087	-0.391	1.851	20.280 [0.000]
Fransa İlenrgy	4.450	4.480	4.770	4.057	0.206	-0.259	1.703	20.466 [0.000]
İler	-0.175	-0.198	0.165	-0.458	0.142	0.497	2.673	11.504 [0.003]
İcpi	4.501	4.517	4.635	4.283	0.108	-0.452	1.878	21.789 [0.000]
İtalya İlenrgy	4.453	4.471	4.737	4.063	0.190	-0.302	1.791	19.187 [0.000]
İler	-0.174	-0.198	0.165	-0.458	0.142	0.497	2.673	11.504 [0.003]
İcpi	4.029	4.146	5.128	1.973	0.720	-0.917	3.454	37.523 [0.000]
Türkiye İlenrgy	4.007	4.213	5.118	1.599	0.808	-1.154	3.773	62.184 [0.000]
İler	0.534	0.435	1.845	-1.095	0.592	-0.115	3.632	4.759 [0.093]

3.3. Ekonometrik Yöntem

Yurtiçi fiyatlara geçiş etkilerinin Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Türkiye ekonomileri için belirlenmesi sürecinde Pesaran vd. (2001) tarafından önerilen Sınır Testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Sınır Testi yaklaşımının alternatifleri karşısındaki en önemli avantajı, ele alınan zaman serileri arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin mevcudiyetini söz konusu serilerin seviyesinde ve/veya birinci farkında durağan oldukları varsayımı altında test etmeye olanak sağlamasıdır. Yukarıda sunulan Model 1, 2 ve 3'ün Sınır Testi uygulanabilmesi için ARDL modellerine dönüştürülmüş formları sırası ile şu şekildedir:

$$\begin{aligned} \Delta lcp_i_t = & \delta_0 + \delta_1 lcp_{i,t-1} + \delta_2 ler_{t-1} + \delta_3 lbrnt_{t-1} + \sum_{i=1}^p \varphi_{1i} \Delta lcp_{i,t-i} \\ & + \sum_{i=0}^q \varphi_{2i} \Delta ler_{t-i} + \sum_{i=0}^q \varphi_{3i} \Delta lbrnt_{t-i} + e_t \end{aligned} \quad ((4))$$

$$\begin{aligned} \Delta lcp_i_t = & \pi_0 + \pi_1 lcp_{i,t-1} + \pi_2 ler_{t-1} + \pi_3 lenrgy_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} \Delta lcp_{i,t-i} \\ & + \sum_{i=0}^q \gamma_{2i} \Delta ler_{t-i} + \sum_{i=0}^q \gamma_{3i} \Delta lenrgy_{t-i} + e_t \end{aligned} \quad ((5))$$

$$\begin{aligned} \Delta lenrgy_t = & \vartheta_0 + \vartheta_1 lenrgy_{t-1} + \vartheta_2 ler_{t-1} + \vartheta_3 lbrnt_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_{1i} \Delta lenrgy_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^q \sigma_{2i} \Delta ler_{t-i} + \sum_{i=0}^q \sigma_{3i} \Delta lbrnt_{t-i} + e_t \end{aligned} \quad ((6))$$

Yukarıda yer alan geçiş etkisinin doğrudan analiz edilmesinde kullanılan (4) nolu modelde yer alan δ_1 ($-1 < \delta_1 < 0$) istikrar koşulunu sağlayan hata düzeltme terimidir. Bu denklemin koşullu hata düzeltme modeline özdeş olduğunu gösteren Pesaran vd. (2001), incelenen değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını test edebilmek için aşağıda gösterilen hipotez sınamalarını önererek gerekli kritik değerleri türetmişlerdir:

$$H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = 0 \quad (7)$$

$$H_1: \text{En az bir } \delta_i \text{ sıfırdan farklıdır (i: 1, 2, 3)} \quad (8)$$

Yukarıdaki eşbütünleşmenin olmadığı boş hipotezinin reddedilmesi durumunda, ham petrol ve döviz kurunun tüketici fiyatları üzerindeki uzun dönemli bir etkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Örneğin ($-\delta_3/\delta_1 \approx \alpha_2$) burada petrol fiyatlarındaki bir değişimin tüketici fiyatları üzerindeki uzun dönem etkisini veya diğer bir deyişle uzun dönem petrol fiyatı geçiş etkisini ifade etmektedir. Döviz kurunun uzun dönemli etkilerinin de benzer şekilde hesaplanması mümkündür ($-\delta_2/\delta_1 \approx \alpha_1$). Petrol fiyatları yerine enerji fiyatlarını dikkate alan (2) nolu modelin Sınır Testi yaklaşımı altındaki dönüşümü de benzer biçimde (5) nolu regresyon denklemi ile gösterilmiştir. Döviz kuru ile petrol fiyatlarındaki değişimlerin ilgili ülkedeki tüketici fiyat endeksinin alt bileşenlerinden biri olan enerji fiyatlarına geçiş etkisini yansıtması beklenen (3) nolu modelin Sınır Testi yaklaşımı altındaki dönüşümü ise benzer biçimde (6) nolu regresyon denklemi ile sunulmaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmada yer verilen serilerin birim kök özellikleri ADF (Augmented Dickey Fuller), PP (Phillips-Perron) ve KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) birim kök testleri yardımı ile sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar, aşağıda yer alan Tablo 2’de sunulmaktadır. Tüm birim kök (durağanlık) testleri, ele alınan serilerin neredeyse tamamının düzey değerinde veya birinci farkta durağan olduklarına işaret etmektedir. Bu konudaki tek istisna; Türkiye için tüketici fiyat endeksi ve enerji fiyatları için KPSS birim kök testi dikkate alındığında ortaya çıkmaktadır. Söz konusu iki seri, ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre düzeyde durağan iken, KPSS testine göre ise birinci farkta dahi durağan bulunmamıştır. Bu sonuçlar çerçevesinde, seriler arasındaki ilişkilerin araştırılması için Pesaran vd. (2001) tarafından önerilen ve değişkenlerin I(0) ve/veya I(1) mertebesinde durağanlık koşulunu sağladıklarını varsayan Sınır Testi yaklaşımından yararlanılabileceği değerlendirilmiştir:

Tablo 2.

Birim Kök Test Sonuçları

			Düzy		Birinci Fark	
			Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
<i>lbrnt</i>		ADF	-3.071** (1)	-2.619 (1)	-13.63*** (0)	-13.772*** (0)
		PP	-2.712*	-2.333	-13.726***	-13.846***
		KPSS	1.137***	0.399***	0.245	0.041
Almanya	<i>lcpı</i>	ADF	-1.182 (2)	-1.696 (2)	-10.83*** (1)	-10.883*** (1)
		PP	-1.096	-1.668	-18.407***	-18.525***
		KPSS	2.038***	0.337***	0.136	0.054
	<i>lenrgy</i>	ADF	-2.082 (13)	-1.387 (13)	-4.18*** (12)	-4.486*** (12)
		PP	-3.052**	-1.711	-14.656***	-14.985***
		KPSS	1.779***	0.426**	0.614**	0.056
	<i>ler</i>	ADF	-1.668 (1)	-1.598 (1)	-11.86*** (0)	-11.850*** (0)
		PP	-1.578	-1.529	-11.860***	-11.850***
		KPSS	0.601**	0.407***	0.116	0.081
Birleşik Krallık	<i>lcpı</i>	ADF	-0.027 (3)	-1.673 (3)	-6.473*** (2)	-6.458*** (2)
		PP	0.225	-1.675	-13.671***	-13.652***
		KPSS	2.044***	0.225***	0.254	0.246***
	<i>lenrgy</i>	ADF	-1.295 (1)	-1.007 (1)	-11.52*** (0)	-11.562*** (0)
		PP	-1.268	-0.872	-11.516***	-11.603***
		KPSS	1.922***	0.338***	0.257	0.134**
	<i>ler</i>	ADF	-1.716 (3)	-2.199 (3)	-6.227*** (6)	-6.230*** (6)
		PP	-1.456	-1.965	-13.871***	-13.852***
		KPSS	0.782***	0.334***	0.097	0.046
Fransa	<i>lcpı</i>	ADF	-2.105 (1)	-0.958 (1)	-13.20*** (0)	-13.420*** (0)
		PP	-2.164	-0.952	-13.340***	-13.488***
		KPSS	2.001***	0.461***	0.517*	0.082
	<i>lenrgy</i>	ADF	-0.664 (12)	-2.623 (1)	-5.17*** (11)	-5.142*** (11)
		PP	-1.165	-2.480	-11.388***	-11.374***
		KPSS	1.934***	0.217***	0.064	0.039
	<i>ler</i>	ADF	-1.668 (1)	-1.598 (1)	-11.86*** (0)	-11.850*** (0)
		PP	-1.578	-1.529	-11.860***	-11.850***
		KPSS	0.601**	0.407***	0.116	0.081

Tablo 2.*Birim Kök Test Sonuçları (Devam)*

		Düzy			Birinci Fark	
		Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	
İtalya	l _{cpi}	ADF	-3.721** (2)	-0.239 (2)	-4.516*** (3)	-7.766*** (1)
		PP	-3.985**	-0.095	-13.443***	-14.201***
		KPSS	1.988***	0.456***	1.056***	0.073
	len _{rgy}	ADF	-1.867 (1)	-2.051 (4)	-11.79*** (0)	-11.886*** (0)
		PP	-1.820	-1.750	-12.354***	-12.410***
		KPSS	1.819***	0.273***	0.192	0.051
	ler	ADF	-1.668(1)	-1.598 (1)	-11.860*** (0)	-11.850*** (0)
		PP	-1.578	-1.529	-11.860***	-11.850***
		KPSS	0.601*	0.407***	0.116	0.081
Türkiye	l _{cpi}	ADF	-2.524 (5)	-4.863*** (3)	-3.146** (4)	-3.298* (4)
		PP	-5.909***	-6.596***	-5.348***	-6.404***
		KPSS	1.846***	0.322***	0.967***	0.381***
	len _{rgy}	ADF	-4.71*** (1)	-4.581*** (1)	-4.222*** (4)	-8.987*** (0)
		PP	-5.419***	-4.771***	-8.181***	-8.870***
		KPSS	1.797***	0.365***	0.886***	0.254***
	ler	ADF	-1.667 (3)	-2.460 (3)	-7.627*** (2)	-7.642*** (2)
		PP	-1.922	-2.567	-10.616***	-10.626***
		KPSS	1.632***	0.208**	1.632***	0.208

ADF testi için optimal gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiştir.

() : Akaike Kriteri ile hesaplanan en uygun gecikme uzunluklarıdır (maxlag=13).

PP ve KPSS testleri, Newey-West bant genişliği kullanılarak Bartlett-çekirdeği temel alınarak tahmin edilmiştir (Newey ve West, 1994). ADF ve PP testlerinin boş hipotezi, serinin birim kök içerdiğine işaret ederken; KPSS testinin boş hipotezi ise serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ADF ve PP testleri için ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde durağanlığa işaret ederken; KPSS testi için ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde birim kök içerdiğine işaret etmektedir.

Sınır Testinin uygulanma aşamasında yukarıdaki modeller tahmin edilerek en iyi modelin belirlenmesi için, öncelikle model hata terimleri bir dizi tanı (diagnostic) teste tabi tutulmuştur. Bu çerçevede otokorelasyon için LM, değişen varyans için White, spesifikasyon hatası için RESET ve son olarak normallik için Jarque-Bera testlerinden yararlanılmıştır. Bazı modellere ilişkin hata terimlerinin değişen varyans ve otokorelasyon yapısı sergilediği tespit edilmiştir. Bu durumda, modellere ait varyans-kovaryans matrislerinin dayanıklı (robust) tahminciler (Huber-White, Newey-West) yardımı ile düzeltilmesi yoluna gidilmiştir. Son olarak elde edilen tahmin sonuçları üzerinden eşbütünleşmenin olmadığını ifade eden boş hipotez, $H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = 0$, parametrelerden en az birinin sıfırdan istatistiksel olarak farklı olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı test edilmiştir. Eşbütünleşmenin bulunması durumunda ise istikrar koşulunun sağlanıp sağlanmadığı veya diğer bir ifadesi ile istikrarlı bir hata düzeltme sürecinin varlığı da incelenmiştir. Son olarak, ampirik sonuçlarının uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmesi ve modelin istikrar koşulunu sağlaması halinde tahmin edilen parametrelerin yorumlanması aşamasına geçilmiştir. Denklem (4), (5) ve (6)'da yer alan modellerin tahmin sonuçları ayrıntılı olarak Ek-1'de sunulmuştur.

Döviz kuru ve petrol fiyatlarındaki değişmelerin tüketici fiyatları üzerindeki doğrudan etkilerinin araştırıldığı (Model 1)'in Sınır Testi ve uzun dönem parametre tahmin sonuçlarına Tablo 3'de yer verilmiştir. Döviz kuru ve petrol fiyatları ile tüketici fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olmadığını ifade eden boş hipotez İtalya dışında tüm ülkeler için

reddedilmiştir. Söz konusu ülkeler için tahmin edilen modellerin istikrar koşulunu sağladığı yani istikrarlı bir hata düzeltme mekanizmasının mevcut olduğu da tespit edilmiştir. Dolayısıyla Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve Türkiye’de döviz kuru ve petrol fiyatlarında gözlenen değişimlerin tüketici fiyatları üzerinde uzun dönemli etkilere sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Döviz kurlarında meydana gelen %1 düzeyinde bir artış, söz konusu ülkelerde tüketici fiyatlarının sırası ile %0.976, %0.514, %0.749 ve %0.835 düzeyinde artması ile sonuçlanmaktadır. Petrol fiyatlarında meydana gelen %1 düzeyindeki bir artışın ise, söz konusu ülkelerin tüketici fiyatlarını sırası ile %0.391, %0.355, %0.253 ve %0.276 düzeyinde artırdığı saptanmıştır.

Tablo 3.*Model 1 Tahmin Sonuçları*

Model 1							
$lcpit = \alpha_0 + \alpha_1 ler_t + \alpha_2 lbrnt_t + \varepsilon_t$							
$\Delta lcpit = \delta_0 + \delta_1 lcpit_{t-1} + \delta_2 ler_{t-1} + \delta_3 lbrnt_{t-1} + \sum_{i=1}^p \varphi_{1i} \Delta lcpit_{t-i}$							
$+ \sum_{i=0}^q \varphi_{2i} \Delta ler_{t-i} + \sum_{i=0}^q \varphi_{3i} \Delta lbrnt_{t-i} + \varepsilon_t$							
Ülke	F-ist	Alt Sınır (%95)	Üst Sınır (%95)	EB	HTM	Döviz Kuru $\alpha_1 \sim -(\delta_2/\delta_1)$	Petrol Fiyatı $\alpha_2 \sim -(\delta_3/\delta_1)$
Almanya	38.58	3.24	4.05	Evet	-0.005*	0.976**	0.391*
B. Krallık	6.02	3.24	4.05	Evet	-0.004**	0.514*	0.355*
Fransa	5.62	3.24	4.05	Evet	-0.004**	0.749***	0.253*
İtalya	3.20	3.24	4.05	Hayır	-	-	-
Türkiye	10.03	3.24	4.05	Evet	-0.022*	0.835*	0.276*

F-ist $\delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = 0$ şeklinde ifade edilen boş hipotez için PSS-F istatistiğini ifade eder.
*, **, *** sırası ile %99, %95 ve %90 güven düzeylerinde istatistiksel anlamlılığa işaret etmektedir.
EB ve HTM, sırası ile eş-bütünleşme yokluk hipotezine ilişkin test sonucunu ve hata düzeltme terimini temsil etmektedir.

Döviz kuru ve enerji fiyatlarındaki değişimlerin tüketici fiyatları üzerindeki etkilerinin araştırıldığı (Model 2)’nin tahmininden elde edilen özet sonuçlar ise Tablo 4’te sunulmaktadır. Döviz kuru ve enerji fiyatları ile tüketici fiyatları arasında uzun dönem bir ilişkinin olmadığını ifade eden boş hipotez, Türkiye dışındaki tüm ülkeler için reddedilmiştir. Buna paralel olarak Türkiye için tahmin edilen modeldeki hata düzeltme katsayısı istatistiksel anlamlılığa da sahip değildir. Ancak istikrar koşulunun diğer ülkeler için tahmin edilen modeller açısından sağlandığı gözlemlenmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya’da döviz kuru ve enerji fiyatlarında gözlenen değişimlerin tüketici fiyatları üzerinde uzun dönemli etkilere sahip olduğu görülmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen %1’lik bir artış,

Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'da tüketici fiyatlarının sırası ile %0.341, %0.158, %0.06 düzeyinde yükselmesi ile sonuçlanmaktadır ve söz konusu etkiler Fransa dışındaki ülkeler için istatistiksel olarak anlamlıdır. Döviz kuru değişimlerin tüketici fiyatları üzerindeki etkisi İtalya'da -%0.01'dir, ancak söz konusu etkinin istatistiksel anlamlılığa sahip olmadığı gözlenmektedir. Enerji fiyatlarında meydana gelen %1'lik bir artışın ise, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'da tüketici fiyatlarını sırası ile %0.646, %0.423, %0.357 ve %0.220 düzeyinde artırdığı sonucuna varılmıştır. Ancak söz konusu etki İtalya için yine istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Tablo 4.*Model 2 Tahmin Sonuçları*

Model 2							
$lcpi_t = \beta_0 + \beta_1 ler_t + \beta_2 enrgy_t + \varepsilon_t$							
$\Delta lcpi_t = \pi_0 + \pi_1 lcpi_{t-1} + \pi_2 ler_{t-1} + \pi_3 enrgy_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} \Delta lcpi_{t-i} + \sum_{i=0}^q \gamma_{2i} \Delta ler_{t-i} + \sum_{i=0}^q \gamma_{3i} \Delta enrgy_{t-i} + \omega_t$							
Ülke	F-ist	Alt Sınır (%95)	Üst Sınır (%95)	EB	HTM	Döviz Kuru $\beta_1 \approx -(\pi_2/\pi_1)$	Enerji Fiyatı $\beta_2 \approx -(\pi_3/\pi_1)$
Almanya	36.86	3.24	4.05	Evet	-0.009**	0.341*	0.646*
B. Krallık	9.80	3.24	4.05	Evet	-0.008**	0.158**	0.423*
Fransa	5.15	3.24	4.05	Evet	-0.011**	0.060	0.357*
İtalya	7.42	3.24	4.05	Evet	-0.005***	-0.010	0.220
Türkiye	2.48	3.24	4.05	Hayır	-	-	-

F-ist $\pi_1 = \pi_2 = \pi_3 = 0$ şeklinde ifade edilen boş hipotez için PSS-F istatistiğini ifade eder.
 *, **, *** sırası ile %99, %95 ve %90 güven düzeylerinde istatistiksel anlamlılığa işaret etmektedir.
 EB ve HTM, sırası ile eş-bütünleşme yokluk hipotezine ilişkin test sonucunu ve hata düzeltme terimini temsil etmektedir.

Döviz kuru ve petrol fiyatlarındaki değişimlerin tüketici fiyat endeksinin alt bileşenlerinden biri olan enerji fiyatlarına geçiş etkilerinin araştırıldığı (Model 3)'e ilişkin özet sonuçlar ise Tablo 5'te sunulmaktadır. Döviz kuru ve petrol fiyatları ile enerji fiyatları arasında uzun dönem bir ilişkinin olmadığını ifade eden boş hipotez Almanya, Birleşik Krallık ve Türkiye ekonomileri için reddedilmiştir. Ancak istikrarlı bir hata düzeltme sürecinin varlığına ilişkin koşulun Birleşik Krallık için sağlanmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Model (3)'ün tahmin sonuçlarının yalnızca Almanya ve Türkiye ekonomileri için çıkarılmasına olanak sağladığının vurgulanması gerekmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen %1 düzeyinde bir artış, Almanya ve Türkiye'de enerji fiyatlarının sırası ile %0.637 ve %0.775 düzeyinde artması ile sonuçlanmaktadır. Petrol fiyatlarında meydana gelen %1 düzeyinde bir artışın ise, Almanya ve Türkiye'de enerji fiyatlarında sırası ile %0.509 ve %0.471 düzeyinde artışa neden olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5.*Model 3 Tahmin Sonuçları***Model 3**

$$\text{lenrgy}_t = \theta_0 + \theta_1 \text{ler}_t + \theta_2 \text{lbrnt}_t + \tau_t$$

$$\Delta \text{lenrgy}_t = \theta_0 + \theta_1 \text{lenrgy}_{t-1} + \theta_2 \text{ler}_{t-1} + \theta_3 \text{lbrnt}_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_{1i} \Delta \text{lenrgy}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \sigma_{2i} \Delta \text{ler}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \sigma_{3i} \Delta \text{lbrnt}_{t-i} + \mu_t$$

Ülke	F-ist	Alt Sınır (%95)	Üst Sınır (%95)	EB	HTM	Döviz Kuru $\theta_1 \sim -(\theta_2 / \theta_1)$	Petrol Fiyatı $\theta_2 \sim -(\theta_3 / \theta_1)$
Almanya	13.92	3.24	4.05	Evet	-0.04*	0.637*	0.509*
B. Krallık	5.85	3.24	4.05	Evet	-	-	-
Fransa	3.70	3.24	4.05	Kararsız	-	-	-
İtalya	1.91	3.24	4.05	Hayır	-	-	-
Türkiye	5.57	3.24	4.05	Evet	-0.03*	0.775*	0.471*

F-ist $\theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = 0$ şeklinde ifade edilen boş hipotez için PSS-F istatistiğini ifade eder.
 *, **, *** sırası ile %99, %95 ve %90 güven düzeylerinde istatistiksel anlamlılığa işaret etmektedir.
 EB ve HTM, sırası ile eş-bütünleşme yokluk hipotezine ilişkin test sonucunu ve hata düzeltme terimini temsil etmektedir.

5. TARTIŞMA

Sınır Testi istatistikleri ve hata düzeltme mekanizmasının varlığına dayalı olarak tüketici fiyat endeksinin nominal döviz kuru ve brent petrol fiyatı üzerinden tahmin edildiği (Model 1)'in en genel bulguları ürettiği ileri sürülebilir. İtalya dışında, analizde yer verilen tüm ülkeler için anlamlı olarak tahmin edilen (Model 1)'den ulaşılan sonuçlar, gerek döviz kurlarından gerekse de enerji fiyatlarından yurtiçi fiyatlara anlamlı bir geçiş etkisinin mevcudiyetine işaret etmektedir. Döviz kuru geçiş etkisinin ham petrol fiyatları geçiş etkisine nazaran daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak tüketici fiyat endeksinin alt bileşeni olarak yurtiçi enerji fiyat endeksinin kullanıldığı (Model 2)'den elde edilen sonuçlar, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'da enerji fiyatları geçiş etkisinin döviz kuru geçiş etkisinden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile (Model 1) ile (Model 2)'den ulaşılan sonuçlar karşılaştırıldığında döviz kuru geçiş etkisinin zayıfladığı veya tamamen ortadan kalktığı buna karşın enerji fiyatları geçiş etkisinin kuvvetlendiği tespit edilmiştir. Yalnızca Almanya ve Türkiye için istatistiksel olarak anlamlı tahmin edilen (Model 3)'den ulaşılan bulgular ise, ham petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin söz konusu ülkelerde yurtiçi enerji fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yaklaşık yarısını açıkladığını ortaya koymaktadır. (Model 3)'den elde edilen döviz kuru geçiş etkilerinin dereceleri ile (Model 1)'den elde edilenlerin oldukça benzer olduğu ve her iki ülkede de kısmi ancak tama yakın döviz kuru geçiş etkisinin mevcut olduğu da ifade edilebilir.

Tahmin edilen modellerden elde edilen hata düzeltme katsayıları beklendiği üzere negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (bkz. Ek-2: Tablo 6, 7 ve 8). Parametre değerlerinin mutlak değer olarak birden küçük bulunması, kısa dönemli sapmaların anlamlı olmasına ve uzun dönem denge değerlerine yakınsamanın varlığına işaret etmektedir. Gerek döviz kuru

gerekse de enerji fiyatlarında meydana gelen değişmelerin, yurtiçi fiyatlar üzerinde yarattığı uzun dönemli ve pozitif yönlü etkilerin dengelenmesinin oldukça uzun bir zaman aldığı da (ortalama 3-4 yıl) anlaşılmıştır. Son olarak CUSUM test sonuçlarının ARDL modellerine ilişkin olarak tahmin edilen parametrelerin yapısal istikrara sahip olduğuna işaret ettiği de vurgulanabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, döviz kuru geçiş etkisi ile enerji fiyatları geçiş etkilerinin mevcudiyeti Türkiye, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya ekonomileri için 1999-2019 dönemi göz önüne alınarak incelenmiştir. Bu bağlamda, döviz kuru ile Amerikan doları cinsinden ifade edilen petrol fiyatlarından tüketici fiyatları cinsinden ölçülen yurtiçi fiyatlara; döviz kuru ile yurtiçi enerji fiyatlarından yurtiçi fiyatlara ve son olarak döviz kuru ile petrol fiyatlarından yurtiçi enerji fiyatlarına geçişkenliğin ele alındığı 3 farklı model Sınır Testi yöntemi altında tahmin edilmiştir. Bu sayede, ilgili değişkenler arasında geçişkenliğin varlığı, geçişkenliğin derecesi ve geçişkenlik etkisinin süresi gibi konulara ışık tutulması amaçlanmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular, tüm ülkeler için döviz kuru, petrol fiyatları ve/veya enerji fiyatlarından tüketici fiyatları ile ölçülen yurtiçi fiyatlara istatistiksel olarak anlamlı bir kısmi geçiş etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yurtiçi fiyat düzeyinin döviz kuru ve petrol fiyatları üzerinden tahmin edildiği modelin yalnızca İtalya için anlamlı sonuçlar üretmediği tespit edilmiştir. Ulusal para biriminin rezerv para birimi olarak göz önüne alınan Amerikan doları karşısındaki %1'lik değer kaybının yurtiçi fiyatları yaklaşık %0.514 (Birleşik Krallık) ile %0.976 (Almanya) aralığında artırdığı anlaşılmıştır. Uluslararası petrol fiyatlarında meydana gelen %1'lik bir artışın ise yurtiçi fiyatlarda yaklaşık %0.253 (Fransa) ile %0.391 (Almanya) aralığında bir artışa yol açtığı tespit edilmiştir.

Enerji fiyatlarının yerel para birimi ile ifade edilmesi halinde döviz kuru geçiş etkisinin zayıfladığı ancak buna karşın enerji fiyatları geçiş etkisinin yükseldiği gözlenmiştir. Tüketici fiyatları ile ifade edilen yurtiçi fiyat düzeyinin döviz kuru ve yurtiçi enerji fiyatları üzerinden tahmin edildiği model, Türkiye dışındaki tüm ülkeler için istatistiksel anlamlılığa sahip bulgular üretmiştir. Böyle bir kurgu içerisinde döviz kuru geçiş etkisinin %0.158 (Birleşik Krallık) ile %0.341 (Almanya) aralığında değerler aldığı tespit edilmiştir. Buna karşın yerel para birimi cinsinden ölçülen enerji fiyatlarında meydana gelen %1'lik bir artışın ise yurtiçi fiyatları %0.357 (Fransa) ile %0.646 (Almanya) aralığında artırdığı anlaşılmıştır. Böylece enerji fiyatlarının yerel para birimi cinsinden ölçülmesi halinde döviz kuru geçiş etkisinin zayıfladığı ancak buna karşın enerji fiyatları geçiş etkisinin şiddetlendiği tespit edilmiştir.

Yerel para birimi cinsinden ölçülen enerji fiyatlarının döviz kuru ve petrol fiyatları üzerinden tahmin edildiği model kurgusunun ise yalnızca Almanya ve Türkiye için istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar ürettiği tespit edilmiştir. Döviz kuru ve Amerikan doları cinsinden ölçülen petrol fiyatlarında meydana gelen %1 düzeyindeki artışların yurtiçi enerji fiyatlarını Almanya ve Türkiye'de sırası ile %0.637 ve %0.799 ile %0.509 ve %0.510 düzeylerinde artırdığı sonucuna varılmıştır.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse; çalışmadan elde edilen ampirik bulgular, yurtiçi fiyat düzeyinin döviz kuru değişimlerine ek olarak enerji fiyat değişimlerinden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Daha açık bir ifade ile analizde yer verilen tüm ülkeler için gerek döviz kuru geçiş etkisinin gerekse de enerji fiyatları geçiş etkisinin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Döviz kuru geçiş etkisinin Almanya ve Türkiye'de görece yüksek olduğu ve uluslararası petrol

fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yalnızca bu iki ülkede ulusal enerji fiyatlarını pozitif yönlü olarak etkilediği gözlenmiştir. Buna karşın Türkiye dışında analizde yer verilen tüm ülkeler için yurtiçi enerji fiyatlarından meydana gelen değişimlerin yurtiçi fiyat düzeyini pozitif yönlü etkilediği sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin bu özel durumu, elektrik ve doğal gaz fiyatlarının tüketici fiyat sepeti içerisinde yönetilen/yönlendirilen kalemler içerisinde yer almasından kaynaklanıyor olabilir. Türkiye'de enerji fiyatlarının kısmen de olsa Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından belirleniyor olmasının enerji fiyatları ile tüketici fiyatları arasındaki yapısal ilişkinin kopmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışmanın gerek döviz kuru gerekse de enerji fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yurtiçi fiyatları etkilediği şeklindeki ampirik bulguları, parasal otoritelerin ve diğer ekonomik karar birimlerinin uygun politika seçimlerinde ve sağlıklı enflasyon tahminlerinde döviz kuru ve petrol fiyatlarının etkisini de dikkate alması gerektiğine işaret etmektedir. Son olarak, geçiş etkilerinin doğrusal dışı yapısının ve bu etkilerde zaman içinde gözlenebilecek olası değişimlerin, ülke ve ülke gruplarına özgü karakteristiklerin, benimsenen para politikası stratejilerinin, ticaret politikalarının ve talep yönlü faktörlerin kontrol altına alınmasının döviz kuru ve enerji fiyatları geçiş etkilerine ilişkin literatüre önemli katkılar sağlayabileceğinin de vurgulanması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adeosun, O. A., Olayeni, O. R. & Ayodele, O. S. (2020). Oil-Food Price Dynamics in an Oil-Dependent Emerging Economy. *International Journal of Energy Sector Management*, 15(1), 36-57.
- Akkoç, U., Akçağlayan, A., & Akkoç, G. K. (2020). The Impacts of Oil Price Shocks in Turkey: Sectoral Evidence from the FAVAR Approach. *Economic Change and Restructuring*, <https://doi.org/10.1007/s10644-020-09295-4>, 1-25.
- Bari, B. & Adalı, Z. (2020). How Oil Prices Drive Inflation in Turkish Economy: Two Different Channels. *Fiscaoeconomia*, 4(3), 705-721.
- Bernanke, B.S., Gertler, M. & Watson, M.. (1997). Systematic Monetary Policy and the Effects of Oil Price Shocks. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1: 91-157.
- Blanchard, O. J. & Gali J. (2009). The Macroeconomic Effects of Oil Price Shocks: Why are the 2000s so Different from the 1970s? In J. Gali and M. J. Gertler (Eds.), *International Dimensions of Monetary Policy*, pp. 373–421, National Bureau of Economic Research.
- Blinder, A.S., & Rudd, J.R. (2008). The Supply Shock Explanation of the Great Stagnation Revisited. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, 14563.
- Castro, C., Jiménez-Rodríguez, R., Poncela, P., & Senra, E. (2017). A New Look at Oil Price Pass-through into Inflation: Evidence from Disaggregated European Data. *Economia Politica*, 34(1), 55-82.
- Ca' Zorzi, M., Hahn, E. & Sanchez, M. (2007). Exchange Rate Pass-through in Emerging Markets. *European Central Bank Working Paper Series*, No: 739.
- Chen, J., Zhu, X. & Li, H. (2020). The Pass-through Effects of Oil Price Shocks on China's Inflation: A Time-varying Analysis, *Energy Economics*, 86, 104695.
- Chen, S., (2009). Oil Price Pass-through into Inflation, *Energy Economics*, 31(1), 126-133.

- Choi, S., Furceri, D., Loungani, P., Mishra, S. & Ribeiro, M.P. (2017). Oil Prices and Inflation Dynamics: Evidence from Advanced and Developing Economies, *IMF Working Papers*, 196.
- Çatik A.N. & Karaçuka M. (2012). Oil Pass-through to Domestic Prices in Turkey: Does the Change in Inflation Regime Matter?, *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 25:2, 277-296.
- Çatik A.N. & Önder A.Ö. (2011). Inflationary Effects of Oil Prices in Turkey: A Regime-switching Approach, *Emerging Markets Finance and Trade*, 47:5, 125-140.
- Çelik, T. & Akgül, B. (2011). Changes in Fuel Oil Prices in Turkey: An Estimation of the Inflation Effect Using VAR Analysis. *Journal of Economics and Business*, 16(2), 11-21.
- Dedeoğlu, D. & Kaya, H. (2014). Pass-through of Oil Prices to Domestic Prices: Evidence from an Oil-hungry but Oil-poor Emerging Market, *Economic Modelling*, 43, 67-74.
- De Gregorio, J., Landerretche, O., Neilson, C., Broda, C. & Rigobon, R. (2007). Another Pass-through Bites the Dust? Oil Prices and Inflation, *Economia*, 7(2), 155-208.
- Dickey, A.D. & Fuller, W.A (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Dixit A., (1989). Hysteresis, Import Penetration, and Exchange Rate Pass-through. *Quarterly Journal of Economics*, 104(2), 205-228.
- Dobrynskaya V.V. & Levando D.V. (2008). Exchange Rate Pass-through Effect and Monetary policy in Russia. In: Karadeloglou P., Terraza V. (eds), *Exchange Rates and Macroeconomic Dynamics*. Applied Econometrics Association Series, Palgrave Macmillan, London.
- Dornbusch, R. (1987). Exchange Rates and Prices. *American Economic Review*, 77(1), 93-106.
- Edelstein, P. & Kilian, L. (2009). How Sensitive are Consumer Expenditures to Retail Energy Prices?. *Journal of Monetary Economics* 56, 766–799.
- Ertürk E. & Erkan, R. (2020). Petrol Fiyatlarından Enflasyona Geçiş Etkisi: Geleneksel Phillips Eğrisi Yöntemi ve SVAR Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, DOI: 10.33630/ausbf.809279.
- Granger, C.W.J. & Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics, *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120.
- Hamilton D.J. (1983) Oil and the Macroeconomy since World War II. *Journal of Political Economy*, 91, 228–248.
- Hamilton D.J. (1996). This is What Happened to Oil Prices-Macroeconomy Relationship. *Journal of Monetary Economics*, 38, 215–220
- Hooker, M.A. (2002) Are Oil Shocks Inflationary? Asymmetric and Nonlinear Specifications versus Changes in Regime, *Journal of Money, Credit and Banking*, 34(2), 540-561.
- Kim, H., Lin, Y. & Thompson, H. (2020). Exchange Rate Pass-through to Consumer Prices: The Increasing Role of Energy Prices. *Open Economy Review*, <https://doi.org/10.1007/s11079-020-09601-7>

- Kpodar, K., & Imam, P.A. (2021), "To Pass (or not to pass) through International Fuel Price Changes to Domestic Fuel Prices in Developing Countries: What are the Drivers?". *Energy Policy*, 149, 111999.
- Krugman, P. (1987). Pricing to Market when the Exchange Rate Changes., eds. S. Arndt, and J. Richardson. Cambridge, MA, *MIT Press*, 48-70.
- Kun, S. S. (2019). Effect of Oil Price Pass-through on Domestic Price Inflation: Evidence from Nonlinear ARDL Models. *Panoeconomicus*, 66(1), 69-91.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. & Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity against the Alternative of a Unit Root : How Sure are We that Economic Time Series Have a Unit Root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lacheheb, M. & Sirag, A. (2019). Oil Price and Inflation in Algeria: A Nonlinear ARDL Approach. *Quarterly Review of Economics and Finance*, 73, 217-222.
- Long, S. & Liang, J. (2018). Asymmetric and Nonlinear Pass-through of Global Crude Oil Price to China's PPI and CPI Inflation. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31:1, 240-251.
- López-Villavicencio, A. & Pourroy, M. (2019). Inflation Target and (A)symmetries in the Oil Price Pass-through to Inflation. *Energy Economics*, 80, 860-875.
- Lundberg, C., Skolrud, T., Adrangi, B., & Chatrath, A. (2020). Oil Price Pass-through to Agricultural Commodities. *American Journal of Agricultural Economics*, 103(2), 721-742.
- Nusair, S.A. (2019). Oil Price and Inflation Dynamics in the Gulf Cooperation Council Countries, *Energy*, 181, 997-1011.
- Özata, E. (2019). Türkiye’de Petrol Fiyatlarından Enflasyona Asimetrik ve Doğrusal Olmayan Geçişkenlik. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 17-32.
- Özdamar, G. (2015). Türkiye Ekonomisinde Döviz Kuru Geçiş Etkisi: ARDL-Sınır Testi Yaklaşımı Bulguları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 32, 66-97.
- Özdemir, S. & Akgul, I. (2015). Inflationary Effects of Oil Prices and Domestic Gasoline Prices: Markov-switching-VAR Analysis, *Petroleum Science*, 12, 355–365.
- Pesaran, M.H., Shin, Y., & Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P.C.& Perron, P. (1986). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Cowles Foundation Discussion Papers*, 795R, Cowles Foundation for Research in Economics, Yale University.
- Raheem, I. D., Bello, A. K., & Agboola, Y. H. (2020). A New Insight into oil price-Inflation Nexus. *Resources Policy*, 68, 101804.
- Renou-Maissant P. (2019). Is Oil Price still Driving Inflation?. *Energy Journal*, , 0(6), 199-219.
- Salisu, A.A., Isah, K.O., Oyewole, O.J. & Akanni, L.O. (2017). Modelling Oil Price-Inflation Nexus: The role of Asymmetries. *Energy*, 125, 97-106.
- Sek, S.K., Teo, X.Q., & Wong, Y.N. (2015). A Comparative Study on the Effects of Oil Price Changes on Inflation. *Procedia Economics and Finance*, 26, 630 – 636.

- Sek, S. K. (2017). Impact of Oil Price Changes on Domestic Price Inflation at Disaggregated Levels: Evidence from Linear and Nonlinear ARDL Modeling. *Energy*, 130, 204-217.
- Sekine A. (2020). Oil Price Pass-through to Consumer Prices and the Inflationary Environment: a STAR Approach. *Applied Economics Letters*, 27:6, 484-488.
- Shin, Y. & Schmidt, P. (1992). The KPSS Stationarity Test as a Unit Root Test, *Economics Letters*, 38(4), 387-392.
- Tiwari, A.K., Cunado, J., Hatemi-J, A. & Gupta, R. (2019). Oil Price-Inflation Pass-Through in the United States over 1871 to 2018: A Wavelet Coherency Analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, 50, 51-55.
- Topan, L., Castro, C., Jerez, M. & Barge-Gil (2020). Oil Price Pass-through into Inflation in Spain at National and Regional Level, *SERIEs* 11, 561–583.

EKLER**EK-1: ARDL Tahmin Sonuçları****Tablo 6.***Almanya ARDL Modeli Sonuçları⁴*

Model 1			Model 2			Model 3		
Var.	Coeff.	p val.	Var.	Coeff.	p val.	Var.	Coeff.	p val.
$lcpi_{t-1}$	-0.005	0.00	$lcpi_{t-1}$	-0.009	0.03	$lenrgy_{t-1}$	-0.038	0.00
ler_{t-1}	0.005	0.00	ler_{t-1}	0.003	0.02	ler_{t-1}	0.024	0.00
$lbrnt_{t-1}$	0.002	0.00	$lenrgy_{t-1}$	0.006	0.01	$lbrnt_{t-1}$	0.019	0.00
$dlcpi_{t-1}$	-0.337	0.00	$dlcpi_{t-1}$	-0.404	0.00	$dlenrgy_{t-1}$	-0.259	0.00
$dlert$	0.004	0.46	$dlert$	-0.006	0.21	$dlert$	0.076	0.00
$dlert_{t-1}$	0.004	0.46	$dlert_{t-1}$	-0.001	0.78	$dlert_{t-1}$	0.074	0.00
$dlert_{t-2}$	-0.003	0.59	$dlert_{t-2}$	-0.004	0.35	$dlbrnt_t$	0.114	0.00
$dlert_{t-3}$	0.003	0.58	$dlert_{t-3}$	-0.001	0.89	$dlbrnt_{t-1}$	0.067	0.00
$dlert_{t-4}$	-0.002	0.63	$dlert_{t-4}$	-0.003	0.52	Sabit	0.099	0.00
$dlert_{t-5}$	-0.008	0.13	$dlert_{t-5}$	-0.008	0.09			
$dlert_{t-6}$	-0.004	0.47	$dlert_{t-6}$	-0.003	0.56			
$dlert_{t-7}$	0.003	0.54	$dlert_{t-7}$	0.003	0.54			
$dlert_{t-8}$	-0.007	0.18	$dlert_{t-8}$	0.000	0.91			
$dlert_{t-9}$	-0.001	0.79	$dlert_{t-9}$	-0.000	0.97			
$dlert_{t-10}$	-0.009	0.09	$dlert_{t-10}$	-0.007	0.15			
$dlert_{t-11}$	-0.006	0.23	$dlert_{t-11}$	-0.007	0.12			
$dlbrnt_t$	0.011	0.00	$dlenrgy_t$	0.091	0.00			
$dlbrnt_{t-1}$	0.007	0.00	$dlenrgy_{t-1}$	0.045	0.00			
$dlbrnt_{t-2}$	0.003	0.03	$dlenrgy_{t-2}$	0.012	0.09			
$dlbrnt_{t-3}$	-0.003	0.02	$dlenrgy_{t-3}$	-0.020	0.00			
$dlbrnt_{t-4}$	-0.001	0.60	Sabit	0.016	0.10			
$dlbrnt_{t-5}$	-0.002	0.15						
$dlbrnt_{t-6}$	0.001	0.31						
Sabit	0.018	0.01						
χ_{sc}^2	11.08	0.52	χ_{sc}^2	6.61	0.88	χ_{sc}^2	14.85	0.25
χ_h^2	37.76	0.27	χ_h^2	12.72	0.89	χ_h^2	32.83	0.34
χ_{ff}^2	0.20	0.84	χ_{ff}^2	0.21	0.84	χ_{ff}^2	2.08	0.04
χ_N^2	14.49	0.00	χ_N^2	20.89	0.00	χ_N^2	52.68	0.00
Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı		
F_{PSS}	38.58***		F_{PSS}	36.86***		F_{PSS}	13.917***	

$lcpi$, ler , $lbrent$ ve $lenrgy$ sırasıyla mevsimsellikten arındırılmış logaritmik tüketici fiyat endeksini, döviz kurunu, ham petrol fiyatlarını ve tüketici fiyat endeksinin alt bileşenlerinden biri olan yerel enerji fiyatlarını temsil etmektedir. Veriler aylık veri olduğundan, hem bağımlı hem de bağımsız değişken için maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir. χ_{sc}^2 , χ_h^2 , χ_{ff}^2 ve χ_N^2 sırasıyla LM testi, değişen varyans testi, fonksiyonel form testi (Ramsey Reset Testi) ve normallik testi (JB) için test istatistiklerini temsil etmektedir. F_{PSS} eşbütünlük ise ARDL test istatistikleridir. Pesaran vd. (2001), F_{PSS} için kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için alt ve üst sınır kritik değerleri sırası ile 4.35-5.39, 3.24-4.05 ve 2.71-3.45'dir. ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesini belirtmektedir.

⁴ Tablo 6 için yapılan tüm açıklamalar, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10 için de geçerlidir.

Tablo 7.*Birleşik Krallık ARDL Modeli Sonuçları*

Model 1			Model 2			Model 3		
<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>	<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>	<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>
$lcpi_{t-1}$	-0.004	0.03	$lcpi_{t-1}$	-0.008	0.01	$lenrgy_{t-1}$	-0.008	0.26
ler_{t-1}	0.002	0.12	ler_{t-1}	0.001	0.11	ler_{t-1}	-0.000	0.98
$lbrnt_{t-1}$	0.001	0.00	$lenrgy_{t-1}$	0.004	0.00	$lbrnt_{t-1}$	0.007	0.08
$dlcpi_{t-1}$	-0.011	0.86	$dlcpi_{t-1}$	-0.070	0.19	$dlert$	0.084	0.01
$dlcpi_{t-2}$	0.079	0.22	$dlcpi_{t-2}$	0.094	0.07	$dlert_{t-1}$	0.051	0.13
$dlcpi_{t-3}$	0.073	0.26	$dlcpi_{t-3}$	0.091	0.08	$dlbrnt_t$	0.068	0.00
$dlcpi_{t-4}$	-0.010	0.87	$dlcpi_{t-4}$	-0.047	0.36	$dlbrnt_{t-1}$	0.075	0.00
$dlcpi_{t-5}$	0.144	0.02	$dlcpi_{t-5}$	0.014	0.78	$dlbrnt_{t-2}$	0.013	0.11
$dlert$	0.008	0.06	$dlcpi_{t-6}$	0.113	0.03	$dlbrnt_{t-3}$	0.014	0.08
$dlbrnt_t$	0.007	0.00	$dlert$	0.001	0.71	$dlbrnt_{t-4}$	0.001	0.88
$dlbrnt_{t-1}$	0.004	0.00	$dlert_{t-1}$	-0.010	0.01	$dlbrnt_{t-5}$	0.002	0.75
$dlbrnt_{t-2}$	0.002	0.14	$dlenrgy_t$	0.075	0.00	$dlbrnt_{t-6}$	0.001	0.91
$dlbrnt_{t-3}$	0.001	0.59	<i>Sabit</i>	0.024	0.01	$dlbrnt_{t-7}$	0.011	0.16
$dlbrnt_{t-4}$	0.001	0.19				$dlbrnt_{t-8}$	-0.001	0.86
$dlbrnt_{t-5}$	-0.003	0.01				$dlbrnt_{t-9}$	-0.003	0.72
<i>Sabit</i>	0.013	0.04				$dlbrnt_{t-10}$	-0.003	0.71
						$dlbrnt_{t-11}$	0.025	0.00
						<i>Sabit</i>	-0.008	0.26
							0.008	0.69
χ_{sc}^2	12.11	0.43	χ_{sc}^2	8.90	0.71	χ_{sc}^2	11.97	0.45
χ_h^2	37.27	0.00	χ_h^2	20.41	0.06	χ_h^2	27.95	0.05
χ_{ff}^2	1.33	0.18	χ_{ff}^2	1.65	0.10	χ_{ff}^2	1.34	0.19
χ_N^2	7.13	0.03	χ_N^2	1.00	0.61	χ_N^2	648.91	0.00
Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı		
F_{PSS}	6.02***		F_{PSS}	9.80***		F_{PSS}	5.85***	

Tablo 8.
Fransa ARDL Modeli Sonuçları

Model 1			Model 2			Model 3		
Var.	Coeff.	p val.	Var.	Coeff.	p val.	Var.	Coeff.	p val.
$lcpi_{t-1}$	-0.004	0.04	$lcpi_{t-1}$	-0.011	0.02	$lenrgy_{t-1}$	0.003	0.54
ler_{t-1}	0.003	0.03	ler_{t-1}	0.001	0.26	ler_{t-1}	0.007	0.44
$lbrnt_{t-1}$	0.001	0.04	$lenrgy_{t-1}$	0.004	0.05	$lbrnt_{t-1}$	0.003	0.40
$dlcpi_{t-1}$	-0.173	0.01	$dlcpi_{t-1}$	-0.244	0.00	$dlenrgy_{t-1}$	-0.133	0.06
$dlcpi_{t-2}$	-0.045	0.51	$dlcpi_{t-2}$	-0.048	0.49	$dlenrgy_{t-2}$	-0.085	0.22
$dlcpi_{t-3}$	0.055	0.42	$dlcpi_{t-3}$	0.026	0.71	$dlenrgy_{t-3}$	-0.106	0.13
$dlcpi_{t-4}$	-0.007	0.92	$dlcpi_{t-4}$	-0.005	0.94	$dlenrgy_{t-4}$	-0.029	0.68
$dlcpi_{t-5}$	-0.008	0.91	$dlcpi_{t-5}$	0.097	0.16	$dlenrgy_{t-5}$	-0.118	0.09
$dlcpi_{t-6}$	0.133	0.05	$dlcpi_{t-6}$	0.169	0.01	$dlenrgy_{t-6}$	-0.004	0.96
$dlcpi_{t-7}$	0.172	0.01	$dlcpi_{t-7}$	0.154	0.02	$dlenrgy_{t-7}$	0.128	0.06
$dlert$	0.005	0.19	$dlcpi_{t-8}$	0.076	0.27	$dlenrgy_{t-8}$	-0.089	0.17
$dlert_{t-1}$	0.005	0.23	$dlcpi_{t-9}$	0.115	0.09	$dlert$	0.070	0.01
$dlert_{t-2}$	-0.003	0.52	$dlcpi_{t-10}$	0.006	0.94	$dlert_{t-1}$	0.095	0.00
$dlert_{t-3}$	-0.000	0.96	$dlcpi_{t-11}$	-0.159	0.02	$dlert_{t-2}$	0.005	0.85
$dlert_{t-4}$	-0.004	0.30	$dlert$	-0.000	0.89	$dlert_{t-3}$	0.0148	0.60
$dlert_{t-5}$	-0.007	0.08	$dlert_{t-1}$	-0.004	0.19	$dlert_{t-4}$	0.045	0.11
$dlert_{t-6}$	-0.008	0.05	$dlert_{t-2}$	-0.002	0.60	$dlert_{t-5}$	-0.005	0.86
$dlert_{t-7}$	0.003	0.44	$dlert_{t-3}$	-0.001	0.86	$dlert_{t-6}$	0.001	0.98
$dlert_{t-8}$	-0.009	0.03	$dlert_{t-4}$	-0.005	0.17	$dlert_{t-7}$	0.031	0.26
$dlert_{t-9}$	-0.004	0.31	$dlert_{t-5}$	-0.006	0.09	$dlert_{t-8}$	-0.052	0.05
$dlbrnt_t$	0.011	0.00	$dlert_{t-6}$	-0.005	0.15	$dlbrnt_t$	0.104	0.00
$dlbrnt_{t-1}$	0.007	0.00	$dlert_{t-7}$	0.002	0.63	$dlbrnt_{t-1}$	0.098	0.00
$dlbrnt_{t-2}$	0.003	0.02	$dlert_{t-8}$	-0.003	0.37	$dlbrnt_{t-2}$	0.0312	0.01
$dlbrnt_{t-3}$	-0.001	0.34	$dlert_{t-9}$	-0.005	0.15	$dlbrnt_{t-3}$	0.025	0.05
$dlbrnt_{t-4}$	0.000	0.94	$dlenrgy_t$	0.093	0.00	$dlbrnt_{t-4}$	0.015	0.23
$dlbrnt_{t-5}$	-0.000	0.75	$dlenrgy_{t-1}$	0.013	0.10	$dlbrnt_{t-5}$	0.023	0.06
$dlbrnt_{t-6}$	0.000	0.57	$dlenrgy_{t-2}$	0.005	0.56	$dlbrnt_{t-6}$	0.033	0.00
$dlbrnt_{t-7}$	-0.002	0.09	$dlenrgy_{t-3}$	-0.005	0.55	$dlbrnt_{t-7}$	0.002	0.84
$dlbrnt_{t-8}$	1.20E-05	0.99	$dlenrgy_{t-4}$	-0.001	0.87	$dlbrnt_{t-8}$	0.003	0.81
$dlbrnt_{t-9}$	-0.000	0.69	$dlenrgy_{t-5}$	-0.014	0.08	$dlbrnt_{t-9}$	0.010	0.25
$dlbrnt_{t-10}$	-0.001	0.17	$dlenrgy_{t-6}$	-0.018	0.02	$dlbrnt_{t-10}$	-0.012	0.08
$dlbrnt_{t-11}$	0.002	0.07	$dlenrgy_{t-7}$	-0.016	0.05	$dlbrnt_{t-11}$	0.019	0.01
<i>Sabit</i>	0.014	0.05	$dlenrgy_{t-8}$	0.005	0.56	<i>Sabit</i>	-0.24	0.16
			$dlenrgy_{t-9}$	-0.019	0.02			
			$dlenrgy_{t-10}$	0.008	0.31			
			$dlenrgy_{t-11}$	0.017	0.03			
			<i>Sabit</i>	0.033	0.01			
χ_{sc}^2	10.30	0.59	χ_{sc}^2	6.36	0.90	χ_{sc}^2	8.74	0.73
χ_h^2	35.68	0.30	χ_h^2	32.63	0.63	χ_h^2	49.47	0.03
χ_{ff}^2	0.20	0.84	χ_{ff}^2	0.94	0.35	χ_{ff}^2	0.79	0.43
χ_N^2	16.03	0.00	χ_N^2	38.01	0.00	χ_N^2	3.57	0.17
Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı		
F_{PSS}	5.62***		F_{PSS}	5.15***		F_{PSS}	3.70*	

Tablo 9.*İtalya ARDL Modeli Sonuçları*

Model 1			Model 2			Model 3		
<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>	<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>	<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>
$lcpi_{t-1}$	-0.004	0.01	$lcpi_{t-1}$	-0.005	0.07	$lenrgy_{t-1}$	-0.015	0.05
ler_{t-1}	0.001	0.23	ler_{t-1}	-5.41E-05	0.92	ler_{t-1}	0.018	0.05
$lbrnt_{t-1}$	0.001	0.06	$lenrgy_{t-1}$	0.001	0.44	$lbrnt_{t-1}$	0.010	0.02
$dlcpi_{t-1}$	-0.111	0.09	$dlcpi_{t-1}$	-0.075	0.15	$dlenrgy_{t-1}$	-0.151	0.03
$dlcpi_{t-2}$	0.170	0.01	$dlcpi_{t-2}$	0.137	0.01	$dlenrgy_{t-2}$	0.038	0.57
$dlcpi_{t-3}$	0.074	0.20	$dlcpi_{t-3}$	0.055	0.29	$dlenrgy_{t-3}$	-0.032	0.62
$dlcpi_{t-4}$	0.086	0.14	$dlcpi_{t-4}$	-0.035	0.50	$dlenrgy_{t-4}$	0.035	0.59
$dlcpi_{t-5}$	0.075	0.19	$dlcpi_{t-5}$	0.071	0.17	$dlenrgy_{t-5}$	0.084	0.20
$dlcpi_{t-6}$	0.072	0.20	$dlcpi_{t-6}$	-0.027	0.60	$dlenrgy_{t-6}$	0.115	0.08
$dlcpi_{t-7}$	0.126	0.02	$dlcpi_{t-7}$	0.092	0.07	$dlert$	0.022	0.38
$dlert$	-0.002	0.50	$dlcpi_{t-8}$	0.059	0.25	$dlert_{t-1}$	0.061	0.02
$dlert_{t-1}$	0.009	0.02	$dlcpi_{t-9}$	-0.001	0.98	$dlert_{t-2}$	0.022	0.39
$dlbrnt_t$	0.007	0.00	$dlcpi_{t-10}$	-0.066	0.18	$dlert_{t-3}$	-0.003	0.91
$dlbrnt_{t-1}$	0.005	0.00	$dlcpi_{t-11}$	0.061	0.22	$dlert_{t-4}$	0.070	0.01
$dlbrnt_{t-2}$	0.002	0.12	$dlert$	-0.005	0.09	$dlert_{t-5}$	0.033	0.20
<i>Sabit</i>	0.016	0.01	$dlert_{t-1}$	0.004	0.25	$dlert_{t-6}$	-0.022	0.39
			$dlert_{t-2}$	-0.001	0.71	$dlert_{t-7}$	0.032	0.21
			$dlert_{t-3}$	-0.000	0.92	$dlert_{t-8}$	-0.003	0.92
			$dlert_{t-4}$	-0.009	0.00	$dlert_{t-9}$	-0.020	0.42
			$dlenrgy_t$	0.078	0.00	$dlert_{t-10}$	-0.005	0.85
			<i>Sabit</i>	0.019	0.01	$dlert_{t-11}$	-0.045	0.06
						$dlbrnt_t$	0.066	0.00
						$dlbrnt_{t-1}$	0.082	0.00
						$dlbrnt_{t-2}$	0.016	0.09
						$dlbrnt_{t-3}$	0.018	0.04
						$dlbrnt_{t-4}$	0.016	0.08
						$dlbrnt_{t-5}$	-0.003	0.74
						$dlbrnt_{t-6}$	0.003	0.71
						$dlbrnt_{t-7}$	0.011	0.13
						$dlbrnt_{t-8}$	0.011	0.11
						<i>Sabit</i>	0.029	0.17
χ_{sc}^2	13.16	0.36	χ_{sc}^2	13.19	0.36	χ_{sc}^2	16.02	0.19
χ_h^2	19.59	0.19	χ_h^2	12.29	0.91	χ_h^2	23.79	0.78
χ_{ff}^2	1.57	0.12	χ_{ff}^2	1.95	0.05	χ_{ff}^2	0.79	0.43
χ_N^2	10.99	0.00	χ_N^2	9.33	0.01	χ_N^2	4.40	0.11
Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı			Cusum İstikrarlı		
F_{PSS}	3.20		F_{PSS}	7.42***		F_{PSS}	1.91	

Tablo 10.*Türkiye ARDL Modeli Sonuçları*

Model 1			Model 2			Model 3		
<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>	<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>	<i>Var.</i>	<i>Coeff.</i>	<i>p val.</i>
$lcpi_{t-1}$	-0.022	0.00	$lcpi_{t-1}$	-0.013	0.13	$lenrgy_{t-1}$	-0.033	0.00
ler_{t-1}	0.019	0.00	ler_{t-1}	0.006	0.04	ler_{t-1}	0.025	0.00
$lbrnt_{t-1}$	0.006	0.01	$lenrgy_{t-1}$	0.006	0.33	$lbrnt_{t-1}$	0.015	0.00
$dlcpi_{t-1}$	0.343	0.00	$dlcpi_{t-1}$	0.168	0.01	$dlenrgy_{t-1}$	0.2444	0.00
$dcpi_{t-2}$	-0.123	0.07	$dcpi_{t-2}$	-0.115	0.09	$dlenrgy_{t-2}$	-0.034	0.56
$dlcpi_{t-3}$	0.150	0.01	$dlcpi_{t-3}$	0.127	0.06	$dlenrgy_{t-3}$	0.044	0.47
$dlert$	0.090	0.00	$dlcpi_{t-4}$	-0.040	0.55	$dlenrgy_{t-4}$	0.007	0.89
$dlert_{t-1}$	0.036	0.01	$dlcpi_{t-5}$	0.003	0.96	$dlenrgy_{t-5}$	0.099	0.09
$dlert_{t-2}$	0.023	0.09	$dlcpi_{t-6}$	0.043	0.49	$dlenrgy_{t-6}$	-0.009	0.87
$dlbrnt_t$	0.016	0.00	$dlcpi_{t-7}$	0.160	0.01	$dlenrgy_{t-7}$	-0.088	0.13
$dlbrnt_{t-1}$	0.003	0.56	$dlcpi_{t-8}$	-0.047	0.44	$dlenrgy_{t-8}$	0.037	0.52
$dlbrnt_{t-2}$	0.006	0.27	$dlcpi_{t-9}$	0.089	0.13	$dlenrgy_{t-9}$	-0.114	0.04
$dlbrnt_{t-3}$	-0.010	0.04	$dlert$	0.034	0.00	$dlenrgy_{t-10}$	0.064	0.26
$dlbrnt_{t-4}$	-0.002	0.69	$dlert_{t-1}$	0.020	0.12	$dlenrgy_{t-11}$	-0.094	0.07
$dlbrnt_{t-5}$	0.004	0.44	$dlert_{t-2}$	0.017	0.18	$dlert$	0.227	0.00
$dlbrnt_{t-6}$	-0.007	0.20	$dlert_{t-3}$	0.004	0.77	$dlert_{t-1}$	0.081	0.01
$dlbrnt_{t-7}$	0.002	0.64	$dlert_{t-4}$	0.037	0.00	$dlbrnt_t$	0.061	0.00
$dlbrnt_{t-8}$	0.004	0.47	$dlenrgy_t$	0.198	0.00	$dlbrnt_{t-1}$	0.021	0.12
$dlbrnt_{t-9}$	-0.009	0.07	$dlenrgy_{t-1}$	0.055	0.03	$dlbrnt_{t-2}$	0.029	0.03
$dlbrnt_{t-10}$	0.003	0.52	$dlenrgy_{t-2}$	-0.001	0.97	$dlbrnt_{t-3}$	-0.03	0.03
$dlbrnt_{t-11}$	-0.008	0.11	$dlenrgy_{t-3}$	0.002	0.95	$dlbrnt_{t-4}$	-0.017	0.19
<i>Sabit</i>	0.061	0.00	$dlenrgy_{t-4}$	-0.055	0.03	<i>Sabit</i>	0.064	0.00
			$dlenrgy_{t-5}$	0.053	0.04			
			$dlenrgy_{t-6}$	0.008	0.75			
			$dlenrgy_{t-7}$	-0.052	0.04			
			$dlenrgy_{t-8}$	0.025	0.33			
			$dlenrgy_{t-9}$	0.007	0.79			
			$dlenrgy_{t-10}$	0.011	0.62			
			$dlenrgy_{t-11}$	-0.036	0.06			
			<i>Sabit</i>	0.029	0.02			
χ_{sc}^2	19.76	0.07	χ_{sc}^2	32.49	0.00	χ_{sc}^2	10.03	0.61
χ_h^2	50.19	0.00	χ_h^2	87.21	0.00	χ_h^2	44.51	0.00
χ_{ff}^2	0.15	0.89	χ_{ff}^2	1.13	0.25	χ_{ff}^2	0.77	0.44
χ_N^2	131.42	0.00	χ_N^2	35.36	0.00	χ_N^2	654.15	0.00
Cusum	İstikrarlı		Cusum	İstikrarlı		Cusum	İstikrarlı	
F_{PSS}	10.03***		t_{PSS}	2.48		F_{PSS}	5.57***	

ÇANAKKALE İLİ AYVACIK İLÇESİNDE ORGANİK SIĞIR BESİCİLİĞİ YAPAN İŞLETMELERİN EKONOMİK VE FONKSİYONEL ANALİZİ

Başak AYDIN¹

Celal DEMİRKOL²

Özet

Bu çalışmada, Çanakkale ili Ayvacık ilçesinde organik sığır besiciliği yapan işletmelerin ekonomik analizinin yapılması ve besicilik gelirine etki eden faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın materyalini Ayvacık Organik Kırmızı Et Üreticileri Birliğine üye olan 31 üreticinin tamamıyla yapılan anket çalışmaları oluşturmuştur. Sığır besiciliği faaliyetinden elde edilen gelire etki eden faktörlerin belirlenmesinde Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılmıştır. İşletmelerde 56,21 baş yerli ırk, 42,86 baş melez ırk besi hayvanı bulunmaktadır. Karkas randımanı yerli ve melez ırklarda sırasıyla %51,08 ve %53,43 olmuştur. Yemden yararlanma oranı, yerli ırk hayvanlarda %355,60, melez ırk hayvanlarda ise %604,07 olarak hesaplanmıştır. Üretim masraflarında her iki ırkta da besi başı hayvan materyali ilk sırada yer almıştır. Net kar yerli ve melez ırklarda sırasıyla 53.995,07 TL ve 89.773,21 TL olmuştur. Besi sonu canlı ağırlık ve besiye alınan hayvan sayısının besicilik gelirini pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Besiye alınan hayvan sayısı girdisinin ekonomik optimumuna en yakın seviyede kullanılan girdi olduğu tespit edilmiştir. Melez ırk hayvanlarla yapılan organik besicilik faaliyetinin yerli ırk hayvanlarla yapılan besicilik faaliyetine göre daha kârlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Canlı Ağırlık Artışı, Kârlılık, Üretim Fonksiyonu, Organik Besi

ECONOMIC AND FUNCTIONAL ANALYSIS OF THE ORGANIC CATTLE BREEDING ENTERPRISES IN AYVACIK DISTRICT OF ÇANAKKALE PROVINCE

Abstract

In this study, it was aimed to make the economic analysis of organic cattle breeding enterprises in Ayvacık district of Çanakkale province and determine the factors affecting the cattle breeding income. The survey studies applied to total of 31 producers affiliated to Ayvacık Organic Red Meat Producers Union composed the material of the study. Cobb-Douglas production function was used in order to determine the factors affecting the cattle breeding income. Total of 56.21 native breeds and 42.86 cross breeds were present in the enterprises. Carcass profits were found as 51.08% and 53.43% in native and cross breed animals, respectively. Feed conversion ratios were calculated as 355.60% and 604.07% in native and cross breed animals, respectively. It was observed that stock animal material was on the first rank in the production costs in either race. Net profits were found as 53.995,07 TL and 89.773,21 TL in native and cross breed animals, respectively. It was concluded that stock end live weight and livestock number affected the income positively. It was determined that the livestock number was the most optimum used input. It was concluded that organic cattle breeding production with cross breed animals was more profitable than the production with native breed animals.

Keywords: Live Weight Increase, Profitability, Production Function, Organic Cattle Breeding

¹ **Sorumlu Yazar**, Doçent Dr., Atatürk Toprak Su ve Tarımsal Meteoroloji Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Kırklareli, TÜRKİYE, basakaydin_1974@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-5047-7654>

² Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Tekirdağ, TÜRKİYE, celaldemirkol@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8598-3557>

1. GİRİŞ

Toplumların beslenme seviyesi, ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Et ve et ürünlerinin üretiminin artırılması, toplumların yeterli beslenebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bir ülkede hayvancılık yapan işletme sayısının artırılması, hayvansal ürünler üretiminin artırılmasının yanı sıra, diğer sektörlerle girdi tedariki, milli gelir artışı, işsizliğin azalması, coğrafi bölgeler arasında dengeli kalkınma ve çiftçilere bitkisel üretim dışında düzenli bir ek gelir sağlama açısından da ülke ekonomileri için ayrı bir öneme sahiptir (Güneş vd., 2002, s.47).

Gıda güvenliği konusu tüm dünyada hızla yayılan bir kavram haline gelmiştir. Yakın gelecekte kaliteli ve güvenli beslenme endişesi ülkelerin çözmesi gereken en önemli problemlerden biri olacaktır (Taie vd., 2015, s.8). Gıda ürünleri ile ilişkili sağlık kaygıları büyük bir sorun haline gelmiştir (Yue vd., 2011, s.12; Scarpa & Thiene, 2011, s.532; Lobb, 2007, s.385). Günümüze kadar uygulanan düşük maliyetli sanayileşmiş gıda üretim yöntemleri, gıda zincirinin ve suyun sürekli pestisit kalıntıları ile kirlenmesine aynı zamanda besin ve lezzet içeriklerinin azalmasına neden olmuştur (Lairon, 2010, s.35).

Gıda güvenliği açısından organik gıdaların büyük çoğunluğu (%94-100) pestisit kalıntısı içermemekte olup, organik sebzeler önemli ölçüde daha az nitrat ve organik tahıllar geleneksel olanlara göre karşılaştırılabilir mikotoksin seviyesi içermektedir (Lairon, 2010, s.36). Et ürünleri açısından bakıldığında ise kimyasal ilaç kullanılmayan, büyüme hormonu bileşenleri ile antibiyotikler içermeyen bir üretim şekli olan organik et üretimi tüketicilerin gıda güvenliği endişelerine cevap verebilen bir üretim şekli olarak kabul edilebilir (Behrens vd., 2010, s.963).

Büyüme hormonlarının kullanımıyla ilgili endişeler, yemdeki kimyasal katkı maddeleri, hayvan refahı, insan sağlığı sorunları ve çevresel etkiler gibi birçok faktör, dünya çapında organik et tüketiminde istikrarlı bir artışa neden olmuştur (Wong & Aini, 2017, s.768; Loo vd., 2010, s.386). Organik etler, tüketiciler açısından geleneksel etten çok daha sağlıklı, doğal, besleyici ve sürdürülebilir olarak algılanmaktadır (Gil vd., 2000, s.208). Hayvanların doğal ortamlarında doğal meralarda kimyasallar ve antibiyotikler kullanılmadan %100 organik yemlerle beslenerek yetiştirilmeleri, organik et pazarının büyümesini sağlayan en önemli nedenlerden biridir (Abrams vd., 2010, s.365; Kumm, 2002, s.95).

Türkiye’de organik olarak yapılan büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı iller; Kars, Erzurum ve Çanakkale’dir. Organik küçükbaş hayvancılığın en yoğun olduğu iller; Van, Çanakkale, Kars’tır. Organik tavuk eti üretiminde Bilecik, İzmir ve Elazığ illeri ön plana çıkarken; yumurta tavuğu yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı iller Samsun, Elazığ, İzmir, Manisa ve Konya’dır. Organik bal üretiminde ise Artvin, Sakarya, Erzurum, Van ve Trabzon illeri ön plana çıkmaktadır (Aygün & Akbulak, 2017, s.147).

Bu çalışmada Çanakkale ili Ayvacık ilçesinde organik sığır besiciliği yapan işletmelerin ekonomik analizi yapılmıştır. İşletmelerin mevcut üretim teknolojileri ile sağladıkları başarı durumları belirlenmiş, üretim maliyetleri ve karlılık durumları ortaya konulmuştur. Çalışmada ayrıca, işletmelerin organik besi sığırcılığı faaliyetinden elde ettikleri gelir ile bu gelire etki eden faktörler arasındaki ilişki incelenmiş, ayrıca organik besi sığırcılığı yapan işletmelerin faaliyetlerinde kullandıkları üretim faktörlerinin etkinliği belirlenmeye çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın materyalini Çanakkale ili Ayvacık ilçesinde organik sığır yetiştiriciliği yapan işletmelerle kişisel görüşme yoluyla yapılmış olan anketler sonucu elde edilen veriler oluşturmuştur. Anket yapılan işletmelere ait düzenli bir şekilde tutulan muhasebe kayıtları olmadığından elde edilen veriler işletmecilerin vermiş oldukları sözlü bilgiler esas alınarak elde edilmiştir. Bu veriler, 2018 üretim yılı içinde mart ve ağustos aylarında üreticiler ile anket yapılarak elde edilmiştir. Çalışmada, konu ile ilgili olan daha önce yapılmış olan yerli ve yabancı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Ayvacık Organik Kırmızı Et Üreticileri Birliğine üye olan 31 üreticinin tamamıyla anket çalışması yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ortalama, yüzde hesapları gibi temel tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

Besicilik faaliyetinde yer alan üretim masrafları hesaplanırken ilgili faaliyet için geçerli olan besi dönemi dikkate alınmıştır. Döner sermaye faizi hesaplanırken, Ziraat Bankası'nın çiftçilere tarımsal kredi verirken uygulamakta olduğu faiz oranının (%10) yarısı olan %5 oranı kullanılmıştır.

Genel idari giderleri ise değişken masrafların %3'ü alınarak tespit edilmiştir. İşletmelerin işgücü durumu değerlendirilirken, organik besi hayvanı yetiştiriciliğinde çalışan aile işgücü ve ücretle çalıştırılan işgücü dikkate alınmıştır. İşletmede çalışan aile fertlerinin besicilik faaliyetinde çalıştıkları süre ele alınmış olup ücret tutarları, yabancı işçi ücret tutarları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Alet-makine sermayesinin belirlenmesinde yeni makineler makine bedeli, eski makineler ise yöredeki alım-satım fiyatlarına göre değerlendirilmiştir. Bu değerlerin yarısı üzerinden faiz uygulanarak alet-makine sermaye faizi hesaplanmıştır. Alet-makine sermaye amortisman oranı %10 olarak dikkate alınmıştır (Erkuş vd., 1995, s.48).

Gayrisafi üretim değeri, besicilik faaliyeti sonunda satılmış olan besi hayvanlarından ve aynı zamanda besicilik faaliyetinde elde edilen gübre satışı sonucu elde edilen gelir olarak tanımlanırken, organik besicilikte hayvanlar doğal ortamda bulduklarından dolayı gübrenin bir yerde toplanıp satışının gerçekleşmesi mümkün olmadığından gübre geliri değerlendirmeye alınmamıştır. GSÜD, besicilik faaliyeti sonucu hayvan satışlarından elde edilmiş olan gelir dikkate alınarak hesaplanmıştır.

1 kg canlı ağırlık ve 1 kg canlı ağırlık artış maliyetinin hesaplanmasında aşağıdaki formüller kullanılmıştır (Kıral, 1993, s.37).

1 kg canlı ağırlık maliyeti

$$= \frac{\text{Toplam besi masrafları (besi başı hayvan materyali dahil)} - \text{Tali gelir (gübre)}}{\text{Besi sonu toplam canlı ağırlık}}$$

1 kg canlı ağırlık artış maliyeti

$$= \frac{\text{Toplam besi masrafları (besi başı hayvan materyali hariç)} - \text{Tali gelir (gübre)}}{\text{Toplam canlı ağırlık artışı}}$$

Çalışmada yemden yararlanma durumları da belirlenmiş olup, kullanılan formüller aşağıda verilmiştir.

$$\text{1 kg canlı ağırlık artışı için tüketilen yem miktarı} = \frac{\text{Tüketilen yem miktarı}}{\text{Canlı ağırlık artışı}}$$

$$1 \text{ kg yemden sağlanan canlı ağırlık artışı} = \frac{\text{Canlı ağırlık artışı}}{\text{Tüketilen yem miktarı}}$$

$$\text{Yemden yararlanma durumu (\%)} = \frac{\text{Canlı ağırlık artışı (TL/baş)}}{\text{Yem masrafı (TL/baş)}}$$

Çalışmanın fonksiyonel analiz aşamasında, sığır besiciliği faaliyetinden elde edilen gelir ve buna etki eden faktörler fonksiyonel yaklaşımla belirlenmiş olup, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılmıştır (Cobb & Douglas, 1928, s.33).

Cobb-Douglas tipi fonksiyon üssel kalıpta olup, logaritmik dönüşümle doğrusal forma dönüştürülmektedir (Karkacier, 2001, s.634).

$Y = a \cdot x_i^b$ (üssel kalıp) veya

$\log Y = \log a + \beta_i \cdot \log x_i$ (doğrusal kalıp)

Fonksiyonda “Y” bağımlı değişkeni, “ x_i ” ise bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. β katsayısı bağımsız değişkenin üretim elastikiyetini göstermektedir. Değişkenlere ait veriler logaritmik değerlere dönüştürülerek a ve b parametreleri En Küçük Kareler Yöntemi ya da Maksimum Olabilirlik Metoduna göre hesaplanmaktadır. Hesaplanan parametreler üssel formda yazılarak denklem elde edilmektedir (Karkacier, 2001, s.635).

Üretim fonksiyonunda yer alan bağımlı değişken (Y); sığır besiciliği faaliyetinden elde edilen gelir olup, birimi TL olarak alınmıştır. Açıklayıcı değişkenler ise; yem miktarı (kg), işçilik ücreti (TL), besi süresi (gün), besi sonu canlı ağırlık (kg) ve besiyeye alınan hayvan sayısı (adet) olarak belirlenmiştir.

Modelde oto korelasyonun varlığı Durbin-Watson testi kullanılarak analiz edilmeye çalışılmış, çoklu doğrusal bağlantının varlığı; tolerans değeri (TV) ve varyans şişirme faktörü (VIF) yöntemlerinin kullanılmasıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. VIF değerinin 10’dan küçük bulunması, bu modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin varlığını (Pallant, 2005, s.20), VIF değerinin düşük, TV değerinin yüksek olması; çoklu doğrusal bağlantının olmadığını göstermektedir.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan geometrik ortalamalar kullanılarak üretimde kullanılan değişkenlerin (X_i) marjinal verim aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanmıştır (Zoral, 1973, s.80).

$$MVX_i = \beta_i \cdot YG / X_i G$$

Besicilik faaliyetinde kullanılan üretim faktörlerinin marjinal gelirinin hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$MjG_{xj} = \beta_j \frac{YG(ort)}{X_j G(ort)} Fy$$

Faktörlerin etkinlik katsayısının hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır (Karkacier, 2001, s.636).

$$\text{Etkinlik katsayısı} = \frac{\text{Marjinal gelir}}{\text{Marjinal masraf}}$$

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

İncelenen işletmelerde 56,21 baş boz cinsi yerli ırk, 42,86 baş simental, monodfon ırkları ile yerli ırkların melezlenmesiyle elde edilen melez besi hayvanları bulunmakta olup, işletmelerde kültür ırkı besi sığırcı bulunmamaktadır. Yerli besi hayvanlarında ortalama besi başı canlı ağırlık 154,17 kg/baş, besi sonu canlı ağırlık 272,92 kg/baş ve elde edilen canlı ağırlık artışı 118,75 kg/baştır. Melez besi hayvanlarında ise ortalama besi başı canlı ağırlık 155,72 kg/baş, besi sonu canlı ağırlık 302,86 kg/baş ve elde edilen canlı ağırlık artışı ise 147,14 kg/baştır. Melez besi hayvanlarının gerek sahip oldukları genetik özellikler ve gerekse yemden yararlanma kabiliyetlerinin yüksek olması, canlı ağırlık ve karkas randımanlarının yerli besi hayvanlarından daha yüksek olmasına neden olmaktadır.

Yerli ırk besi hayvanları için besi süresi ortalama 145 gün, melez ırk besi hayvanları için ise besi süresi ortalama 154,29 gün olmuştur. Yerli ırk besi hayvanlarında günlük canlı ağırlık artışı 860,19 g/baş, melez ırk besi hayvanlarında günlük canlı ağırlık artışı ise 957,14 g/baş olarak belirlenmiştir. Melez ırk besi hayvanlarından elde edilen günlük canlı ağırlık artışının yerli ırk besi hayvanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Konvansiyonel sığır besiciliği ile ilgili yapılmış çalışmalarda hayvan başına günlük canlı ağırlık artışları Kılıç (1994) tarafından yerli besi hayvanlarında 454 g, melez besi hayvanlarında 623 g, Hazneci (2007) tarafından yerli besi hayvanlarında 908,45 g, melez besi hayvanlarında 994,04 g, Gözener (2013) tarafından 707,25 g, melez besi hayvanlarında 849,73 g, Gözener ve Sayılı (2015) tarafından yerli besi hayvanlarında 1.324,33 g, melez besi hayvanlarında 1.096,73 g, Işık (2018) tarafından yerli besi hayvanlarında 691,23 g, melez besi hayvanlarında 824,82 g, olarak bulunmuştur.

Karkas ağırlığının kesim öncesi canlı ağırlığa oranlanması şeklinde hesaplanan karkas randımanı, araştırma alanında en yüksek melez ırklarda olmak üzere %53,43'tür. Yerli ırk besi hayvanlarıyla besicilik yapan işletmelerde karkas randımanı ise %51,08 olarak belirlenmiştir. Yerli ırk hayvanı başına elde edilen karkas ağırlığı 139,31 kg/baş iken melez ırk hayvanı başına elde edilen karkas ağırlığı ise 161,81 kg/baş olarak bulunmuştur (Tablo 1). Önceki çalışmalarda karkas randımanları Hazneci (2007) tarafından yerlide %52,72, melezde %55,52, Gözener (2013) tarafından yerlide %47,34, melezde %53,61, Gözener ve Sayılı (2015) tarafından yerlide %44,28, melezde %50,08, Işık (2018) tarafından yerlide %49,09, melezde %54,14 olarak bulunmuştur.

Tablo 1. *Organik Besicilik Faaliyetine İlişkin Parametreler*

Teknik Parametreler	Yerli	Melez
Besiye alınan hayvanların sayısı (baş)	56,21	42,86
Besi sonu satışı gerçekleştirilen hayvan sayısı (baş)	43,92	37,00
Besi başındaki canlı ağırlık (kg/baş)	154,17	155,72
Besi sonundaki canlı ağırlık (kg/baş)	272,92	302,86
Canlı ağırlıkta meydana gelen artış (kg/baş)	118,75	147,14
Besi faaliyetinin süresi (gün)	145,00	154,29
Günlük gerçekleşen canlı ağırlık artışı (g/baş)	860,19	957,14
Elde edilen karkas miktarı (kg/baş)	139,41	161,81
Karkas randımanı (%)	51,08	53,43

Hayvanların yemden yararlanma durumları Tablo 2'de incelenmiştir. Birim hayvan başına 1 kg canlı ağırlık artışı elde etmek için hayvan tarafından tüketilen yem miktarı yerli besi hayvanlarında 7,29 kg, melez besi hayvanlarında 5,01 kg olarak bulunmuştur. Önceki

çalışmalarda 1 kg canlı ağırlık artışı için tüketilen yem miktarları Kılıç (1994) tarafından yerlide 5,95 kg, melezde 7,55 kg, Hazneci (2007) tarafından yerlide 12,27 kg, melezde 11,91 kg, Gözener (2013) tarafından yerlide 14,77 kg, melezde 7,93 kg, Gözener ve Sayılı (2015) tarafından yerlide 37,37 kg, melezde 17,83 kg, Işık (2018) tarafından yerlide 9,56 kg, melezde 5,40 kg olarak bulunmuştur.

Hayvan başına 1 kg yemden sağlanan canlı ağırlık artışı yerli ırk besi hayvanlarında 0.14 kg, melez ırk besi hayvanlarında ise 0.20 kg olarak bulunmuştur (Tablo 2). Önceki çalışmalarda 1 kg yemden sağlanan canlı ağırlık artışı Hazneci (2007) tarafından yerlide 0,08, melezde 0,08, Gözener (2013) tarafından yerlide 0,07, melezde 0,13, Gözener ve Sayılı (2015) tarafından yerlide 0,03 kg, yerlide 0,07 kg, Işık (2018) tarafından yerlide 0,10 kg, melezde 0,19 kg olarak bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda melez hayvanların canlı ağırlık artışlarının yerli hayvanlara göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Tablo 2. *İncelenen İşletmelerde Yemden Yararlanma Durumu (kg)*

Yemden Yararlanma Durumu (kg)	Yerli	Melez
Canlı ağırlık artışı (kg/baş)	118,75	147,14
Tüketilen yem miktarı (kg/baş)	865,74	736,71
1 kg canlı ağırlık artışı için tüketilen yem miktarı (kg/baş)	7,29	5,01
1 kg yemden sağlanan canlı ağırlık artışı (kg/baş)	0,14	0,20

İşletmelerde parasal olarak yemden yararlanma durumu da belirlenmiştir (Tablo 3). Yemden yararlanma oranı, yerli besi hayvanlarında %355,60, melez besi hayvanlarında ise %604,07 olarak bulunmuştur. Yerli besi hayvanlarında yapılan 100 TL'lik yem masrafı sonucu 355,60 TL, melez besi hayvanlarında ise yapılan 100 TL'lik yem masrafı sonucu 604,07 TL'lik canlı ağırlık artışı elde edildiği görülmekle birlikte, organik besicilik faaliyetinde yemden yararlanma oranı daha yüksek olan melez besi hayvanlarının kullanılması durumunda, yerli besi hayvanlarına göre daha yüksek gelir elde edilebileceğini söylemek mümkündür. Yemden yararlanma durumu Gözener (2013) tarafından yapılan çalışmada yerlide %343,31, melezde %698,38, Gözener ve Sayılı (2015) tarafından yapılan çalışmada yerlide %346,23, melezde %357,52 olarak bulunmuştur.

Tablo 3. *İncelenen İşletmelerde Yemden Yararlanma Durumu*

Yemden Yararlanma Durumu (%)	Yerli	Melez
Canlı ağırlık artışı (TL/baş)	3.958,33	5.002,86
Yem masrafı (TL/baş)	1.113,15	828,19
Yemden yararlanma oranı (%)	355,60	604,07

Tablo 4'te organik besi hayvancılığında, üretim masrafları melez ve yerli olan besi hayvanları için ayrı ayrı hesaplanmıştır. İşletmelerde yerli besi hayvanlarında ortalama üretim masrafları 164.296,60 TL olarak belirlenmiş olup, hayvan başına düşen üretim masrafı 3.740,82 TL olarak tespit edilmiştir. Melez besi hayvanlarında ise birim hayvan başına düşen üretim masrafı 3.718,48 TL, ortalama üretim masrafları 137.583,94 TL olarak tespit edilmiştir.

Her iki ırkta da besi başı hayvan materyalinin üretim masrafları içinde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Yerli ırk hayvanlarda besi başı hayvan materyalinin üretim masraflarının içindeki payı %51 iken, bu değer melez ırk hayvanlarda %56,39 olarak bulunmuştur. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda da besi başı hayvan materyalinin besicilik üretim masrafları içindeki payının ilk sırada yer aldığı belirlenmiş olup, Gündoğmuş (1993) tarafından yerlide

%51,18, melezde %46,90, Gözener (2013) tarafından yerlide %36,08, melezde %40,01, Gözener ve Sayılı (2015) tarafından yerlide %47,89, yerlide %43,91, Işık (2018) tarafından yerlide %50,82, melezde %50,12 olarak bulunmuştur.

Yerli ırk hayvanlarda besi başı hayvan materyalinden sonra en yüksek payı yem masrafı (%29,76) oluşturmakta olup, bunu sırasıyla işçilik masrafları (%9,36), döner sermaye faizi (%4,59), genel idari giderleri (%2,89), alet-makine sermayesi amortismanı (%0,51), veteriner masrafı (%0,50), su masrafı (%0,50), makine değişken masraflar (%0,26), mera kirası (%0,25), alet-makine sermayesi faizi (%0,25) ve dernek aidatı (%0,13) takip etmektedir.

Melez ırk hayvanlarda da besi başı hayvan materyalinden sonra en yüksek payı yem masrafı (%22,27) oluşturmakta olup, bunu sırasıyla işçilik masrafları (%11,36), döner sermaye faizi (%4,58), genel idari giderleri (%2,89), alet-makine sermayesi amortismanı (%0,58), su masrafı (%0,40), veteriner masrafı (%0,39), mera kirası (%0,38), makine değişken masraflar (%0,33), alet-makine sermayesi faizi (%0,29) ve dernek aidatı (%0,15) takip etmektedir.

Yerli ırk hayvanlarda üretim masraflarının %96,35'i değişken masraflar, %3,65'i sabit masraflardan oluşmaktadır. Melez ırk hayvanlarda ise üretim masraflarının %96,25'i değişken masraflardan, %3,75'i sabit masraflardan oluşmaktadır.

Zivelova vd. (2003) tarafından organik ve konvansiyonel sığır besiciliğinin karşılaştırmalı maliyet analizi yapılmış ve organik sığır besiciliğinin toplam üretim maliyeti konvansiyonel üretime göre daha düşük bulunmuştur.

Tablo 4. İncelenen İşletmelerde Organik Besicilik Üretim Masrafları ve Oransal Dağılımı

Masraf Kalemleri	Yerli			Melez		
	Masraflar (TL)	%	Hayvan Başına Düşen Masraf	Masraflar (TL)	%	Hayvan Başına Düşen Masraf
Besi başı hayvan materyali	83.783,70	51,00	1.907,64	77.580,00	56,39	2.096,76
Yem	48.889,38	29,76	1.113,15	30.642,86	22,27	828,19
İşçilik	15.375,00	9,36	350,07	15.630,68	11,36	422,45
Veteriner	825,50	0,50	18,80	535,75	0,39	14,48
Su	828,50	0,50	18,86	543,50	0,40	14,69
Dernek aidatı	213,13	0,13	4,85	205,00	0,15	5,54
Makine değişken masraflar	425,50	0,26	9,69	452,50	0,33	12,23
Mera kirası	416,67	0,25	9,49	525,00	0,38	14,19
Döner sermaye faizi	7.537,87	4,59	171,63	6.305,76	4,58	170,43
Değişken masraflar	158.295,24	96,35	3.604,17	132.421,05	96,25	3.578,95
Genel idari giderleri	4.748,86	2,89	108,13	3.972,63	2,89	107,37
Alet-makine sermayesi amortismanı	835,00	0,51	19,01	793,50	0,58	21,45
Alet-makine sermayesi faizi	417,50	0,25	9,51	396,75	0,29	10,72
Sabit masraflar	6.001,36	3,65	136,64	5.162,88	3,75	139,54
Toplam masraflar	164.296,60	100,00	3.740,82	137.583,94	100,00	3.718,48

İncelenen işletmelerde 1 kg'lık canlı ağırlık maliyeti belirlenerek Tablo 5'te gösterilmiştir. 1 kg'lık canlı ağırlık maliyeti yerli besi hayvanlarında 10,71 TL, melez besi hayvanlarında ise 10,60 TL olarak hesaplanmıştır. Canlı ağırlık maliyeti yerli hayvanlarda melez hayvanlardan az da olsa yüksek bulunmuştur. Gözener (2013), Gözener ve Sayılı (2015) ve Işık (2018) tarafından çalışmalarda canlı ağırlık maliyeti yerli ırk hayvanlarda melez ırk hayvanlardan daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 5. İncelenen İşletmelerde Organik Besicilikte 1 Kg Canlı Ağırlık Maliyeti

Bir Hayvanın Besi Sonu Maliyeti (TL/baş)	Yerli	Melez
Toplam üretim masrafı (TL)	164.296,60	137.583,94
Besi sonu elde edilen toplam canlı ağırlık (kg)	15.340,19	12.979,59
Elde edilen 1 kg canlı ağırlığın maliyeti (TL)	10,71	10,60

İncelenen İşletmelerde 1 kg canlı ağırlık artış maliyeti Tablo 6'da gösterilmiştir. 1 kg canlı ağırlık artış maliyeti yerli ırk hayvanlarda 15,44 TL, melez hayvanlarda ise 11,02 TL olarak bulunmuştur. Yerli hayvanlarla yapılan organik besicilikte canlı ağırlık artış maliyeti daha yüksek bulunmuştur. Hazneci (2007), Gözener (2013), Gözener ve Sayılı (2015) ve Işık (2018) tarafından yapılan çalışmalarda da yerli hayvanlarla yapılan besicilikte canlı ağırlık artış maliyeti daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 6. İncelenen İşletmelerde Organik Besicilikte 1 Kg Canlı Ağırlık Artış Maliyeti

1 Baş Hayvanın Besi Sonu Maliyeti (TL/baş)	Yerli	Melez
Besi materyali fiyatı hariç toplam üretim masrafı	80.512,90	60.003,94
Canlı ağırlık artışı (kg)	118,75	147,14
Toplam canlı ağırlık artışı (kg)	5.215,50	5.444,18
1 kg canlı ağırlık artış maliyeti (TL)	15,44	11,02

*Besi materyali hariç üretim masrafı

Organik besicilik faaliyetinin ekonomik analizi de yapılmıştır (Tablo 7). Yerli ırk hayvanlarla besicilik yapan işletmelerde brüt üretim değeri 218.291,67 TL iken melez ırk hayvanlarla besicilik yapan işletmelerde bu değer 227.357,14 TL olarak belirlenmiştir. Her iki grupta da net karın pozitif değer aldığı belirlenmiş olup, brüt üretim değerinin toplam üretim masraflarını karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Yerli ırk hayvanlarla besicilik yapan işletmelerde net kar 53.995,07 TL iken, bu değer melez ırk hayvanlarla besicilik yapan işletmelerde daha yüksek olup, 89.773,21 TL olarak hesaplanmıştır.

Tablo 7. Organik Besicilik Faaliyetinin Ekonomik Analizi

Ekonomik Analiz Sonuçları	Yerli	Melez
Brüt üretim değeri (TL/işletme)	218.291,67	227.357,14
Üretim masrafları (TL/işletme)	164.296,60	137.583,94
Net kar (TL/işletme)	53.995,07	89.773,21
Oransal kar	1,33	1,65

Hayvan başına düşen brüt üretim değeri, üretim masrafları ve net karlar da belirlenmiştir (Tablo 8). Yerli ırk hayvanlarla yapılan besicilikte hayvan başına düşen brüt üretim değeri 4.970,21 TL, üretim masrafı 3.740,82 TL ve net kar 1.229,40 TL olarak bulunmuştur. Melez ırk hayvanlarla yapılan besicilikte ise hayvan başına düşen brüt üretim değeri 6.144,79 TL, üretim masrafı 3.718,48 TL ve net kar 2.426,30 TL olarak belirlenmiştir.

Tablo 8. Hayvan Başına Düşen Üretim Masrafları, Brüt Üretim Değeri ve Net Kâr

Hayvan Başına Düşen Göstergeler	Yerli	Melez
Brüt üretim değeri (TL/baş)	4.970,21	6.144,79
Üretim masrafları (TL/baş)	3.740,82	3.718,48
Net kar (TL/baş)	1.229,40	2.426,30

Tablo 9’da organik et üretiminde kullanılan girdilerin, et üretimini etkileme düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılmış olan regresyon analizinin sonuçları görülmektedir. Çalışmanın bu bölümüne kadar tüm değerlendirmeler ırklar itibariyle yapılmış ancak fonksiyonel analizde ırklar dikkate alınarak kurulan modeller anlamsız olduğu için işletmeler bir bütün olarak ele alınmıştır. İşletmelerde üretim fonksiyonu ile ilgili denklem üssel kalıp olarak aşağıda verilmiştir.

$$Y = 1.069 * X_1^{0,040} * X_2^{0,004} * X_3^{-0,273} * X_4^{1,425} * X_5^{1,023}$$

Üretim fonksiyonunun belirlilik katsayısı (R^2) 0,915 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca modelin anlamlılığını test etmede kullanılan F istatistiği 65,510 olarak hesaplanmış ve modelin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağımlı değişkendeki değişimlerin %91,5’i modelde yer alan bağımsız değişkenler tarafından açıklanabilmektedir. Sonuç olarak seçilen bu modelin istatistiki olarak uygun olduğu söylenebilir. Durbin-Watson d istatistik değeri hata terimleri arasında yüksek dereceden bir ilişki diğer bir ifadeyle otokorelasyon olmadığını, göstermekte, TV ve VIF değerleri ise bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir.

β katsayıları Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunda elastikiyeti göstermektedir. Üretim elastikiyetlerinin toplamı 2,219 olarak tespit edilmiş, buna göre ölçeğe göre artan getiri söz konusudur. Başka bir deyişle, açıklayıcı değişkenlerin bir birim artırılması ise gelirden 2,219 birim artış sağlanacaktır.

Modeldeki açıklayıcı değişkenlerden besi sonu canlı ağırlık ve besiye alınan hayvan sayısı değişkenleri istatistiki olarak anlamlı bulunurken, yem miktarı, işçilik ücreti ve besi süresi değişkenleri anlamlı bulunmamışlardır. Bağımsız değişkenlere ait katsayılar incelendiğinde ise, besi süresi (X_3) girdisinin negatif, diğer faktörlerin üretim elastikiyetlerinin ise pozitif işaretli oldukları görülmektedir. Kan (2005) tarafından yapılan çalışmada besi süresi girdisinin işaretinin negatif olduğu ve istatistiksel açıdan brüt üretim değerini açıklamada önemli olmadığı belirlenmiştir. Besi sonu canlı ağırlık üretim faktörünün katsayısının işareti pozitif ve istatistiki olarak %5 ihtimal düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer değişkenler sabitken, besi sonu canlı ağırlığın %1 artması geliri %1,425 oranında arttıracaktır.

Besiye alınan hayvan sayısı üretim faktörünün katsayısının işareti pozitif ve istatistiksel olarak %1 ihtimal düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu oran; besiye alınan hayvan sayısının diğer değişkenler sabit kabul edildiğinde, %1 artması geliri de %1,023 oranında arttıracaktır.

Gözener ve Sayılı (2015) tarafından daha önce yapılan bir çalışmada besiye alınan hayvan sayısının %1 artması, üretim miktarını %0,4059 oranında, Işık (2018) tarafından daha önce yapılan bir çalışmada ise besiye alınan hayvan sayısının %1 artması üretim miktarını %0,975 oranında arttıracaktır.

Tablo 9. Regresyon Analizi Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	T Değeri	P Değeri	TV	VIF
Sabit	1,069	2,932	0,365	0,719		
Yem miktarı (X1)	0,040	0,086	0,470	0,642	0,363	2,751
İşçilik ücreti (X2)	0,004	0,071	0,057	0,955	0,464	2,157
Besi süresi (X3)	-0,273	0,269	-1,014	0,320	0,693	1,443
Besi sonu canlı ağırlık (X4)	1,425	0,562	2,537	0,018**	0,790	1,266
Besiye alınan hayvan sayısı (X5)	1,023	0,092	11,114	0,000***	0,399	2,509
R ²	0,915					
F test	65,510***					
Durbin-Watson d	0,979***					

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,10

Tablo 10'da organik sığır besiciliği üretim değeri üzerine etkileri araştırılan faktörlerin marjinal gelirleri ve etkinlik katsayıları gösterilmiştir. Faktörlerin geometrik ortalamaları, değişkenlere ait gözlem verilerinin logaritması alınarak, toplamın gözlem sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir. Marjinal verim değerlerinin hesaplanmasında geometrik ortalamalardan yararlanılmıştır. En yüksek marjinal verim değeri 58,31 ile besiye alınan hayvan sayısı (X5) girdisine ait olup, bunu 52,09 ile besi sonu canlı ağırlık (X4) girdisi takip etmektedir. Besi süresi (X3) değişkeninin katsayısı negatif işaretli olduğundan negatif marjinal verime (-11,32) sahiptir. Besi süresi girdisinin işaretinin negatif olması bu girdinin fazla olduğunu göstermektedir.

Etkinlik katsayılarının hesaplanmasında kullanılan marjinal gelir, faktörlerin marjinal verimi ile ürün fiyatının çarpılmasıyla bulunmuştur. Üretim faktörlerinin marjinal gelirleri incelendiğinde, marjinal verim değerlerinde olduğu gibi en yüksek marjinal gelir besiye alınan hayvan sayısı girdisinde olup, bunu besi sonu canlı ağırlık, yem miktarı ve işçilik ücreti girdileri izlemektedir.

Etkinlik katsayıları yem miktarı (X1) için 0,10, işçilik ücreti (X2) için 0,03, besi süresi (X3) için -1,12, besi sonu canlı ağırlık (X4) için 3,40 ve besiye alınan hayvan sayısı (X5) için 1,10 olarak hesaplanmıştır. Etkinlik sayısı birden az olan faktörlerin kullanımı azaltılmalı, etkinlik katsayısı birden büyük olan faktörlerin kullanımı artırılmalıdır.

Besi süresi girdisinin etkinlik katsayısının işaretinin de negatif olmasından dolayı çok fazla kullanıldığı belirlenmiştir. Besi sonu canlı ağırlık girdisinin etkinlik katsayısı 1'den büyük olup, bu da bu girdinin ekonomik optimumun altında kullanıldığını göstermektedir. Etkinlik katsayısı 1,10 olarak bulunan besiye alınan hayvan sayısı (X5) girdisinin ekonomik optimuma en yakın seviyede kullanılan girdi olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 10. Model Katsayılarının Marjinal Kıymetleri ve Etkinlik Katsayıları

Y = 205,757	Yem Miktarı (X1)	İşçilik Ücreti (X2)	Besi Süresi (X3)	Besi Sonu Canlı Ağırlık (X4)	Besiye Alınan Hayvan Sayısı (X5)
Geometrik ortalama	10,21	9,75	4,96	5,63	3,61
Marjinal verim	0,81	0,08	-11,32	52,09	58,31
Marjinal gelir	4.327,81	453,14	-60.794,25	279.727,88	313.103,85
Marjinal masraf (faktör fiyatları)	44.769,19	15.432,73	54.081,33	82.382,86	285.630,30
Marjinal etkinlik katsayısı	0,10	0,03	-1,12	3,40	1,10

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Çanakkale ili Ayvacık ilçesinde organik sığır besiciliği faaliyetinin ekonomik analizi yapılmış ve elde edilen gelire etki eden faktörler belirlenmiştir. Yapılan ekonomik analiz sonucunda, melez ırk hayvanlarla yapılan besicilik faaliyetinin yerli ırk hayvanlarla yapılan besicilik faaliyetine göre daha karlı olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca, melez ırk hayvanlarda canlı ağırlık artışı, karkas randımanı, yemden yararlanma durumu yerli ırk hayvanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Besi materyali olarak melez ırkların kullanımının teşvik edilmesi, karlılığın artmasına katkı sağlayacaktır.

Besi hayvanı materyali hariç, üretim masrafları içinde en yüksek payı yem giderlerinin aldığı belirlenmiştir. Bu durum da besicilik faaliyetinin karlılığını etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Dolayısıyla, imkân olan üreticilerin ihtiyaçları olan yemlerin tamamını veya önemli bir bölümünü kendilerinin yetiştirmeleri önem arz etmektedir.

Çalışma bölgesinin organik besicilik faaliyeti konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle bu bölgede kamu ve özel sektör iş birliği ile uygulanacak tarımsal yayım programları organik besicilik faaliyetinde olumlu sonuçlar verebilecek ve organik besicilik faaliyetinin yaygınlaşmasına katkıda bulunacaktır.

İnsan müdahalesinin çok az olduğu, kapalı alana girmeden doğal ve açık alanda üreyip yaşayan hayvanlar bölgeye has zengin kekik çeşitleri ve diğer yem bitkileri ile kaplı doğal meralarda otlandıkları için gerek et kalitesi ve gerekse lezzet bakımından Çanakkale İli Ayvacık İlçesinde üretilen organik kırmızı et ürünlerine olan talep artmaktadır.

Türkiye’de küçük üreticilerin, ürettikleri ürünlerin fiyatını belirlemede söz sahibi olamadıkları ve ürünlerini olması gerekenden daha düşük fiyatla pazarlamak zorunda kaldıkları göz önüne alındığında, Ayvacık Organik Kırmızı Et Üreticiler Birliği Türkiye’de tarım sektörünün verimli, sürdürülebilir ve uluslararası pazarlarda söz sahibi olabilmesi açısından örgütsel anlamda güzel bir örnek olabilir.

5. KAYNAKLAR

- Abrams, K.M. Meyers, C.A. & Irani T.A. (2010). Naturally confused: Consumers’ perceptions of all natural and organic pork products. *Agriculture and Human Values*, 27(3), 365-374.
- Aygün, G. & Akbulak, C. (2017). Ardahan ili organik hayvancılık potansiyelinin değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 144-161.
- Behrens, J.H. Barcellos, M.N. Frewer, L.J. Nunes, T.P. Franco, B.D.G.M. Destro, M.T. & Landgraf, M. (2010). Consumer purchase habits and views on food safety: A Brazilian study. *Food Control*, 21(7), 963-969.
- Cobb, C. W. & Douglas, P. H. (1928). A Theory of Production. *American Economic Review*, Suppl. Vol. XVIII.
- Erkuş, A. Bülbül, M. Kırıl, T. Açıl A.F. & Demirci, R. (1995). *Tarım Ekonomisi*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları. Ankara.
- Gil, J. M. Gracia, A. & Sanchez, M. (2000). Market segmentation and willingness to pay for organic products in Spain. *International Food and Agribusiness Management Review*, 3(2), 207-226.

- Gözener, B. (2013). TR83 Bölgesinde Sığır Yetiştiriciliğine Yer Veren İşletmelerin Ekonomik Analizi ve Teknik Etkinlik. Doktora Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Tokat.
- Gözener, B. & Sayılı, M. (2015). Tokat ili Turhal ilçesinde sığır besiciliğinde üretim maliyeti ve canlı ağırlık artışına etki eden faktörler. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 21(2015), 288-299.
- Güneş, E. Albayrak, M. & Gülçubuk, B. (2002). *Türkiye’de Gıda Sanayi*. Ankara.
- Hazneci, K. (2007). Amasya İli Suluova İlçesinde Sığır Besiciliği Yapan İşletmelerin Etkinlik Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Samsun.
- Işık, A. (2018). Amasya İli Suluova İlçesinde Sığır Besiciliğinin Ekonomik ve Fonksiyonel Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Tokat.
- Kan, A. (2005). Konya İli Merkez İlçelerindeki Sığır Besiciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Karkacıer, O. (2001). *Tarım Ekonomisi Alanına İlişkin Fonksiyonel Analizler ve Bu Analizlerden Çıkarılabilecek Bazı Kantitatif Bulgular*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. Tokat.
- Kılıç, M. (1994). Tokat Merkez İlçede Kaynak Kullanımı Destek Fonundan Yararlanan Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonometrik Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Tokat.
- Kıral, T. (1993). *Ankara İlinde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Besi Bölge Şefliği Tarafından Desteklenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. Ankara.
- Kumm, K.I. (2002). Sustainability of Organic meat production under Swedish conditions agriculture. *Ecosystems and Environment*, 88(1), 95–101.
- Lairon, D. (2010). Nutritional quality and safety of organic food. A review. *Agronomy for Sustainable Development*, 30, 33-41.
- Lobb, A.E. Mazzocchi, M. & Traill, W.B. (2007). Modelling risk perception and trust in food safety information within the theory of planned behavior. *Food Quality and Preference*, 18(2), 384-395.
- Loo, E.V. Caputo, V. Nayga, R.M. Meullenet, J.F. Crandall, P.G. & Ricke, S.C. (2010). Effect of organic poultry purchase frequency on consumer attitudes toward organic poultry meat. *Journal of Food Science*, 75(7), 384-397.
- Pallant, J. (2005). *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows*. Open University Press. New York.
- Scarpa, R. & Thiene, M. (2011). Organic food choices and protection motivation theory: Addressing the psychological sources of heterogeneity. *Food Quality and Preference*, 22(6), 532-541.
- Taie, W. A. A. Rahal, M. K. M. Sudani, A. S. A. & Farsi, K. A. O. (2015). *Exploring the Consumption of Organic Foods in the United Arab Emirates*. SAGE Open April-June: 1.

- Wong, S.S. & Aini, M.S. (2017). Factors influencing purchase intention of organic meat among consumers in Klang Valley, Malaysia. *International Food Research Journal*, 24(2), 767-778.
- Yue, C. Dennis, J.H. Behe, B.K. Hall, C.R. Cambell, B.L. & Lopez, R.G. (2011). Investigating consumer preference for organic, local, or sustainable plants. *Hortscience: A Publication of the American Society for Horticultural Science*, 46(4), 610-615.
- Zivelova, I. Jansky, J. & Novak, P. (2003) Economic evaluation of cattle management in the system of organic farming. *Agricultural Economics*, 49(10), 469-475.
- Zoral, K. (1973). *Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonunun Yukarı Pasinler Ovasındaki Patates Üretimine Uygulanması*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum.